

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

**ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ**  
**науково-виробничий журнал**

**№ 4 (16), 2014**

Сєвєродонецьк 2014

**ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ  
РЕФОРМ**  
№ 4 (16) 2014  
НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВАНО У 2010 РОЦІ

Засновник Східноукраїнський  
національний університет імені  
Володимира Даля

Журнал зареєстровано в Міністерстві  
юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію  
друкованого засобу масової інформації  
Серія КВ № 19842-642 ПР  
від 19.03.2013 р.

ISSN 2221-8440

**TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC  
REFORMS**  
№ 4 (16) 2014  
THE SCIENTIFIC AND PRODUCTION  
JOURNAL  
WAS FOUNDED IN 2010

Founder Volodymyr Dahl East Ukrainian  
National University

Registered by  
the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate  
КВ № 19842-642 ПР  
dated 19.03.2013

ISSN 2221-8440

**Журнал внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть  
публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів  
доктора та кандидата наук (економічні науки).**

**Постанова президії ВАК України від 31 травня 2011 р. № 1-05/5  
Бюлетень ВАК № 7, 2011 р.**

**Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :**  
*Ulrich's Periodicals Directory* (Нью-Йорк, США), *Research Bible* (Токіо, Японія),  
*Index Copernicus International* (Варшава, Польща),  
*Російський індекс наукового цитування (РІНЦ)*, (Москва, Росія)  
**Ліцензійна угода № 210-04/2013 від 25 квітня 2013 р.**

**Головний редактор:** Калінеску Т. В., докт. екон. наук, проф. (Україна).

**Відповідальний редактор:** Ліхоносова Г. С., канд. екон. наук (Україна).

**Редакційна колегія:** Бобильова А.З., докт. екон. наук, проф. (Російська Федерація);  
Даніч В.М., докт. екон. наук, проф. (Україна); Житна І.П., докт. екон. наук, проф.  
(Україна); Житний П.Є, докт. екон. наук, проф. (Україна); Заблодська І.В., докт. екон.  
наук, проф. (Україна); Закжевський Ю., канд. екон. наук (Польща); Йонова І., канд. екон.  
наук, доц. (Болгарія); Костирко Л.А., докт. екон. наук, проф. (заступник головного  
редактора) (Україна); Левашова Л., канд. екон. наук (Польща); Рамазанов С.К., докт. екон.  
наук, докт. техн. наук, проф. (голова редакційної колегії) (Україна); Третяк В.В., докт.  
екон. наук, проф. (Україна); Чиж В.І. докт. екон. наук, проф. (Україна).

**Відповідальний за випуск:** Даніч В.М., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet  
Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля  
(протокол № 3 від 11 грудня 2014 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств,  
організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не  
співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

ISSN 2221-8440

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2014

© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2014

*Номер пропонує***БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА****Калінеску Т. В.**

У пошуках «Золотого руна» \_\_\_\_\_ 5

**ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ**• **Економіка та підприємництво****Павлов К. В.**

Учет экологического потенциала и развитие природно-антропогенных систем \_\_\_\_\_ 6

**Сава А. П.**

Концептуальні основи визначення збалансованого економічного розвитку \_\_\_\_\_ 16

• **Податки та бюджетна політика****Кучерова Г. Ю., Чала О. А.**

Когнітивне моделювання сценаріїв розвитку екологічного оподаткування в Україні \_\_\_\_ 20

**Ліхоносова Г. С.**

Узгодженість рівня оподаткування доходів фізичних осіб і демографічних показників країни \_\_\_\_\_ 27

**Стэмплевска Л.**

Оптимизация налогообложения как элемент формирования управленческих решений \_\_\_\_ 32

**Романовська Ю. А., Сирова Д. С.**

Національні особливості митного менеджменту в податковому процесі України \_\_\_\_\_ 38

• **Фінанси та банківська справа****Зеліско І. М.**

Фінансові відносини аграрних холдингів України \_\_\_\_\_ 44

**Ильин С. Ю., Кочеткова И. А.**

Анализ деловой активности и рентабельности деятельности предприятия \_\_\_\_\_ 49

**Костирко Л. А. Чернодубова Е. В.**

Адаптивний фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємств \_\_\_\_\_ 56

**Самородов Б. В., Калініна О. О.**

Імплементация вдосконаленої методики визначення фінансової стійкості банку \_\_\_\_\_ 62

• **Управління сучасним підприємством****Безпарточний М. Г.**

Вибір методів економічного аналізу оцінювання ефективності використання потенціалу торговельних підприємств \_\_\_\_\_ 70

**Гречишкіна О. О., Козлова Г. О.**

Теоретичні аспекти організації митної роботи на підприємствах \_\_\_\_\_ 76

• **Соціальна економіка****Doronina M., Shepel I.**

Background for revision the Ukrainian social and economic model \_\_\_\_\_ 81





**Заюков І. В.**  
Аналіз неформальної зайнятості молоді в Україні \_\_\_\_\_ 86

**Зеленко О. О.**  
Засади формування соціального діалогу в суспільстві \_\_\_\_\_ 93

**Лебедєва О. А.**  
Теоретико-методичний підхід до оцінювання соціальної спрямованості розвитку національної економіки \_\_\_\_\_ 99

**Труніна І. М., Гвоздікова Ю. Ю.**  
Розвиток бюджетно-податкової політики щодо забезпечення гідного рівня та якості життя \_\_\_\_\_ 105

**Ушенко Н. В.**  
Ринок праці у капіталізації людського потенціалу \_\_\_\_\_ 110

**Шевченко В. В.**  
Моделювання механізму адаптації працівника в процесі мотивації праці \_\_\_\_\_ 116

• **Економіка регіону**

**Павлов К. В.**  
Взаимосвязь экономической теории и региональной экономики \_\_\_\_\_ 120

• **Міжнародні економічні відносини**

**Верезубова Т. А.**  
Алгоритм механизма реализации финансовой стратегии страховщиков в Республике Беларусь \_\_\_\_\_ 130

**Мохначев С. А., Шамаева Н. П.**  
Формирование кластеров в старопромышленном регионе России \_\_\_\_\_ 137

**НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ**

Підсумки XII засідання Круглого столу з проблем оподаткування «Бюджетно-податкова політика України: до і після АТО на Донбасі» м. Луганськ – Сєвєродонецьк (Україна), 20 листопада 2014 р. \_\_\_\_\_ 145

**РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ**

Нові видання економічної літератури \_\_\_\_\_ 146

**РЕЦЕНЗІЯ**

Рецензия на коллективную монографию «Современное состояние, тенденции и перспективы развития стран СНГ: экономический, социальный и экологический аспекты» / под науч. ред. д.э.н., проф. К.В. Павлова и к.э.н., доц. И.З. Юсупова. В 2 ч. Серия: Экономическое славяноведение. – Ижевск: изд-во «Институт компьютерных исследований», 2013. – 711 с. \_\_\_\_\_ 148

**ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ**

\_\_\_\_\_ 149

**ВИМОГИ**

щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу «ЖУРНАЛ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

**БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА**

**У ПОШУКАХ «ЗОЛОТОГО РУНА»**

На порозі новий 2015 рік. Чекати залишилось уже недовго і хочеться встигнути ще багато, щоб не нести вантаж незробленого в Новий рік Кози. Кожен з нас, беззаперечно, хоче отримати в ньому своє «Золоте руно», незважаючи на усю впертість цієї тварини.

Для нас це «Золоте руно» буде уособлювати встановлення миру на Донбасі, повернення до своїх осель, налагодження звичного життя без звуків розривів та стрілянини за вікном, спокій за життя своїх дітей і онуків, які є майбутнім багатством та «золотом» нашої країни. Ми – українці, але ті, що мають статус «переміщених із тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції». Проте навіть із цією вивіскою, ми – патріоти своєї держави, працьовиті, з високим творчим потенціалом, які готові відбудувувати і відновлювати нове повноцінне життя, на яке має право кожен громадянин країни.

Ми бажаємо всім нашим авторам і читачам натхнення в новому році, здійснення чудес у найрізноманітнішому їхньому вияві, віри в найкраще та залишатися з нами. Усі випробування, що долає наш журнал на шляху свого розвитку, тільки зміцнюють та загартовують нас. Ми розвиваємось, рухаємось уперед і доносимо через світові науково-метричні бази ті досягнення української науки, що дозволяють сказати: ми – країна з великим майбутнім, бо в нас є той творчий запал, який не згасне, незважаючи на всілякі труднощі на нашому шляху.

Миру і злагоди всім, сили духу та мужності пережити скрутні часи, досягнення нових вершин у підкоренні своїх мрій, здоров'я та благополуччя! Будьте в гармонії із самим собою та випромінюйте любов у найширшому її розумінні. І хай нагородою всім стане саме те «Золоте руно», за яким кожен з нас вирушить у Новий 2015 рік!

Головний редактор науково-виробничого  
журналу «Часопис економічних реформ»



Т. В. Калінеску



УДК 330.2

ПАВЛОВ К. В.

**УЧЕТ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА И РАЗВИТИЕ  
ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕННЫХ СИСТЕМ**

В статье определяется сущность понятия экологического потенциала, выявляются основные составляющие этого понятия, а также рассматриваются проблемы его формирования как фактора жизнеобеспеченности природно-антропогенных систем. концептуальной рамкой научных разработок может служить сводное представление о том, что экологизация экономики природопользования способствует модификации региональных рычагов социально-экономического регулирования и управления путем координации действия тех внутрисистемных экологических связей, при которых работоспособность, а также жизнеобеспеченность природно-антропогенных образований не будет падать.

**Ключевые слова:** экологический потенциал, природно-антропогенные системы, фактор, природоохранная деятельность, глобализация мирового пространства.

**Постановка проблемы.** «Природа - общество - хозяйство» или триадная категория, входящая своими составными частями в региональное понятие - природно-антропогенная система, связывающая в системное единство: а) эволюционным путем сформированный окружающий нас мир (природа); б) одну из форм объединения людей для осуществления хозяйственной деятельности (общество); в) совокупность ресурсов, а также производимых в результате деятельности человека средств, используемых затем для создания, поддержания, улучшения условий существования и факторов жизнеобеспеченности общества (хозяйство), в ракурсе научной дисциплины начинает интенсивно развиваться в последнее время в связи с регионализацией природоохозяйственной, природоохранной деятельности и глобализацией мирового пространства.

Глобализм, как социо-экологическая необходимость потребления, восстановления и охраны природного достояния мирового сообщества, а также идеологизированная реальность исследуемого фрагмента объективной действительности, является процессом проявления бифуркационных тенденций мирового сообщества и мощным интерграционным фактором территориального объединения природно-антропогенных формаций в единый орган экологического, экономического, социального, хозяйственного, политического управления. Регионализм выступает здесь как частность общего процесса глобализации, в пределах которого регионы

выставляются универсальными и узаконенными формами хозяйственных образований, границы раздела которых оконтурены по отличительным классификационным признакам экономического развития и интересам властных структур.

**Анализ последних исследований и публикаций.** Не заостряя внимания на самой формулировке понятия территориального образования в виде региона, отметим, что раскрытие содержания выставленного здесь термина употребляется до сих пор с самых противоположных точек зрения на всё протяжении его употребления в русском языке, начиная с конца девятнадцатого века [3, с.19]. В подтверждение к сказанному достаточно сослаться на целый ряд научных дисциплин, отстаивающих свое право на существование в форме регионологии, регионоведения, регионологии, регионосистематики и др., где регион, выступая основным объектом исследования, претерпевает целый ряд терминологических модификаций в зависимости от специфики экономического, этнографического, конфессионального, политико-правового, социально-культурного состава предмета исследования [1, с. 616; 7, с. 565; 2 с. 16-17]. Происходит классическая дезинтеграция понятийного аппарата, что безусловно накладывает свой отпечаток на решение общих проблем природопользования. Регион – это сводный, системный, эволюционно-сложившийся фрагмент реальной действительности и, поэтому, уж во всяком случае, как субъектом федерации он высту-



пать не должен [3, с. 22; 2, с. 17]. Воспользуемся для этого экологическим принципом действия региональной автокорреляции, который в данном случае можно свести к выявлению качественного отображения логически построенной связи внутри регионального объекта исследования. Так, если федерацию охарактеризовать через форму государственного обустройства в пределах выделенного узаконенным путем территориального образования [1, с. 795], в пределах которого субъект федерации, как активно действующее социальное сообщество [6, с. 441], задает в нем правовые основы, распорядительные и исполнительные нормы поведения, то регион выступает в виде чисто географического понятия. Его начальной территориальной единицей служат водосборные бассейны с эволюционным путем сложившимися границами - водоразделами, водотоки внутри которых наделены:

- универсальными интегрирующими факторами, компонуемыми водный, термодинамический, эрозионный, биохимический, природохозяйственный и др. баланса;

- основным транспортирующим звеном в территориальном распространении и перераспределении загрязняющих биосферу веществ.

**Цель статьи** – характеристика экологического потенциала и поиск путей развития природно-антропогенных систем.

**Изложение основного материала исследования.** Синонимом региона в условиях хозяйственной деятельности может выступать только природно-антропогенная система, как эколого-экономическая интерпретация или техногенная проекция на регион, способная впитывать специфические особенности экономических, этнографических, культурно-социальных, правовых и прочих отношений, накладываемых на регион и корректируя их поступательное развитие с учетом критериальных экологических возможностей. Формируется тем самым, так называемый, принцип построения анклавов региона [2, с.30]. Следствием неоднозначной трактовки понятия «регион» служит неопределенность учета эколого-экономических и прочих факторов воздействия на эффективность деятельности общественного производства, что сводится, в конечном счете, к однозначному лишь ухудшению качественных элементов, составляющих региональную среду обитания. При анализе воспроиз-

водственных процессов, перспективные научные разработки можно развернуть с позиций принципа построения единого эколого-экономического пространства, ключевым тезаурусом которого в сфере природопользования могут послужить следующие понятия: поле (анклав региона); - ядро (экологический потенциал существования поля, как эволюционно-генетическая основа жизнеобеспеченности поля); заряды (экономические, социальные, демографические, правовые и прочие составляющие природно-антропогенную систему факторы); - взаимодействие (процесс влияния зарядов на поле). В этом направлении исследований уже существует определенный задел [4, с. 100-118], что способствует повышению уровня научных знаний, представлений о существовании обобщенных качественных, количественных характеристик построения природно-антропогенных систем. Данные наработки полностью увязываются в формирование единой науки о регионах, необходимость построения которой полностью поддержана в свое время Международной Академией регионального развития и сотрудничества (МАРС), объединяющая с 1995 года ведущих ученых и специалистов целого ряда стран.

На стадии становления, модернизации находится и сам процесс экологического развития социально-ориентированной региональной экономики. Отсутствие системного подхода и современной научной базовой основы обуславливает наличие в нем ярко выраженного тренда динамического развития в сторону деградации природно-хозяйственных систем (выход природных образований из сферы хозяйственного, а значит и экономического, освоения) и детерiorации (перепрофилирования) региональной среды обитания. Для предотвращения подобного рода тенденций и упреждения очередного бифуркационного взрыва [5] необходимо сейчас, в первую очередь, заложить и обосновать научные принципы экологического развития с последующей их практической реализацией в виде разработки экологической, социальной, экономической, а затем и общей региональной политики хозяйствования.

В этом случае раскрывается логический переход от изживающих себя аккомодационных форм заложения путей экологического развития, сориентированного на







уменьшение отрицательных воздействий техногенеза путем внедрения тотальной очистки региональной среды обитания, к формированию превентивной стадии экологического развития, предотвращающей саму возможность возникновения отрицательных последствий внедрения техногенеза в сферу природохозяйственной деятельности. Уточним: аккомодация представляет собой процесс, сводящийся к ослаблению действия факторов, разрушающих системное построение. В свою очередь превентивизация отождествляется в виде процесса, направленного на ликвидацию причин, разрушающих систему и условий, порождающих негативные факторы воздействий.

Возникает, так называемый, социально-экономический парадокс в системе экологизации природопользования, а его отражением служит все более усиливающийся антагонизм в сфере природохозяйственной деятельности. Бифуркационный взрыв современных фундаментальных и прикладных исследований охватывает уже не только естественные, но и общественные, социальные дисциплины с направленностью на поиск и отслеживание обобщенных законов развития природы, общества, хозяйства, что является сейчас наиболее репрезентативным концептуальным восприятием отечественных и зарубежных ученых. В подтверждение к вышесказанному, можно сослаться на целый ряд классических высказываний И. Пригожина и И. Стенгерса, согласно которым «...парадокс времени ставит перед нами проблему центральной роли законов природы. Отождествление науки с поиском законов природы, по-видимому является самой оригинальной концепцией западной науки» [5, с.5] и «...поднимает еще один вопрос: о цене, которую приходится платить за создание порядка» [5, с.51].

Следовательно, с усилением общей экологической напряженности регионов хозяйственного освоения, очевидной становится необходимость повышения уровня теоретико-методологического инструментария по выявлению обобщенных принципов формирования и пределов возможного изменения природной среды в условиях воздействия на нее техногенеза. Особую актуальность и повышенный практический интерес приобретают сейчас проблемные исследования, связанные с разработкой системных научных принципов экологического развития соци-

ально-ориентированной региональной экономики природопользования. Согласно подобным принципам природный объект, вовлеченный в сферу общественного производства, перерастает из пассивного носителя определенных социально-экономических отношений в активный ведущий экологический фактор выживания популяционных структур.

Раскроем принципиальные пути решения региональных научно-поисковых задач с использованием системного подхода, как одного из методов учения об общих законах формирования природы, общества, хозяйства, где каждая из перечисленных формаций, в свою очередь, выступает в качестве сложной, динамической, многофакторной системы. Процесс поступательного развития системного образования полностью определяется структурными построениями внутри него и отражается характерной совокупностью связей, отношений между составляющими систему формациями, раскрывая, тем самым, их внутрисистемное взаимодействие.

Если объект исследования отразить через процесс природопользования, предмет исследования зафиксировать через экологизацию процесса природопользования, а за методологическую основу принять системный подход с целевой установкой на решение проблемы экологических путей построения социально-ориентированной региональной экономики, то уровень мировоззрения безусловно должен быть представлен с позиций идеологии выживания общественных структур.

При этом, концептуальной рамкой научных разработок может служить сводное представление о том, что экологизация экономики природопользования способствует модификации региональных рычагов социально-экономического регулирования и управления путем координации действия тех внутрисистемных экологических связей, при которых работоспособность, а также жизнеобеспеченность природно-антропогенных образований не будет падать. Здесь возможен один из двух принципиально значимых направлений постановки общей проблематики исследования с последующим выделением из нее приоритетных проблемно-поисковых задач, т.е.:

1. Общая теория и практика регионального экономического развития продолжает совершенствоваться на основе суще-



ствующей парадигмы антропоцентризма. Однако с гносеологической точки зрения кризис подобного рода экономических форм природопользования означает в мировой практике концептуальный тупик этапа развития антропоцентризма. Выделенный этап экстенсивного периода проходит через всю современную диалектику природопользования, вбирая в себя противоречие следующих двух сторон природохозяйственной деятельности:

а) экологический аспект природопользования - активный переход к поиску принципиально новых научных решений в условиях сформированного искусственным путем внутрисистемного антогонизма природно-хозяйственных формаций. Зарождается тем самым экологический авантаж природопользования в виде осознания конечной выгоды, преимущества от учета экологических факторов в практической сфере деятельности экономическим развитием регионов хозяйственного освоения;

б) экономический аспект природопользования – активное невосприятие необходимости коренной перестройки экономических рычагов регулирования процессом природопользования и приведение их в соответствие с природным эволюционно-заданным базисом жизнеспособности общественных структур.

Способствует этому укоренившиеся в сознании, узаконенные принципы действия экономической автократии природопользования, проявляющиеся в формах административного управления экономикой регионов без учета экологических условий развития, что приводит к формированию «порочной» экономики природопользования. В совокупности подобного рода формы действия можно отобразить путем употребления сводного терминологического понятия - «ауттрейд природопользования» или неудавшаяся попытка развития процесса природопользования из-за недопонимания необходимости теоретической разработки и практического учета экологической составляющей в региональных экономических исследованиях с вытекающим отсюда отрицательным результирующим эффектом в виде зарождения и усиления прогрессирующей тенденции перепрофилирования региональной среды обитания.

2. Возникновение новой парадигмы при неэффективности дальнейшего развития

сформированной области научных знаний с использованием устаревшего парадигмального алгоритма. Здесь следует исходить из условия, что в сфере материального производства экономические интересы производителей должны соответствовать, в первую очередь, экологическим потребностям общества, поскольку в экстремальных случаях состояние природной среды определяет направленность экономических форм жизни общественных образований в целом.

В последнем случае классический трехуровневый режим деятельности общественного производства, вбирающий в себя экономический (принцип создания, распределения и эксплуатационной возможности потребления критериальной природно-ресурсной нормы), организационно-институциональный (принципы выявления общесистемной мотивации принятия и реализации решений) блоки, должен строиться на экологическом фундаменте сбалансированных отношений между выделенными выше общесистемными принципами, формирующими антагонистические пока еще активные среды -«природа - общество - хозяйство», рассматривая их с позиций единого системного множества. Хозяйство же, как интегральное понятие экономики, организации, регулирования и управления общественно полезной деятельностью, из антагонистической категории перерастает тогда в дополняющий и усиливающий природную среду техногенный фактор. Для соблюдения наложенных условий любой техногенный элемент, входящий в состав природно-антропогенного региона, должен приводить свои параметры в полное соответствие с особенностями региональной среды обитания. Целевая направленность - выбрать такую экологически устойчивую форму внутрисистемной организации, которая позволит утилизировать поступающие запасы энергии и вещества в максимальном количестве и с наибольшей эффективностью, повышая тем самым способность к усилению сложившейся эволюционным путем внутренней упорядоченности районов хозяйственного освоения.

Для сбалансированного регионального развития следует задать в этом случае работоспособное стартовое устройство хозяйственной системы (ХС). В попытках сконструировать сбалансированное структурное соответствие между выставленными здесь





общесистемными принципами вида: критерии - ценности - мотивации ХС, субъекты, принимающие волевые решения, видоизменяют выпуск продукции и эксплуатационные возможности самой системы, реализуя тем самым ее структурные сдвиги. Этот процесс в мировой экономике идет в основном децентрализованно и под воздействием саморегулирующих средств. Структурные изменения, являясь здесь выражением поисковых альтернативных попыток сбалансировать рыночные отношения с природным ресурсом, обусловлены возможностью осуществления эколого-экономического выбора лицами, принимающими управленческие решения. Необходимость обоснования подобного рода принципов действия, создающих основу для поисковых процессов - одно из конструктивных принципов сбалансированного развития природно-антропогенных систем, как специфической сферы человеческой деятельности. Базой же возможности подобного выбора является узаконенное право распоряжения региональными ресурсами и социально-экономический суверенитет хозяйствующих субъектов. Результирующий эффект выбора позволяет потребителям использовать принцип расходования экономических средств на приобретение экологических благ. Производителям же создает условия, приемлемым для них образом, комбинировать факторы производства. Возможность выбора субъективно проявляется в поисковой активности заинтересованных лиц, осуществляющих или контролирующую экономическую, экологическую, хозяйственную, правовую и др. виды природо-хозяйственной деятельности. Поисковая активность в этом случае распределяется по отмеченным выше, иерархическим образом выстраиваемым, уровням пространственно-временной градации типа: критерии - ценности - мотивации. Существует распространенное понятие критериальной нормы распределения поисковой активности, а возможные отклонения от этой нормы порождают экологическую, социальную, демографическую, экономическую, правовую и т.д. патологии [4]. В связи с этим остановимся на формировании экологических принципов действия триадной системы вида: критерии - ценности - мотивации более подробно.

Если региональный хозяйственный объект отобразить через самостоятельно

функционирующую систему, входящую своей составной частью в системную форму более высокого порядка - природно-антропогенную, то структуризация подобного природохозяйственного образования представляет собой способ выявления соотношений между: а) внешними, относительно хозяйственной системы, факторами, т.е. ресурсной составляющей региона освоения; б) внутренними, присущими самому хозяйственному объекту формами эксплуатации при потреблении и выпуске продукции производства, измеряемыми обобщенными экономическими показателями валового продукта, конечного продукта и т.д.; в) выходными экологическими характеристиками качества условий существования природно-антропогенной системы. Подобным образом выделенные и взаимодействующие между собой составляющие задают общую динамику развития соответствующего природно-антропогенного процесса и могут быть отображены в виде следующих основных звеньев: а) наличие природно-ресурсного капитала или глобального ресурсного достояния; б) потребление общих первичных ресурсов, т.е. природного ресурса или сырья; переработки сырья и выпуска вторичной продукции хозяйственной системы; в) потребление отходов производства вторичного продукта в форме сброса, переработки, утилизации, депонирования и т.д.

Вычленение в индексе роста хозяйственной системы трех составляющих в виде первичного продукта, сырьевой базы, вторичного продукта (продукция общественного производства) и экологического эффекта, возникающего при образовании и реализации отходов производства, формирует критериальные условия воздействия факторов хозяйственной деятельности на процесс поступательного развития регионов хозяйственного освоения. Функциональные же возможности сбалансированного развития каждого из них зависят от наличия регионального экономического потенциала в системе: критерии - ценности - мотивации.

В силу некоторой смысловой неоднозначности трактовки термина «экологический потенциал региона», раскроем данное

понятие с общесистемных критериальных позиций. Поскольку любая природно-антропогенная система, охватывающая процессы производства, обмена, распределения и потребления материальных благ, относится к классу кибернетических систем, т.е. многофакторных систем с управлением, то (для разрешения постановочных управленческих задач) экономический потенциал в ней должен отражать способность производить конечную продукцию путем оценивания, переработки первичных ресурсов. Эта способность определяется состоянием, размерами, динамичностью производства, инфраструктурой, объемами вовлекаемых природных ресурсов и другими составными элементами национального богатства.

Следует отметить, что под ресурсами в сфере экономики подразумевается не только сырье, земля, труд, но и выходной продукт, а также продукт, поглощающий его, поскольку выпуск продукции одной отрасли или производства является базой для другой. Тогда общий ресурсный потенциал экономического региона, подразделяющийся на воспроизводимый (например, водные ресурсы, которые периодически восстанавливаются в процессе влагооборота) и невоспроизводимый (например, статические запасы полезных ископаемых), можно расчленить на следующие основные виды:

- природные ресурсы, к которым относятся сырьевые и энергетические; средства производства, включая производственные мощности и предметы труда; трудовые ресурсы; ресурсы конечных потребительских благ - производственные мощности и продукты для личного, общественного производственного потребления; - информационные ресурсы, охватывающие весь потенциал науки, культуры, просвещения и т.д.; - финансовые ресурсы, или капитальных вложений, кредитные и пр.; - внешние ресурсы, к которым относятся валютные резервы, сеть внешнеторговых связей и т.д.

Как видно из данного перечня, природные ресурсы используются в виде первичных, т.е. элементов производства, поступающих в хозяйственную систему из

вне, в отличие от прочих ресурсов, порожденных этой системой, и продукции (результатов производства), выходящей за ее пределы.

Общее свойство природных ресурсов региона - это возможность их участия в производстве (производственные ресурсы) и потреблении (потребительские ресурсы) в форме исходного фактора развития экономической сферы деятельности. Однако, поскольку они ограничены, то задачей сбалансированного регионального развития является их оптимальное использование и территориальное распределение с учетом экологических требований. Поэтому природно-ресурсный потенциал в экономических исследованиях должен отражать такую степень эксплуатации, которая позволяет (из возможных вариантов планирования в системе управления экономическим регионом) сохранять эволюционно сформированный природный экотоп (среда обитания). Такой природно-ресурсный потенциал, выраженный через стоимостные оценки, представляет собой, как выделено выше, экономический потенциал природных ресурсов региона хозяйственного освоения. Тогда он полностью увязывается с понятием общего экономического потенциала региона, который может выставляться в виде интегрального показателя стоимости всех производственных и непроизводственных фондов в народном хозяйстве, допустимых объемов природных ресурсов и других элементов, отражающих обобщенную способность эксплуатации национального богатства в пределах сохранения устойчивой структуры природно-антропогенной системы.

Поэтому любая природно-антропогенная система в качественном и количественном выражении должна включать в себя следующие основные, характерные параметры: природный ресурс, природно-ресурсный потенциал, экологический потенциал и общий экономический потенциал регионального развития.

Природно-ресурсный потенциал в качественном выражении может сводиться к показателю предельной экологической эксплуатируемости природного ресурса хозяйственной системой, т.е. определяться





такой величиной (количеством), эксплуатация которого природно-потребительскими структурами не приведет к истощению, загрязнению и изменению среды обитания.

Выставленный показатель, проведенный через экономическое оценивание, соответствует уже понятию экономического потенциала природного ресурса региона и выявляет свою общегосударственную, вещественную ценность как эксплуатируемого природного образования.

Поскольку географическая среда представляет собой интегрированное понятие, а в объединенном виде представлена природной и хозяйственной составляющей (природно-антропогенной системой), то экономический потенциал природных ресурсов в совокупности с экономическим потенциалом техногенных образований (безусловно имеет кроме общесистемных и свои специфические законы формирования, развития и внутрисистемной взаимосвязи) должен определяться понятием общего экономического потенциала региона.

Критериальным же условием эффективности регулирования компромиссов и принятия альтернатив здесь выступает экологический потенциал. В качественном выражении он очерчивает эволюционным путем сформированный интерфейс (границу раздела) жизнеспособности природно-антропогенных систем для поддержания их устойчивого состояния, превышение пределов которого способствует переводу территориальных образований в стадию разрушения системного природно-антропогенного единства с перепрофилированием экологически нерентабельных элементов системы на новый уровень развития. В количественном отражении экологический потенциал представляет собой нормативный материал, содержащий в цифровом выражении три смысловых значения, т.е.:

1. Сохранение сбалансированной структуры и детерминированных свойств от элементарного биогеоценоза до биосферы в целом;

2. Определение степени максимально-допустимого вмешательства в природ-

ную среду факторов хозяйственной деятельности;

3. Прогнозирование пространственно-временных тенденций возможных модификаций (изменений) природно-антропогенных формирований по мере их приближения к рубежу интерфейса.

Разработка общего регионального экономического потенциала в интегральном выражении должна осуществляться с учетом раздела экологических границ уровня режима детериорации региональной среды обитания и расчленяться по следующему пятизональному признаку:

1. Типовая зона фиксации экологического благополучия;

2. Типовая зона фиксации экологического риска;

3. Типовая зона фиксации экологического кризиса;

4. Типовая зона фиксации экологического бедствия;

5. Типовая зона фиксации экологической катастрофы или зона депонирования.

Отметим здесь же, что экологический потенциал как интегральный показатель отражения качества региональной среды обитания, ранжированный по выделенному здесь типовому пятизональному признаку, позволяет осуществлять учет степени экологического благополучия эксплуатируемых природно-антропогенных систем и, что особенно важно, входит своей составной частью в разработку:

1. Методологических основ к решению проблемы региональной экономики;

2. Методологических основ и научных принципов формирования общей региональной политики и модернизации рыночной реформы в современных условиях;

3. Методологических основ комплексной стоимостной оценки природно-ресурсного потенциала для регионов хозяйственного освоения с целью выявления их экологического благополучия;

4. Методологических основ выявления и учета экологической опасности и вероятного риска в урбанизированных районах;

5. Методологических основ правового регулирования в системе природопользования;



6. Научных принципов эколого-экономического районирования в системе управления природопользованием.

Только при наличии соответствующих информационных понятий, заложенных в региональный экономический потенциал, можно продифференцировать его в следующем виде:

а) индекс устойчивости региона как показатель адаптационной способности региональной системы на объединенные антропогенные факторы. Устойчивость перерастает здесь в категорию основного фактора повышения экономической эффективности производства и создания начальных условий к возникновению природоохранного рынка или рынка экологических воздействий;

б) индекс качества региона, представляющий собой региональный показатель степени воздействия техногенных нагрузок на конкретные виды, популяции, сообщества и т.д. в пределах выделенной формации. Качество понимается здесь как некоторая совокупность устойчивых свойств, которые представляют собой жизненный экономический интерес для потребителя данного природного продукта и необходимых экологических условий его существования;

в) критерий регионального риска как мера несоответствия в экологической полезности результатов внедряемых хозяйственных форм деятельности по сравнению с реальной возможностью их адаптивности в природных структурах. Здесь расчетной единицей измерения степени выступает «риск». В практическом аспекте он отражает бонитетный (условный балл, ранжированный по уровню значимости) показатель вероятности ущерба от воздействия техногенных факторов, а ущерб подразумевает фактически зафиксированные или возможные проявления социально-экономических последствий (диспропорций) от внедрения существующих или планируемых форм хозяйственной деятельности. Тогда управление региональным риском перерастает в приоритетную задачу при переходе к этапу поиска и нахождению компромиссных экономиче-

ских решений для разработки экологически безопасных технологий.

В современную эпоху стоимостных отношений необходимо тогда возвести в ранг специфического «товара» системное понятие «сохранение экологической жизнеспособности территорий». Стоимость данного товара вытекает из прямых затрат на покрытие природоохранных мероприятий.

Сформированные понятия можно наполнить конкретным содержанием за счет введения в практическую сферу деятельности сбалансированной величины - «параметра ценности», предложенного М. Эйгеном в качестве расчетного определения ценностных свойств различных уровней эволюции, а общесистемный признак ценности устойчивых состояний провести через критерий в форме экологического потенциала как показателя жизнеспособности анализируемых структур в процессе их эволюционирования [7].

Тогда реально эксплуатируемые природохозяйственные объекты, которые обретают качественное содержание через соответствующие им ценностные нормы, можно количественно табулировать бонитетную степень их общесистемной полезности, выставляя в виде отличительного классификационного признака при разработке соответствующих им форм хозяйственной деятельности и способствуя поддержанию задаваемого экологического уровня количественных характеристик, входящих в понятие -индекс устойчивости региона, индекс качества региона, критерий регионального риска и т.д.

Посредством ранжирования подобных показателей выносят объектам исследования интегральную качественную оценку потенциальной возможности эксплуатации, нормативную по своему характеру и выраженную в виде социального интереса, проявляющегося со стороны общества в рамках максимально-возможного соблюдения целесообразных вариантов для каждой из выделенной трехуровневой градации: природа – производственные силы – производственные отношения.

Для сбалансированного регионального развития необходимы также не только





модификации хозяйственного механизма, мероприятий по финансовой, экологической стабилизации и т.п., но и соответствующая идеологизация взглядов, поведенческих мотиваций людей, сопутствующих общесистемным изменениям природно-антропогенных формаций. Значит все основные звенья, составляющие природо-хозяйственную деятельность, т.е. общественное задание на эксплуатацию, реальную возможность удовлетворения потребностей с учетом имеющихся средств воздействия и обоснованного преобразования региона в рационально управляемую природно-антропогенную систему (рис. 2), должны быть строго скоординированы между собой, сочетать в себе единый гармоничный порядок и задаваемую активность путем экологически рентабельной мотивации поступков властных, административных структур по принятию и реализации экономических решений, стремясь тем самым к достижению общесистемного сбалансированного динамического равновесия по цепочке связи: критерии - ценности - мотивации.

Чтобы выявить подобного рода направления, в которых должны быть приложены соответствующие усилия, надо сравнить хотя бы на эмпирическом уровне, поведенческие реакции субъектов административно-плановой и рыночных систем. Анализ поведенческих стереотипов является составной частью структурно-динамического подхода к инициации эколого-экономического развития в силу духа причин. Во-первых, нормы и ценности общественной жизни существенно влияют на интенсивность структурно-динамических процессов в системе вида: критерии - ценности - мотивации. Во-вторых, изменение поведенческих установок - это компонент общего явления структурной динамики и как таковой, он нуждается не только в учете, но в верификации, т.е. в проверке и подтверждении на целесообразность их внедрения в практическую сферу деятельности.

**Выводы и перспективы дальнейших исследований.** Следует напомнить, что актуальность научных разработок соответствующего профиля с последующим

их внедрением в практику общей региональной политики не акт гуманизма и сострадания, а одна из объективных причин потенциальной возможности реально выжить в современных условиях интенсивного развития техногенеза. Подобного рода причины, проявляясь в среде обитания популяционных образований, проходя через этапы добычи, переработки, потребления сырьевых ресурсов в сфере производства, отражаясь в территориальном размещении производительных сил, должны создать условия к гармоничному развитию производственных отношений и выработке общей биосферосовместимой политики. Тем самым в очередной раз для общественности актуализируется вопрос о неразрывности и взаимовлияемости друг на друга шести основных форм рационализации природопользования, проявляющихся в виде слияния в единую общую систему экономических, экологических, хозяйственных, социальных, правовых и демографических норм поведения. При такой проблематике исследования тематические разборы соответствующего профиля несомненно должны представлять повышенный интерес, отвечать современным требованиям и запросам развития теории, практики, а также содействовать дальнейшему совершенствованию принципов действия сбалансированного регионального развития.

### Литература

1. Борисов А.Б. Большой экономический словарь./ А.Б. Борисов. - М.: Книжный мир, 2002. - 895 с.
2. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики./ А.Г. Гранберг. Учебник для вузов. - М.: ГУ ВШЭ, 2000. - 495 с.
3. Павлов К.В. Модернизация и инновационное развитие экономики на разных уровнях управленческой иерархии./ К.В. Павлов. Монография.- Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2014. - 344 с.
4. Павлов К. В. Патологические процессы в экономике./ К.В. Павлов. Монография. - М.: Магистр, 2009. - 461 с.
5. Пригожин И. Время, хаос, квант: к решению парадокса времени: Пер. с англ. / И. Пригожин, И. Стенгерс. Монография. - М.: Эдиториал УРСС, 2001. - 240 с.

6. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова, - 6-е изд., перераб. и доп. - М.: Политиздат, 1991.- 560 с.

7. Экологический энциклопедический словарь. - М.: Издательский дом «Ноосфера», 2002.- 930 с.

**References**

1. Borisov A.B. Big economic slovar./A.B. Borisov. - M.: Book world, 2002. – 895 p.

2. Granberg A.G. Of a basis regional economics. /A.G. Granberg. The textbook for higher education institutions. – M.: GU VShE, 2000. - 495 p.

3. Pavlov K.V. Modernization and innovative development of economy at different

levels administrative hierarchy. /K.V. Pavlov. Monograph. - Izhevsk: Institute of computer researches, 2014. – 344 p.

4. Pavlov K. V. Pathological processes in economics. / K.V. Pavlov. Monograph. - M.: Master, 2009. - 461 p.

5. Prigozhin I. Time, Chaos, quantum: to the solution of paradox of time: The lane with English / I. Prigozhin, I. Stengers. Monograph. - M.: Editorial of URSS, 2001. - 240 p.

6. The philosophical dictionary / Under the editorship of I. T. Frolov, - the 6th prod. reslave. and additional - M.: Politizdat, 1991. - 560 p.

7. Ecological encyclopedic dictionary. - M.: Noosfera publishing house, 2002. – 930 p.

**Павлов К. В.**

**Облік екологічного потенціалу та розвиток природно-антропогенних систем**

У статті визначається сутність поняття екологічного потенціалу, виявляються основні складові цього поняття, а також розглядаються проблеми його формування як фактора життєзабезпечення природно-антропогенних систем. Концептуальною рамкою наукових розробок може служити зведене уявлення про те, що екологізація економіки природокористування сприяє модифікації регіональних важелів соціально-економічного регулювання та управління шляхом координації дії тих внутрішньосистемних екологічних зв'язків, при яких працездатність, а також життєзабезпечення природно-антропогенних утворень не падатиме.

*Ключові слова:* екологічний потенціал, природно-антропогенні системи, фактор, природоохоронна діяльність, глобалізація світового простору.

**Pavlov K.**

**Integrating environmental building and development natural-human systems**

The paper defines the essence of the concept of environmental capacity, identifies the main components of this concept, and also addresses the problem of its formation as a factor in the livelihoods of natural-human systems. The conceptual framework of scientific research can serve as a consolidated view that the greening of the economy of natural resources contributes to the modification of the regional socio-economic levers of regulation and management by coordinating the actions of those intracological relationships in which performance and survivability of natural and man-made structures will not fall.

*Keywords:* ecological potential of natural and anthropogenic systems, factors, environmental management, globalization of world space.

**Рецензент:** Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

**Reviewer:** Nusratullin V. – Professor, Ph.D. of Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

*e-mail:* nvk-ufa@rambler.ru

*Статья подана  
24.07.2014 г.*





## КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Пріоритетним напрямком сталого розвитку є оптимізація життєдіяльності людства в умовах безпечного середовища і гармонійних відносин як усередині суспільства, так і між окремими спільнотами. З іншого боку, економічний розвиток розглядається також як процес, що впливає на зростання економіки і націлений на поліпшення економічного добробуту суспільства. У цьому сенсі економічний розвиток пов'язується із зростанням добробуту, доходів на душу населення, поліпшенням якості життя, підвищенням ступеня задоволення основних потреб усіх членів суспільства.

**Ключові слова:** економіка України, розвиток, збалансування пріоритетів, добробут населення, ступень задоволення, виробництво, економічне зростання.

**Постановка проблеми.** У сучасній науці при обґрунтуванні процесів економічного розвитку держави часто застосовують такі поняття як «розвиток», «економічний розвиток» і «сталий розвиток». Аналіз літературних джерел вказує на відсутність однозначного визначення, яке б розкривало всі аспекти цих категорій.

У Концепції переходу України до сталого розвитку вказується такий погляд на категорію «розвиток» – це необоротна, спрямована і закономірна зміна об'єктів, у результаті якої виникає їх новий якісний стан. Тут же зазначено, що «економічний розвиток» – структурна перебудова економіки відповідно до потреб технологічного та соціального прогресу, а саме: створення робочих місць, матеріального багатства та підвищення рівня життя [4].

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** У вітчизняній літературі є різні визначення сталого розвитку. Зокрема, академік В.Кухар, вважає, що сталий розвиток – це розвиток самопідтримуючий, це ідеологія розумної і обґрунтованої діяльності людини, що живе в гармонії з природою і створює умови для кращого життя собі і наступним поколінням. Со-

ціально-економічний розвиток та охорона навколишнього середовища взаємопов'язані і нероздільні [2].

У свою чергу, академік О.Невелев визначає сталий розвиток як економічно, соціально та екологічно збалансований розвиток певних територій та розташованих на них міських і сільських поселень (населених пунктів), спрямований на узгоджене формування та функціонування економічної, соціальної та екологічної складових цього розвитку на основі раціонального використання всіх видів ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інформаційних тощо) [3, с. 23].

У проекті Стратегії сталого розвитку України пропонується таке визначення. Сталий розвиток – це система взаємоузгоджених управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування системи суспільних відносин на основі довіри, партнерства, солідарності, консенсусу, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, національних джерел духовності.

**Мета статті** – дослідження концептуальних засад визначення збалансованого економічного розвитку.



**Виклад основного матеріалу дослідження.** Пріоритетним напрямком сталого розвитку є оптимізація життєдіяльності людства в умовах безпечного середовища й гармонійних відносин як всередині суспільства, так і між окремими спільнотами [5]. З іншого боку, економічний розвиток розглядається також як процес, що впливає на зростання економіки і націлений на поліпшення економічного добробуту суспільства. У цьому сенсі економічний розвиток пов'язують із зростанням добробуту, доходів на душу населення, поліпшенням якості життя, підвищенням ступеня задоволення основних потреб усіх членів суспільства. Інші вчені акцентують увагу на загальних закономірностях економічного розвитку: його циклічному характерові, зв'язку з прогресом і зростанням, еволюцією і експансією. Третя група економістів вказує на комплексний, багатовимірний характер цього процесу, який включає глибокі зміни в технічних, економічних, соціальних відносинах; політичній, інституційній сферах; в області інфраструктури, технологій, освіти, а також у домінуванні головних факторів виробництва: капіталу, природних ресурсів, праці.

Еволюція поглядів на проблему «розвитку» досягла розуміння в більш широкому сенсі, тобто його потрібно пов'язувати з усіма сферами життєдіяльності суспільства. Такий підхід визначив появу концепції сталого розвитку.

Проблеми сталого розвитку почали обговорюватися на рубежі 60-70 років минулого століття, коли людство зіткнулося з низкою негативних факторів, що загрожують життю теперішнього і майбутнього поколінь: дефіцит мінерально-сировинних ресурсів та енергії, деградація природного середовища, розширення масштабів бідності та зростання дифере-

нціації між бідними і багатими, продовольча криза та поширення голоду, міжетнічні конфлікти і т.д.

Однак модель розвитку світового господарства, заснована на концепції економічної ефективності, вичерпала себе через зростання диференціації доходів, як між країнами, так і між різними верствами населення. До кінця століття не менш актуальним завданням став захист навколишнього середовища. Таким чином, концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох складових: економічної, соціальної та екологічної.

Всесвітній саміт у Ріо-де-Жанейро (1992 р.) став значною віхою, яка заклала новий порядок денний сталого розвитку. Учасники зійшлися на тому, що захист навколишнього середовища, соціальний і економічний розвиток мають фундаментальне значення для сталого розвитку [6, с. 20].

Як бачимо, поняття «розвиток» в українській практиці застосовується тільки з прикметником «сталий», тобто застосовується буквальный переклад «sustainable development». З цим погоджується професор В. Барановський, який ставить питання про коректність перекладу цього слова. Він вважає, що правильним у цьому випадку був би термін «збалансований розвиток», тобто збалансоване динамічна рівновага між компонентами інтегрованої геосистеми «природа-суспільство». Таким чином, сталий (гармонійний, збалансований) розвиток – це розвиток, який забезпечує певний тип рівноваги, тобто баланс між його соціально-економічними та природними складовими [1, с. 22].

Його твердження підтримуємо і ми, акцентуючи увагу на тому, що розвиток має базуватися на збалансованості еко-





номічної, соціальної та екологічної складової як передумова до гармонізації відповідних інтересів сучасного суспільства з потенційними потребами майбутніх поколінь. Це означає необхідність забезпечення сталого розвитку економічного, соціального та природного капіталу заради їх збереження для майбутніх поколінь, тобто виконання стратегічної мети розвитку суспільства.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Таким чином, базуючись на різних точках зору, ми вважаємо за необхідне застосовувати поняття збалансований розвиток, під яким слід розуміти такий напрям економічного зростання, при якому забезпечується високий рівень якості життя населення без загрози забруднення навколишнього середовища.

### Література

1. Барановський В. А. Стратегічні аспекти та пріоритети сталого (збалансованого, гармонійного) розвитку / В. А. Барановський // Територія. Сталий розвиток. – К., 2004. – № 2. – С. 24-31.
2. Кухар В. П. Проблеми України – перехід до сталого розвитку [Електронний ресурс] / В. П. Кухар. – Режим доступу : [http://www.medved.kiev.ua/arhiv\\_mg/stat\\_98/98\\_3\\_1.htm](http://www.medved.kiev.ua/arhiv_mg/stat_98/98_3_1.htm).
3. Невелєв О. Сталий розвиток як об'єктивна необхідність / О. Невелєв // Територія. Сталий розвиток. – К., 2003. – № 1. – С. 22-26.
4. Основні терміни та визначення до Концепції переходу України до сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://gska2.rada.gov.ua:7777/pls/zweb\\_n/we](http://gska2.rada.gov.ua:7777/pls/zweb_n/we)

[bproc34?id=pf3511=18607&pf35401=55081](http://bproc34?id=pf3511=18607&pf35401=55081).

5. Стратегія сталого розвитку України (проект) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України, 2004. – Режим доступу: <http://www.ecolabel.org.ua/main-project-strategy1.html>.

6. Уїтмор Кейт. Місцеві влади та сталий розвиток // Територія. Сталий розвиток. – 2003. – № 1. – С. 19-22.

### References

1. Baranovsky V. A. Stratehichni aspekty ta priorytety staloho (zbalansovanoho, harmoniynoho) rozvytku / V. A. Baranovsky // Terytoriya. Stalyy rozvytok. – K., 2004. – № 2. – S. 24-31.
2. Kukhar V. P. Problemy Ukrainy – perekhid do staloho rozvytku [Elektronnyy resurs] / V. P. Kukhar. – Rezhym dostupu : [http://www.medved.kiev.ua/arhiv\\_mg/stat\\_98/98\\_3\\_1.htm](http://www.medved.kiev.ua/arhiv_mg/stat_98/98_3_1.htm).
3. Nevelyev O. Stalyy rozvytok yak obyektyvna neobkhdnist / O. Nevelyev // Terytoriya. Stalyy rozvytok. – K., 2003. – № 1. – S. 22-26.
4. Osnovni terminy ta vyznachennya do Kontseptsiyi perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : [http://gska2.rada.gov.ua:7777/pls/zweb\\_n/webproc34?id=pf3511=18607&pf35401=55081](http://gska2.rada.gov.ua:7777/pls/zweb_n/webproc34?id=pf3511=18607&pf35401=55081).
5. Stratehiya staloho rozvytku Ukrainy (proekt) [Elektronnyy resurs] / Verkhovna Rada Ukrainy, 2004. – Rezhym dostupu : <http://www.ecolabel.org.ua/main-project-strategy1.html>.
6. Uitmor Keyt. Mistsevi vlady ta stalyy rozvytok // Terytoriya. Stalyy rozvytok. – 2003. – № 1. – S. 19-22.

**Сава А. П.**

**Концептуальные основы определения сбалансированного экономического развития**

Приоритетным направлением устойчивого развития является оптимизация жизнедеятельности человечества в условиях безопасной среды и гармоничных отношений как внутри общества, так и между отдельными сообществами. С другой стороны, экономическое развитие рассматривается также как процесс, влияет на рост экономики и нацелен на улучшение экономического благосостояния общества. В этом смысле экономическое развитие связывают с ростом благосостояния, доходов на душу населения, улучшением качества жизни, повышением степени удовлетворения основных потребностей всех членов общества.

*Ключевые слова:* экономика Украины, развитие, сбалансирования приоритетов, благосостояние населения, степень удовлетворения, производство, экономический рост.

**Sava A.**

**Conceptual basis for determining sustainable economic development**

The priority of sustainable development is to optimize the life of mankind in the conditions Islands Security and harmonious relations both within society and between different communities. On the other hand, economic development is seen as a process that influences growth and is aimed at improving the economic well-being of society. In this sense, economic development is associated with welfare, per capita income, quality of life, increase the degree of satisfaction of basic needs of all members of society.

*Keywords:* Ukraine's economy, development, balancing priorities, welfare, degree of satisfaction, production, economic growth.

**Рецензент:** Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління, завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

**Reviewer:** Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

*e-mail:* kvp\_ruk@mail.ru

*Стаття подана  
15.09.2014 р.*



## КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СЦЕНАРІЇВ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовано формальні та неформальні чинники формування та розвитку екологічного оподаткування в Україні. Запропоновано когнітивну модель формування платежів екологічного податку з урахуванням їх формальної та неформальної складової в Україні. Обґрунтовано сценарії розвитку екологічного оподаткування в Україні. Доведено, що будь-яка стратегія розвитку екологічного оподаткування повинна одночасно забезпечувати розвиток двох складових: формальну та неформальну, в іншому випадку, одностороннє реформування призведе до короткострокового ефекту у перспективі.

**Ключові слова:** когнітивна модель, екологічний податок, адміністрування, свідомість, культура, соціальна роль, екологічні платежі, сценарії, розвиток.

**Постановка проблеми.** Екологічний напрям сучасного розвитку регіонів та України загалом набуває все більшої актуальності в умовах системності кризових явищ як в економічній, так і в суспільно-політичній сферах. Незважаючи на явну пріоритетність суспільних аспектів сучасного розвитку, неможливо виокремлювати з нього екологічну складову та проблеми її фінансування, яка є невід'ємною частиною соціально-економічної системи держави. Питанням розвитку екологічного оподаткування і присвячено це дослідження.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій** засвідчив, що питаннями становлення та розвитку екологічного оподаткування займалися такі вчені, як Б. Буркинський, О. Веклич, В. Вишневський, Т. Галушкіна, Л. Грановська, В. Загорський, Л. Мельник, В. Опарін, О. Попова, В. Паламарчук, Д. Серебрянський, А. Соколовська, В. Степанова, А. Гусєв, І. Майбуров. Проте, проблеми впливу формальної та неформальної складової на формування платежів від екологічного податку залишаються актуальним.

**Мета статті** полягає в обґрунтування сценаріїв розвитку екологічного оподаткування в Україні.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Прикладні дослідження підтверджують, що в податковій системі держави на передній план виходять неформальні елементи контурів її функціонування, зокрема, етика податкових службовців, податкова свідомість платників податків, подат-

кова культура та соціальна відповідальність [1]. Зокрема, зауважимо, що виокремлення та розвиток неформальних контурів сучасної податкової системи в контексті формування єдиного податкового простору стикається з безліччю таких проблем, як податково-фінансова неграмотність населення, небажання суб'єктів господарювання залишитися без державної підтримки, хибні моральні цінності якості життя населення, егоїстичність бізнесу, відсутність суспільного мислення та соціальна безвідповідальність, неефективність громадськості тощо [1]. Така ж ситуація спостерігається й у системі екологічного оподаткування України, що обумовлено такими чинниками [1]: низький рівень екологічної, податкової свідомості та культури суб'єктів оподаткування; низький рівень податкової грамотності та екологічної обізнаності населення; необґрунтований розподіл екологічних податкових надходжень між бюджетами; зростання динаміки змін податкового законодавства; зростання сегмента тіньової економіки; корупція; ускладнення отримання дозвільних документів; низька ефективність еколого-податкового контролю; українська ментальність.

З урахуванням неформальної складової система формування платежів екологічного податку стає слабо структурованою, тому для її дослідження запропоновано використовувати когнітивне моделювання. При дослідженні функціонування, характеристик та властивостей соціально-





економічних систем когнітивне моделювання застосовували такі провідні науковці, як З. К. Авдєєва, А. В. Бакурова, Л. А. Гинис, Г. В. Горелова, Н. Х. Джаримов, Е. Н. Захарова, А. А. Кулинич, С. А. Радченко, О. В. Раєвнева, Л. Н. Сергєєва та ін. [2].

Оскільки структурні елементи системи формування платежів екологічного по-

датку пов'язані між собою формальними й неформальними причинно-наслідковими зв'язками, їх сукупність дає змогу обґрунтувати когнітивну модель формування платежів екологічного податку за критерієм формальності їх становлення та розвитку у вигляді знакового орграфу (рис. 1).

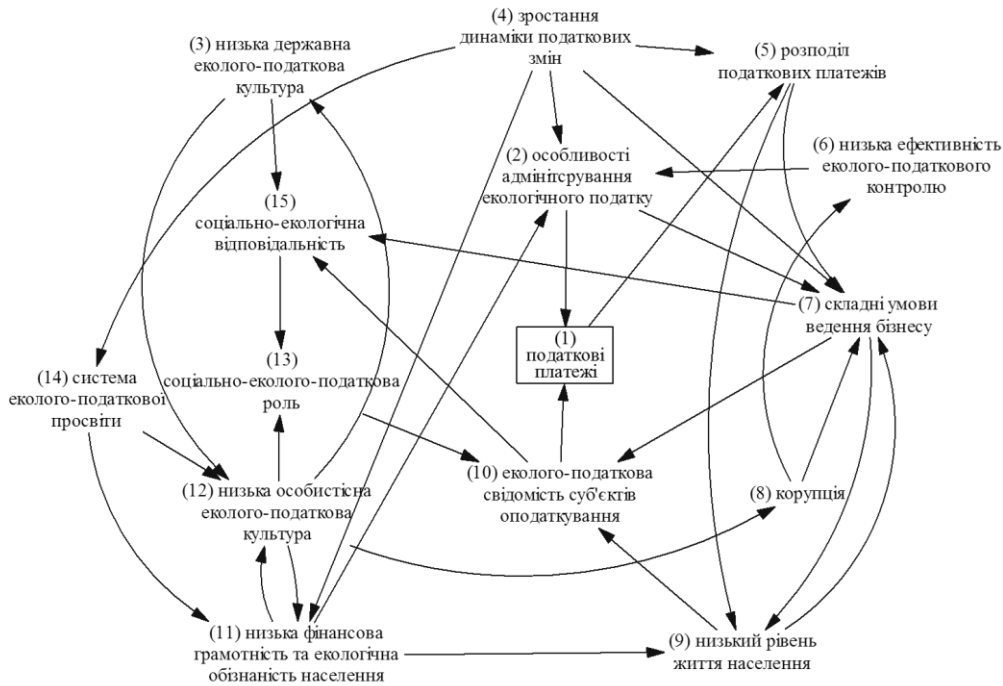


Рис. 1. Когнітивна модель формування платежів екологічного податку за критерієм формальності (авторська розробка) в середовищі Vensim  
Джерело: розроблено авторами

Цільовою вершиною у знаковому орграфі є податкові платежі екологічного податку. Керуючі вершини запропоновано групувати за ознаками можливого впливу на рівні держави, контрольних органів та платників податків. Зі сфери повноцінного безпосереднього впливу випадають такі вершини, як низький рівень життя та складні умови ведення бізнесу, що зумовлено численністю чинників їх формування, тому враховуємо їх як дестабілізуючі зовнішні чинники впливу. Крім того, низька державна еколого-податкова культура сформувалася історично як результат розвитку виробництва та споживання за радянських часів.

Для обґрунтування стратегії розвитку екологічного оподаткування застосуємо імпульсний процес, теоретичні та прикладні засади якого висвітлені в працях

Ф. Робертса [3]. Отже, на основі сформованого знакового орграфу G (рис. 1) формують матрицю суміжності  $(A_G = A = |a_{ij}|_{n \times m})$  за такої умови [4]:

$$sgn(u_j, u_i) = \begin{cases} 1, \text{якщо ребро } (u_j, u_i) \text{ додатне,} \\ -1, \text{якщо ребро } (u_j, u_i) \text{ від'ємне,} \\ 0, \text{якщо ребро } (u_j, u_i) \text{ відсутнє.} \end{cases}$$

Автономний імпульсний процес досліджується за таким правилом [4]:

$$p(t) = p(0) \times [A^t], X(t) = X(0) + [A^0 + A + A^2 + \dots + A^t] \quad (2)$$

де  $p(t)$  – вектор змін значень параметрів вершин орграфу на відповідному такті моделювання;  $p(0)$  – вектор початкових



імпульсів у вершини когнітивної моделі;  $A$  – матриця суміжності для відповідного орієнтованого графа;  $t$  – такти моделювання ( $t = 0, 1, 2, 3, \dots, k$ ), що відображають послідовність змін стану системи;  $X_{(t)}$  – значення параметрів вершин на такті моделювання  $t$ ;  $X_{(0)}$  – значення параметрів вершин на початковому такті моделювання;  $A$  – одинична матриця.

Поступово запускаючи збудуючий імпульс у різні керуючі вершини орграфа,

отримаємо сценарії розвитку цільової вершини, що дасть можливість виявити чинники впливу на позитивне зростання фіскального значення екологічних платежів. Розглянемо сценарії розвитку показника податкових платежів за умов почергового подання збудуючого імпульсу у вершини, що знаходяться в межах впливу суб'єктів оподаткування (табл. 1).

Таблиця 1

**Групування об'єктів впливу у процесі когнітивного моделювання**

Рівень впливу	Характер впливу	Об'єкт впливу (назва вершини)
Державний	Безпосередній	(4) зростання динаміки податкових змін; (5) розподіл екологічних податків; (2) особливості адміністрування екологічного податку; (14) система еколого-податкової просвіти
	Частковий	(15) соціально-екологічна відповідальність; (13) соціально-еколого-податкова роль
Контрольних органів	Безпосередній	(6) низька ефективність еколого-податкового контролю
	Частковий	(10) еколого-податкова свідомість; (15) соціально-екологічна відповідальність; (13) соціально-еколого-податкова роль
Платників податків	Безпосередній	(12) особистісна еколого-податкова культура
	Частковий	(10) еколого-податкова свідомість; (15) соціально-екологічна відповідальність; (13) соціально-еколого-податкова роль; (11) низька фінансова грамотність, еко-обізнаність населення

Джерело: розроблено авторами

До зовнішніх екстерналій буде віднесено такі вершини, вплив яких, безсумнівно, зумовлює розвиток цільової вершини, проте, нівелювати його майже неможливо, зокрема: (3) низька державна еколого-податкова культура; (7) складні умови ведення бізнесу; (8) корупція; (9) низький рівень життя. У ході розрахунків отримано такі результати. Розглянемо результати

моделювання, табл. 2. Реалізація запропонованої когнітивної моделі дає можливість обґрунтувати стратегії розвитку фіскальної значущості екологічного податку та запобігати виникненню ризиків податкових надходжень, що дає можливість підвищити рівень ефективності податково-бюджетної системи держави в межах розвитку існуючої моделі "зеленої економіки".

Таблиця 2

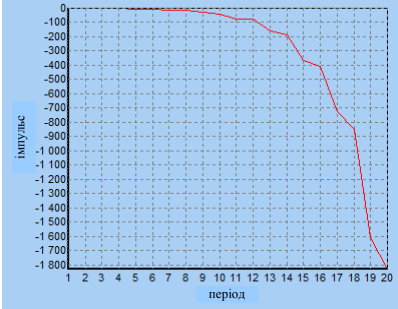
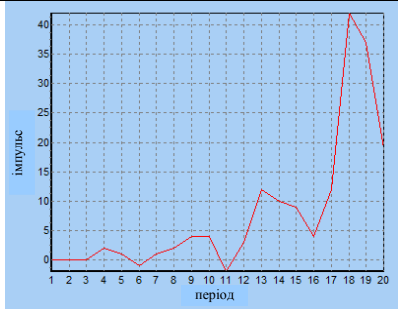
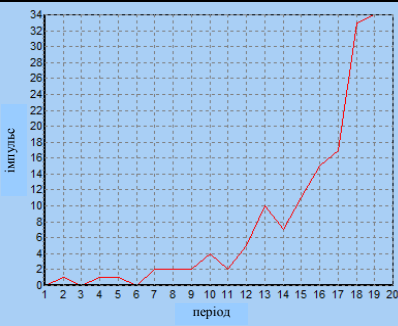
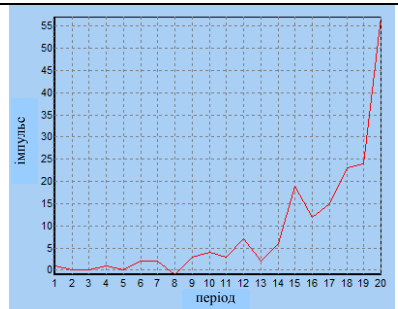
**Сценарії розвитку екологічного оподаткування в Україні**

Сценарії розвитку	Характеристика сценарію
1	2
	<p>Через механізм адміністрування екологічного податку, тобто зміни у бік зростання ставки податку та розширення об'єкта оподаткування, показник податкових платежів, звісно, зростає. Проте ефективність цього зростання буде - 22 - ирчасовою, оскільки подолання певної точки максимуму призведе до зворотного ефекту. Тому зміни в бік зростання ставки та розширення об'єкта оподаткування екологічного податку повинні впроваджуватися поступово, що дасть можливість оцінити чутливість платників податків до відповідних податкових новацій.</p>

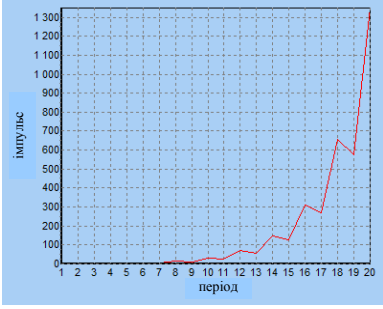

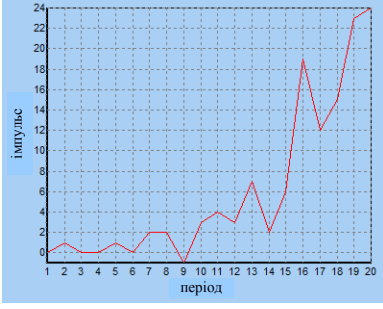
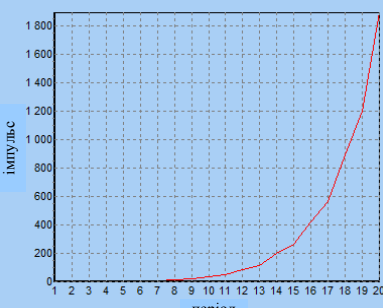
Рис. 2. Динаміка податкових платежів під впливом збудуючого імпульсу у вершину (2) – особливості адміністрування екологічного податку





1	2
 <p>Рис. 3. Динаміка податкових платежів під впливом збурюючого імпульсу у вершину (4) – зростання динаміки податкових змін</p>	<p>Законодавчі зміни податкового простору України, що вже набули характеру системності, негативно впливають на показник податкових платежів. Нестійкість податкової системи породжує дисбаланси в суміжних складових цієї системи, бюджетної та фінансової загалом. Уже з періоду 4 наростання динаміки податкових змін породжує значне зниження показника податкових платежів, що вже з періоду 14 по 20 демонструє колосальні втрати в обсязі. Така негативна динаміка правового поля суперечить принципу ПКУ щодо стабільності оподаткування.</p>
 <p>Рис. 4. Динаміка податкових платежів під впливом збурюючого імпульсу у вершину (5) – розподіл податкових платежів</p>	<p>Загострення міжбюджетних відносин щодо розподілу екологічних податків породжує нестабільну динаміку зростання податкових платежів екологічного податку, втім, надмірні коливання на певних проміжках часу підтверджують негативний вплив диспропорції в розподілі екологічного податку між державним і місцевими бюджетами, що ускладнює екологізацію реального сектору економіки. Розподіл екологічних платежів доцільно зробити з акцентом на фондову систему забезпечення екологічних програм.</p>
 <p>Рис. 5. Динаміка податкових платежів під впливом збурюючого імпульсу у вершину (6) – низька ефективність еколого-податкового контролю</p>	<p>Збільшення ефективності еколого-податкового контролю значно підвищує рівень показника податкових платежів вже з періоду Позитивність такої динаміки може бути забезпечена лише об'єднанням зусиль як екологів, так і податківців. Крім цього, доречним є формування узгодженої системи отримання дозвільних документів на базі тристороннього договору між місцевими територіальними органами, платником екоподатку та контрольними органами, що дасть можливість розподілити соціально-еколого-податкову відповідальність між усіма учасниками.</p>
 <p>Рис. 6. Динаміка податкових платежів під впливом збурюючого імпульсу у вершину (10) – еколого-податкова свідомість суб'єктів оподаткування</p>	<p>Підвищення еколого-податкової свідомості суб'єктів оподаткування через механізми розвитку соціально-екологічної відповідальності, фінансової грамотності та екологічної обізнаності, особистісної та державної еколого-податкової культури дає змогу сформувати відповідну суспільну роль для них на засадах гармонії співіснування та розвитку екосистеми й соціально-економічних процесів в Україні. Тільки свідоме функціонування соціально-економічної системи держави дасть шанс на збереження довкілля держави.</p>



1	2
 <p>Рис. 7. Динаміка податкових платежів під впливом збурюючого імпульсу у вершину (11) – низька фінансова грамотність та екологічна обізнаність населення</p>	<p>Підвищення рівня фінансової грамотності й екологічної обізнаності населення призводить до зростання податкових платежів екологічного податку, що засноване на усвідомленні потреби та вагомості збереження довкілля й подолання негативних наслідків розвитку реального сектору економіки за рахунок формування механізму їх відповідного фінансування. Передумовами формування відповідних суб'єктів оподаткування є вдосконалення системи просвіти в Україні та морально-етичного виховування.</p>
 <p>Рис. 8. Динаміка податкових платежів під впливом збурюючого імпульсу у вершину (12) – низька особистісна еколого-податкова культура</p>	<p>Особистісна еколого-податкова культура, як особлива життєдіяльність суб'єкта оподаткування, специфіка якої виявляється через відповідні форми їх самовираження та самопізнання, є вагомим чинником впливу на поведінку суб'єкта оподаткування у прояві його накопичених навичок та знань. Підвищення рівня особистісної еколого-податкової культури суб'єктів оподаткування зумовлює значне підвищення показника податкових платежів уже після періоду 9.</p>
 <p>Рис. 9. Динаміка податкових платежів під впливом збурюючого імпульсу у вершину (13) – соціально-еколого-податкова роль</p>	<p>Закріплення та розвиток соціально-еколого-податкової ролі суб'єктів оподаткування як похідної від соціально-податкової відповідальності та низької особистісної еколого-податкової культури є нестабільним, проте ефективним інструментом підвищення рівня показника податкових платежів екологічного податку, оскільки форма прояву соціально-еколого-податкової ролі безпосередньо впливає на еколого-податкову свідомість суб'єктів оподаткування.</p>
 <p>Рис. 10. Динаміка податкових платежів під впливом збурюючого імпульсу у вершину (14) – система еколого-податкової просвіти</p>	<p>Сучасний стан системи освіти в Україні потребує докорінних змін. Трансформація української системи просвіти повинна базуватися на врегулюванні відносин абітурієнтів, навчальних закладів та працедавців, що дасть можливість виховувати висококваліфікованих фахівців, які задовольняють потреби ринку праці. Розвиток екологічного оподаткування в Україні потребує часткового синтезу навчальних планів екологів і податківців для формування та розвитку міждисциплінарних зв'язків, що стане запорукою зростання ефективності еколого-податкового контролю та свідомості суб'єктів оподаткування.</p>



1	2
 <p data-bbox="151 548 790 645">Рис. 11. Динаміка податкових платежів під впливом збудуючого імпульсу у вершину (15) – соціально-екологічна відповідальність</p>	<p data-bbox="813 224 1444 593">Соціально-екологічна відповідальність як інструмент дотримання суб'єктами оподаткування соціально-екологічних норм українського суспільства може стати ефективним інструментом стимулювання зростання фіскального значення платежів від екологічного податку. Вже з періоду 10 показник податкових платежів демонструє стрімке зростання. Однак потребують уваги чинні соціально-екологічні норми українського суспільства та міри щодо його шкідливої діяльності.</p>

Джерело: розроблено авторами

Оскільки безпосередній вплив на податкові платежі екологічного податку мають такі вершини, як особливості адміністрування екологічного податку та еколого-податкова свідомість суб'єктів оподаткування, то стратегії розвитку екологічного оподаткування будуть базуватися на засадах свідомого оподаткування (неформальна складова) та обґрунтованого адміністрування податку (формальна складова). Саме на синтезі формальної та неформальної складової є можливість обґрунтувати сталу й схильну до зростання систему екологічного оподаткування в Україні.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Узагальнюючи можливі стратегії податкових платежів екологічного податку, виокремили такі:

1. Стратегія сталого зростання фіскальної значущості екологічного податку на засадах свідомого оподаткування. Ця стратегія відповідає такому шляху в орґрафі (див. рис. 1): “Низька державна еколого-податкова культура”  $\xrightarrow{+}$  “низька особистісна еколого-податкова культура”  $\xrightarrow{+}$  “соціально-еколого-податкова роль”  $\xrightarrow{+}$  “еколого-податкова свідомість суб'єктів оподаткування”  $\xrightarrow{+}$  “податкові платежі”. Так, підвищення рівня державної еколого-податкової культури позитивно впливає на особистісну еколого-податкову культуру. Оскільки вони є похідними еколого-податкової ролі, то її значущість зростає. Еколого-податкова роль формує еколого-податкову свідомість суб'єктів оподаткування.

2. Стратегія сталості податкових платежів екологічного податку на засадах об-

ґрунтованого адміністрування екологічного податку. Ця стратегія відповідає такому шляху в орґрафі (див. рис. 1): “розподіл податкових платежів”  $\xrightarrow{-}$  “зростання динаміки податкових змін”  $\xrightarrow{-}$  “низька ефективність еколого-податкового контролю”  $\xrightarrow{+}$  “особливості адміністрування екологічного податку”  $\xrightarrow{+}$  “податкові платежі”; “зростання динаміки податкових змін”  $\xrightarrow{-}$  “особливості адміністрування екологічного податку”  $\xrightarrow{+}$  “податкові платежі”.

Отже, стійка нестача дохідної частини бюджету та її необґрунтований розподіл за видатками породжують стійку тенденцію до зростання динаміки податкових змін, а це, у свою чергу, призводить до зниження ефективності податкового контролю. У разі підвищення рівня ефективності податкового контролю покращується та спрощується система адміністрування екологічного податку, що позитивно впливає на показники обсягів податкових платежів. Утім, у разі використання однієї зі стратегій загальна ефективність оподаткування поступово буде знижуватися, оскільки неформальна складова податкових відносин поступово буде нівелювати їх формальні засади функціонування. У перспективі подальших досліджень розглянутої проблеми доцільно обчислити ефективність запропонованих сценаріїв розвитку екологічного оподаткування в Україні.



## Література

## References

1. Чала О. А. Дослідження неформальної складової екологічного оподаткування / О. А. Чала // Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного оподаткування в Україні : матер. наук.-практ. круглого столу, 21.03.2014 р. / за ред. В. М. Огаренка та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – С. 150–153.

2. Кучерова Г. Ю. Моделювання податкової свідомості в середовищі конфлікту інтересів суб'єктів оподаткування / Г. Ю. Кучерова // Моделювання та інформаційні технології в економіці : монографія / за заг. ред. В. М. Соловійова. – Черкаси : Брама-Україна, 2014. – С. 228–246.

3. Робертс Ф. С. Дискретные математические модели, применимые к социальным, биологическим и экологическим задачам / Ф. С. Робертс. – Москва : Наука, 1986. – 563 с.

4. Бакурова А. В. Самоорганізація соціально-економічних систем: моделі і методи : монографія / А. В. Бакурова. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 328 с.

1. Chala O. A. Doslidzhennia neformalnoi skladovoi ekolohichnoho opodatkovannia / O. A. Chala // Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ekolohichnoho opodatkovannia v Ukraini : mater. nauk.-prakt. kruhloho stolu, 21.03.2014 r. / za red. V. M. Oharenka ta in. – Zaporizhzhia : KPU, 2014. – S. 150–153.

3. Kucherova H. Yu. Modeliuvannia podatkovoi svidomosti v sere dov yshchi konfliktu interesiv subiektiv opodatkovannia / H. Yu. Kucherova // Modeliuvannia ta informatsiini tekhnolohii v ekonomitsi : monohrafiia / za zah. red. V. M. Soloviova. – Cherkasy : Brama-Ukraina, 2014. – S. 228–246.

4. Roberts F. S. Dyskretnye matematyheskye modely, pryumenymye k sotsyalnym, byolohycheskym y ekolohycheskym zadacham / F. S. Roberts. – Moskva : Nauka, 1986. – 563 s.

5. Bakurova A. V. Samoorhanizatsiia sotsialno-ekonomichnykh system: modeli i metody : monohrafiia / A. V. Bakurova. – Zaporizhzhia : KPU, 2010. – 328 s.

**Кучерова А.Ю., Чалая Е.А.**

### **Когнитивное моделирование сценариев развития экологического налогообложения в Украине**

В статье обосновано формальные и неформальные факторы формирования и развития экологического налогообложения в Украине. Предложено когнитивную модель формирования платежей экологического налога с учетом их формальной и неформальной составляющей в Украине. Обоснованно сценарии развития экологического налогообложения в Украине. Доказано, что любая стратегия развития экологического налогообложения должна одновременно обеспечивать развитие двух составляющих: формальную и неформальную, в противном случае, одностороннее реформирование приведет к краткосрочному эффекту в перспективе.

*Ключевые слова:* когнитивная модель, экологический налог, администрирование, сознание, культура, социальная роль, экологические платежи, сценарии, развитие.

**Kucherova H.U., Chala O.A.**

### **Cognitive modeling scenarios of development ecologically taxation in Ukraine**

In the article the formal and informal factors in the formation and development of environmental taxation in Ukraine. A cognitive model of environmental tax payments based on their formal and informal component in the Ukraine. Grounded scenarios of environmental taxation in Ukraine. It is proved that any strategy of environmental taxation must simultaneously ensure the development of two components: formal and informal; otherwise, unilateral reform will lead to a short-term effect in the future.

*Keywords:* cognitive model, environmental tax, administration, consciousness, culture, social role, environmental fees, scripts development.

**Рецензент:** Максишко Н. К. – доктор економічних наук, професор кафедри «Економічна кібернетика» Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, Україна.

**Reviewer:** Maksyshko N. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Economic Cybernetics Departament Zaporizhzhya National University, Zaporozhye, Ukraine.

*e-mail:* pk@znu.edu.ua

*Стаття подана*  
24.11.2014 р.





## УЗГОДЖЕНІСТЬ РІВНЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ І ДЕМОГРАФІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ КРАЇНИ

У ретроспективному плані досліджено формування системи оподаткування доходів фізичних осіб за часів Радянського Союзу та незалежної України. Порівняно рівні оподаткування цих доходів в Україні та в окремих зарубіжних країнах. Наведено основні ставки оподаткування доходів фізичних осіб згідно з Податковим Кодексом. З'ясовано рівень податкового тягаря на фізичних осіб, частка з цього виду доходу в Зведеному бюджеті та ВВП. За останнє десятиріччя ХХІ ст. наведено широко – використовувани в демографії коефіцієнти народжуваності. Проаналізовано рівень народжуваності, смертності, тривалості життя в Україні протягом 2000-2010 рр. Виявлено рівень впливу податкового тягаря на фізичних осіб порівняно з динамікою народжуваності.

**Ключові слова:** доходи громадян, рівень оподаткування, показники народжуваності, соціально-економічний стан, демографічна безпека.

**Постановка проблеми.** Проблема народжуваності виникла не з розпадом Радянського Союзу, коли складні економічні, політичні, соціальні процеси призвели до зменшення народжуваності, а ця проблема особливо загострилась нині. Про це свідчить констатація ситуації в стратегії демографічного розвитку на період до 2015 року. Наразі, демографічна ситуація в Україні перебуває в кризовому стані, ознаками цього є низький рівень народжуваності, зниження тривалості життя (68,2 року), підвищення вірогідності смертності чоловіків у працездатному віці (близько 30%), висока, порівняно з розвинутими країнами, смертність немовлят і дітей віком до 5 років, а також постійний масштабний міграційний вплив молоді, що негативно позначається на чисельності та статевовіковому складі населення, так і на народжуваності.

Беручи до уваги таку ситуацію, є доцільним з'ясувати один із аспектів цієї проблеми, а саме узгодженість системи оподаткування доходів населення та індикаторів демографічного стану країни.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Дослідження з цієї проблематики виконуються в межах суміжних наук: демографії (по народжуваності) і фінансів. У галузі фінансів опубліковано деякі статті, але ґрунтовних наукових розробок поки що немає, зважаючи на нетривалий період дії Податкового кодексу. У галузі демографії науковий доробок значно ширший, зважаючи на перманентну актуальність цієї проблеми для України. Особливо продуктивно працюють фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Фахівці інсти-

туту ґрунтовно висвітлюють проблеми народжуваності, заробітної плати, міграції [1]. У своїй праці В. Б. Тропіна [2, с. 142] обґрунтовує роль податкового тягаря в сучасних умовах, торкаючись проблеми оподаткування фізичних осіб. Вітчизняні автори вказують на необхідність нагальної реалізації антикризових програм поживлення людського розвитку та відтворення населення [3, с. 147]. Автор уже зазначав щодо впливу податкових механізмів на процеси демографічного розвитку, соціального залучення та детально аналізував такий ефект на прикладі українського суспільства [4, с. 38-41; 5, с. 148-152].

**Мета статті.** Беручи до уваги недостатність публікацій з виокремленої проблеми, доцільно з'ясувати особливості впливу рівня оподаткування доходів громадян на демографічні показники.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** З'ясуємо коротко історію оподаткування доходів громадян. Вперше цей податок в автономному вигляді у сучасному світі був запроваджений в Англії в 1799 р. як тимчасовий захід для поповнення державної казни з метою фінансування військових потреб, але в 1842 р. він остаточно закріпився як постійний. У радянській Росії був введений Декрет від 16 листопада 1922 р. і в 1924 р. був реформований у прибутковий податок. Максимальна ставка із заробітної плати робітників і службовців при заробітній платі до 100 карбованців на місяць становила 13%. Якщо ж ці працівники працювали в колгоспах і їхня заробітна плата не перевищувала 60 карбованців – 8% [6, с. 9].

В Україні майже до кінця 80-х р. ХХ ст. прибутковий податок із громадян стягувався





за комбінованою шкалою, хоча офіційна ставка визначалась як пропорційна (13%), фактично застосовувалась прогресивно-регресивна шкала оподаткування. Так, із одного карбованця, який перевищував податковий мінімум, утримувалося 25 копійок, тобто шкала з цієї заробітної плати становила 25%, потім вона поступово знижувалась до 12% і підвищувалась до 13% [6, с. 8].

Протягом перших років незалежності 1990-1993 рр. існувала комбінована шкала з верхнім рівнем 60%. У 1993 р. була проведена певна реформа щодо цього податку і почала застосовуватись шкала в розмірі 20%. У подальшому ставки змінювались, і практично до 2004 р. існували ставки від 10 до 40% від доходу, причому максимальна ставка використовувалась при доходах 1700 грн і неоподаткованому мінімуму 17 грн. У 2004 р. був прийнятий відповідний закон, згідно з яким, беручи до уваги досвід Росії, була запроваджена єдина ставка – 13% з підвищенням до 15% у 2007 р [6, с. 9].

Система оподаткування доходів фізичних осіб уведена згідно з положенням Податкового кодексу, що ґрунтується на таких складових [7, с. 6]: 1) суми, які не включаються до місячного або річного доходу; 2) соціальні пільги; 3) ставка оподаткування; 4) окремі положення, які застосовуються до специфічних груп платників податків.

Охарактеризуємо коротко кожен із цих складових. Ст. 165 Податкового кодексу [7, с. 165] передбачає 49 видів доходу, які не включаються до оподаткованого доходу платника. Найбільш поширеними є: суми державної та соціальної матеріальної допомоги, державні допомоги у вигляді адресних виплат; суми пенсій або щомісячного довічного грошового утримання одержуваних платниками податків із Пенсійного фонду України чи бюджету; кошти отримані на відрадження; суми стипендій, які виплачуються учням, студентам, курсантам, аспірантам тощо; вартість путівок на відпочинок тощо. Ставки оподаткування наведені в табл. 1.

Т а б л и ц я 1

**Ставки оподаткування доходів фізичних осіб згідно з Податковим кодексом України**

Ставка податку	Обґрунтування
5%	Процент на поточний або депозитний (валютний) банківський рахунок; процент на вклад (депозит) членів кредитної спілки у кредитній спілці; дохід у вигляді відсотків (дисконту), отриманих власником облігації
10%	Шахтарі, працівники державних воєнізованих аварійно-рятувальних служб, працівники згідно зі списком №1
15%	Доходи, які в оподатковуваному періоді (місяць) не перевищували 10-ти кратного розміру мінімальної заробітної плати
17%	Доходи, які в оподатковуваному періоді (місяць) перевищували 10-ти кратного розміру мінімальної заробітної плати
30%	Виграші чи приз, одержані платником податку, за винятком державних чи недержавних грошових лотерей

Джерело: узагальнено автором на підставі [1, ст. 169]

Перелік соціальних пільг визначений ст. 169 Податкового кодексу. До найбільш вагомих належать [7, ст. 169]: 100% розміру прожиткового мінімуму в розрахунку на місяць для будь-якого платника податку відповідно до законодавства; для того, хто утримує двох чи більше дітей віком до 18 років у розмірі 100%; 150% для одиноких матерів, інвалідів I та II груп; 200% для Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної праці або нагороджених повним комплектом орденів Слави, учасники бойових дій під час Другої світової війни тощо.

Деякі положення Податкового кодексу регламентують оподаткування щодо окремих видів доходів підприємців, спадщини,

дарунків, набуття майнових та немайнових прав.

Проаналізуємо, наскільки вагомими є надходження до Зведеного бюджету України податку з доходів фізичних осіб протягом останнього десятиліття.

Отже, незважаючи на коливання податкових ставок, Зведений бюджет перманентно отримував все більші суми надходжень, при чому частка цього виду податку у ВВП протягом цього десятиліття залишалась досить стабільною – від 3,8% у 2004 р. до 4,2% у 2012 р. (табл. 2).

Відтак, чітко відстежується тенденція протягом останнього десятиліття, і, зокрема, із 2004 р. як стратегічний напрям, прийма-

лось за основу оптимально поєднати надходження до держави та залишити значну час-

тку доходу населенню для задоволення особистих потреб.

Т а б л и ц я 2

### Частка податку з доходів фізичних осіб у Зведеному бюджеті та ВВП України

Податок з доходів фізичних осіб	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зібрано до бюджету, млрд грн	10,82	13,21	17,32	45,89	44,48	45,32
Частка в доходах бюджету, %	17,5	14,4	12,9	15,4	16,3	16,1
Частка у податкових надходженнях до бюджету, %	23,8	20,9	17,7	20,2	21,4	24,8
Частка у ВВП, %	4,8	3,8	3,9	4,8	4,9	4,2

Джерело: [8, с. 7]

Наведемо відповідні ставки оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних державах. Усі країни згідно з розміром ставок можна поділити на три групи [6, с. 10]:

I. Країни з високим рівнем оподаткування (більше 40%);

II. Країни з середнім рівнем оподаткування (20-35%);

III. Країни з низьким рівнем оподаткування (до 20%).

До I групи можна віднести Данію (до 60%), Австрію (до 50%), Великобританію (до 50%), Нідерланди (до 52%), Хорватію (до 45%) [8, с. 8].

До II групи – Канаду (до 30%), Польщу (32%), Фінляндію (32%) [71, с. 8].

До III групи – Білорусь (12%), Росію (13%), Чехію (15%), Сінгапур (17%), Україну (17%) [8, с. 8].

Отже, у світі склались різні практики оподаткування, але всі ці системи спрямовані, з одного боку, на фіскальне наповнення бюджету, а з іншого – на вирівнювання доходів найбагатших та найбідніших верств населення. Крім того, частка доходів, яка вилучається в найбагатших верств населення через державні фонди, перерозподіляється на користь менш забезпечених, стимулюючи попит на товари та послуги.

З'ясуємо інший бік проблеми – наскільки рівень оподаткування, який склався в Україні, впливає на народжуваність.

Необхідно зазначити, що таке поєднання проблеми має опосередковане значення, тому що на рівень народжуваності впливають більш вагомими чинниками ментального, психологічного, стимулюючого змісту.

Проте певну закономірність можна відстежити, тому що вилучені із доходу сім'ї 15% або 17% доходу є досить значущими сумами,

беручи до уваги той факт, що середній клас в Україні ще не сформувався, і близько 70% сімей відчувають значні фінансові труднощі при оплаті відповідних товарів та послуг [6, с. 11].

У демографії використовують цілу низку показників, які характеризують процеси народження. Основні із них такі [6, с. 11]:

1. Загальний приріст населення

$$P_{np} = P_1 - P_0, \quad (1)$$

де  $P_1$ ,  $P_0$  – чисельність населення на початок та кінець періоду, осіб.

2. Природний приріст населення:

$$EN = N - M, \quad (2)$$

де:  $N$  – кількість народжених, осіб,  $M$  – кількість померлих, осіб.

3. Коефіцієнт народжуваності:

$$n = N_x / P_x, \quad (3)$$

де:  $N_x$  – кількість народжених, осіб;  $P_x$  – середня чисельність населення за рік, осіб.

4. Коефіцієнт смертності:

$$M = M_x / P_x, \quad (4)$$

де:  $M_x$  – кількість смертей за рік, осіб.

5. Спеціальний коефіцієнт народжуваності:

$$F = (N / W_{15-49}) * 1000, \quad (5)$$

де:  $W_{15-49}$  – середня чисельність населення в репродуктивному віці.

6. Коефіцієнт інтенсивності народжень:

$$I = N_x / W_x, \quad (6)$$

де:  $N_x$  – кількість народжень у жінок віку  $x$ ;  $W_x$  – їх середня чисельність.

На практиці найбільш частіше з врахуванням специфіки дослідження використовується загальний коефіцієнт у розрахунку на 1000 осіб.

Подано дані щодо народження та смертності разом із суміжними показниками за останнє десятиліття (табл. 3).





## Основні демографічні показники України за 2007-2012 рр.

Показники	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Чисельність наявного населення, млн осіб	48,9	48,0	47,3	46,6	46,1	45,8
Загальні коефіцієнти розрахунку на 1000 осіб:						
смертності	15,8	15,7	16,1	16,3	16,4	15,2
Народжуваності	7,9	8,1	9,0	9,9	11,1	10,8
Природне зменшення	-7,6	-7,6	-7,1	-6,4	-5,3	-4,4
Середня тривалість життя в Україні, років (обидві статі)	67,6	67,7	67,6	67,9	68,0	70,2

Джерело: [8, с. 9]

Отже, як свідчать дані таблиці, ситуація досить нерівномірна – при тенденції природного зменшення населення протягом 2004-2008 рр. спостерігалась значна смертність, при динамічному збільшенні народжуваності протягом десятиліття в 2010 р. намітилась тенденція до зменшення народжуваності.

Стосовно зіставлення абсолютних показників рівня оподаткування доходів фізичних осіб і народжуваності, то апріорі намітилась негативна тенденція: при незначному збільшенні рівнів оподаткування – від 15% до введення в дію Податкового кодексу і до 15% і 17% після введення рівень народжуваності почав зменшуватись.

Так, у 2011 р. він становив 10,7, хоча за 8 місяців 2012 р. знову спостерігається динаміка до збільшення – 11,4.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Проведене дослідження дало змогу дійти таких висновків:

1. Народжуваність в Україні є загальнодержавною проблемою, і для її вирішення розроблено Стратегію демографічного розвитку, розраховану до 2015 р., але додатково необхідно реалізувати заходи як на державному, так і на регіональному рівні щодо створення сприятливих умов для зростання народжуваності.

2. Динаміка народжуваності в Україні за останнє десятиліття розвивалась хвилеподібно – від збільшення протягом 2000-2008 рр. до зменшення протягом 2010 р. і поступового збільшення в 2012 р.

3. Податковий тягар на сім'ї, які мають або планують мати дітей порівняно з іншими країнами, є незначним, проте необхідно також враховувати інфляційні процеси та низький рівень доходів більшості україн-

ських сімей.

4. Суттєвого впливу рівня оподаткування сімей в Україні на народжуваність не відзначено.

Беручи до уваги перманентну актуальність цієї двоєдиної проблеми – оподаткування фізичних осіб та народжуваність, – доцільно продовжувати наукові пошуки в цьому напрямі.

### Література

1. Лібанова Е. Що очікувати українцям до 2050 року? / Е. Лібанова, І. Курило // Урядовий кур'єр. – 2012. – 31.01. – С. 4.
2. Тропініна В. Б. Особливості сучасної податкової парадигми в умовах соціалізації економічних систем / В. Б. Тропініна // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. – 2010. - № 2. – С. 140-144.
3. Податкові важелі відтворення та розвитку населення / Т. В. Калінеску, Г. С. Ліхоносова, О. М. Антіпов: монографія. – Луганськ: вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2014. – 288 с.
4. Ліхоносова А. С. Синергетические феномены бюджетно-налогового федерализма / А. С. Ліхоносова // Экономика. Налоги. Право: Москва: Финансовый университет при правительстве Российской Федерации. – 2014. - № 3. – С. 38. – 41.
5. Ліхоносова Г. С. Ступінь соціально-демографічної спрямованості бюджету України / Г. С. Ліхоносова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки. Вип. 6. Ч. IV. – 2014. – С. 148 – 152.
6. Герасименко П. Податок на доходи фізичних осіб: українські парадокси та світовий досвід / П. Герасименко // Економіст. – 2013. - № 7. – С. 8 -13.
7. Податковий кодекс України // Голос України. – № 229-230. – від 4.12. 2012 р.



8. Чуприна А. Оподаткування доходів фізичних осіб: міжнародний досвід/ А. Чуприна // Вісник податкової служби України: інформ. – аналіт. журнал. – 2011. – № 10. – С. 6–8.

### References

1. Libanova E. Shcho ochikuvaty ukrayintsyam do 2050 roku? / E. Libanova, I. Kurylo // Uryadovyy kurjer. – 2012. – 31.01. – S. 4.

2. Tropinina V. B. Osoblyvosti su-chasnoyi podatkovoyi paradyhmy v umovakh sotsializatsiyi ekonomichnykh system / V. B. Tro-pinia // Visnyk Dnipropetrovskoyi derzhavnoyi finansov - yi akademiyi. – 2010. - № 2. – S. 140-144.

3. Podatkovi vazheli vidtvorennya ta rozvytku naselennya / T. V. Kalinesku, H. S. Likhonosova, O. M. Antipov: monohrafiya. – Luhansk: vyd-vo SNU im. V. Dalya, 2014. – 288 s.

4. Lykhonosova A. S. Synerhetyche-skye fenomeny byudzhethno-nalohovoho federalyzma / A. S. Lykhonosova // Ékonomyka. Nalohy. Pravo: Moskva:Fynansovyy unyver-sytet pry pravytel - tve Rossyyskoy Federatsyy. – 2014. - № 3. – S. 38. – 41.

5. Likhonosova H. S. Stupen sotsialno-demohrafichnoyi spryamovanosti byudzhetu Ukrayiny / H. S. Likhonosova // Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: ekonomichni nauky. Vyp. 6. CH. IV. – 2014. – S. 148 – 152.

6. Herasymenko P. Podatok na do-khody fizychnykh osib: ukrayinski paradoksy ta svitovyy dosvid / P. Herasymenko // Eko-nomist - 2013. - № 7. – S. 8 -13.

7. Podatkovyy kodeks Ukrayiny // Holos Ukrayiny. - № 229-230. – vid 4.12. 2012 r.

8. Chupryna A. Opodatkuvannya do-khodiv fizychnykh osib: mizhnarodnyy dosvid/ A. Chupryna// Visnyk podatkovoyi sluzhby Ukrayiny: informats. – analit. zhurnal. – 2011. – № 10. – S. 6–8.

**Лихоносова А. С.**

#### **Согласованность уровня налогообложения доходов физических лиц и демографические показатели страны**

В ретроспективном плане исследовано формирование системы налогообложения доходов физических лиц во времена Советского Союза и независимой Украины. По сравнению уровня налогообложения этих доходов в Украине и в отдельных зарубежных странах. Приведены основные ставки налогообложения доходов физических лиц в соответствии с Налоговым Кодексом. Выяснено уровень налогового бремени на физических лиц, доля этого вида дохода в сводном бюджете и ВВП. За последнее десятилетие XXI века. приведены широко используемые в демографии коэффициенты рождаемости. Проанализирован уровень рождаемости, смертности, продолжительности жизни в Украине в 2000-2010 гг. Выявлено влияние налогового бремени на физических лиц по сравнению с динамикой рождаемости.

*Ключевые слова:* доходы, уровень налогообложения, показатели рождаемости, социально-экономическое положение, демографическая безопасность.

**Likhonosova G.**

#### **Level matching the personal income tax and demographics country**

In retrospect studied the formation of the personal income tax in the Soviet Union and independent Ukraine. Compared to the level of taxation of income in Ukraine and in some foreign countries. The basic rate of personal income tax under the Tax Code. Determine the level of the tax burden on individuals, the share of this type of income in the consolidated budget and GDP. Over the last decade of the XXI century. shown widely - used in demography fertility rates. Analyzed the level of fertility, mortality, life expectancy in Ukraine in 2000-2010. Revealed the level of influence of the tax burden on individuals compared with the dynamics of fertility.

*Keywords:* income tax level, fertility, socio-economic status, demographic security.

**Рецензент:** Житний П. Є. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси, облік та банківська справа» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Старобільськ, Україна.

**Reviewer:** Zhitniy P. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Finance, Accounting and Banking Department Taras Shevchenko Lugansk National University, Starobilsk, Ukraine.

*e-mail:* info@lnu.edu.ua

*Стаття подана*  
20.11.2014 р.



## ОПТИМИЗАЦИЯ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ КАК ЭЛЕМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Динамика изменений в рыночной экономике, а также широкая конкуренция приводят к тому, что необходимостью становится эффективное и продуманное управление предприятием. Налоги являются существенным фактором, влияющим на окончательный уровень денежных средств, которыми могут распоряжаться хозяйствующие субъекты. В данной статье рассмотрены такие вопросы, как значение налогов и оптимизация налогообложения, классификация налогов с точки зрения разнообразия налогов, управление налогами в компании, избегания и уклонения от уплаты налогов и оффшорные зоны.

**Ключевые слова:** оптимизация налогообложения, уклонение от налогов, оффшорные зоны, управление предприятием, рыночная экономика, управленческие решения.

**Постановка проблемы.** Динамика изменений в рыночной экономике, а также широкая конкуренция приводят к тому, что необходимостью становится эффективное и продуманное управление предприятием. Для того, чтобы это произошло менеджеры должны принимать быстрые и взвешенные решения, касающиеся различных сфер деятельности, включая решения по оптимизации налогов. Чем выше налоговое бремя, тем большую часть доходов приходится отдавать государству. Правлением компаний принимаются решения, основанные на финансовых результатах, которые ясно показывают, что величина налогов оказывает большое влияние на прибыль, получаемую компанией, а также возможности использовать финансовых ресурсов для развития фирмы и персонала. Таким образом, все большая возникает потребность в минимизации налогового бремени и все больше растет интерес к управлению налогами. Следствием действий, направленных на поиск возможностей экономии за счет снижения налогового бремени, явилось появление термина налоговой оптимизации.

Налоги являются существенным фактором, влияющим на окончательный уровень денежных средств, которыми могут распоряжаться хозяйствующие субъекты.

**Анализ последних исследований и публикаций.** В соответствии со ст. 6

Налогового Кодекса от 29 августа 1997 года, с поправками (1997 г., № 137, пкт. 926) налогом является общественный, безусловный, обязательный и невозвратный платеж в казну государства, воеводства, округа или муниципалитета, вытекающий из налогового законодательства. Следует подчеркнуть, что статья 6 Налогового Кодекса дает определение этого понятия (платежа), которое уже закреплено в ст. 84 Конституции Польской Республики, а, следовательно, представляет собой общее обязательство. Это положение является относительно новой конструкцией, возникшей на основе взглядов доктрины налогового права. Следует подчеркнуть тот факт, что она имеет практическое значение с той точки зрения, что позволяет определить данный платеж как налог, независимо от того, как он был назван в Законе [1].

В литературе содержится множество различных определений понятия налога. Однако их методологический смысл аналогичен. Налогом признается односторонний платеж, как правило, денежный, принудительного характера, невозвратный, общий, безусловный в казну государства или другого общественно-государственного объединения, взимаемый в соответствии с положениями закона, определяющими условия, размер и срок оплаты, предназначенный для финансирования работ (нужд) общественного характера» [2, с. 45].



Денежный платеж (налог) передается в пользу Государственного казначейства или органов местного самоуправления. Они являются бенефициарами платежа. Этот элемент определения налога позволяет, в свою очередь, отличить налоги от денежных платежей в пользу других юридических лиц, принадлежащих к сектору публичных финансов, которые имеют другие налоговые атрибуты, например, от платежей в государственные целевые фонды [3, с. 896].

**Целью статьи** является представление значения влияния налогового бремени на решениях, принимаемые руководством предприятия в польской налоговой системе.

**Изложение основного материала исследования.** Налоговой оптимизацией называются меры, предпринимаемые в соответствии с действующим законодательством, которые направлены на снижение налогового бремени. На практике, это выбор такой структуры и формы предполагаемой трансакции в рамках и границах действующего в данном государстве налогового законодательства, чтобы в итоге снизить налоговую нагрузку. Этот выбор фокусируется, прежде всего, на наиболее оптимальной форме и размере налогов, а также в лучшем моменте возникновения налоговых обязательств [4].

Определение налоговой оптимизации используется практиками в области налогового права, но его определения мы не найдем в налоговом законодательстве.

Процесс налоговой оптимизации сталкивается с потребностями польских предприятий. Руководители компаний часто подчеркивают необходимость проведения консультаций по налоговым вопросам с экспертами налогового права, жалуются на непрозрачную и сложную налоговую систему и размер уплачиваемых налогов.

В литературе представлено множество классификаций налогов. Связано это с разнообразием самих налогов и

критериев, принятых авторами. К наиболее распространенным классификациям можно отнести [5, с. 224-251]:

- Классификация с точки зрения экономических явлений:

- Налоги на доходы, основой исчисления которых является получаемый налогоплательщиком доход.

- Налоги на имущество, среди которых выделяются налоги на имущество, его прирост и связанные с приобретением, отчуждением или сменой активов.

- Налоги на расходы, связанные с расходами на потребление.

- С точки зрения возможности переложить налоговое бремя выделяют:

- Прямые налоги, налогоплательщик лично несет налоговое бремя.

- Косвенные налоги, когда налогоплательщик перекладывает налоговую ответственность на других субъектов.

- С учетом влияния налогов их разделяют на:

- Центральные, поступающие в государственный бюджет.

- Местные, формирующие бюджеты местных органов власти.

- В соответствии с социальным критерием налоги подразделяются на:

- Личные, которые принимают во внимание ситуацию налогоплательщика.

- Реальные, когда учитывается только объект налогообложения.

С точки зрения предприятия к наиболее важным налогам следует отнести те, которые оказывают непосредственное влияние на финансовый результат, так называемые стоимостные налоги и налог на прибыль. К налогам, которыми облагаются затраты экономической деятельности, относятся налог на недвижимость и транспортные средства, а также налог на прибыль юридических лиц, это обязательный налог для юридических лиц, который является уменьшением валовой прибыли. Следует подчеркнуть, что налог на товары и услуги не влияет на финансовые результаты предприятия.







Сущностью налоговой политики является совокупность действий, предпринимаемых руководством компании на основе принятых процедур действий, связанных с использованием, в соответствии с положениями налогового законодательства, соответствующих средств в отношении налоговой среды, которые направлены, с учетом целей предприятия, на минимизацию налогового бремени [6]. Основным критерием оптимизации налогов является стремление к возможности расходовать средства на различные цели в области развития для повышения эффективности работы компании. Можно назвать три положительных эффекта хорошего управления налогами на предприятии, это следующие:

- Уменьшение налоговых платежей и административных расходов.
- Сокращение или полное устранение налоговых штрафов.
- Повышение налоговой безопасности предприятий.

Менеджеры должны постоянно отслеживать изменения в налоговом законодательстве. Тщательно продуманные налоговые решения должны привести к минимизации налоговых обязательств при максимизации экономических выгод компании. Над управлением налогами стоит соблюдение положений действующего законодательства. Решения, принимаемые руководством в сфере оптимизации налогов должно привести к результату, при котором Государственное Казначейство, осуществляя налоговый контроль, подтвердит правильность применения налогового законодательства.

Предприятия могут применять различные стратегии действий, а те, в свою очередь, влияют на способ действий компании, итак:

- Затратные стратегии – состоят в максимизации затрат получения доходов.
- При использовании доходной стратегии - стремятся к доходам.
- При использовании доходной стратегии стремятся повысить доходы при минимизации затрат.

- Налоговая стратегия в сфере дивидендов, выплачиваемых компанией, состоит в удержании дивидендов и перенесении их в резервный капитал.

Использование средств резервного капитала является относительно простым и может быть осуществлено в любое время. Существенным фактором для предприятия, с точки зрения построения налоговой стратегии, является возможность выбора того или иного способа амортизации.

Как правило, считается, что явление уклонения от уплаты налогов существует, как действие, в основном легальное. Этот подход основан на предположении, что каждый налогоплательщик имеет право "строить свое дело" так, чтобы возникающее в результате налоговое бремя было как можно более низким [7, с. 58].

В практике хозяйственной деятельности можно наблюдать поведение, которое вызывает налоговое сопротивление, которое может принимать две основные формы [8]:

- Избегание налогообложения, действия в рамках действующего законодательства, которое состоит в применении методов и мер по сокращению или ограничению налогового бремени.

- Уклонение от уплаты налогов, принятие мер, которые находятся в конфликте с действующим законодательством, и направлены на минимизацию налогового бремени. Уклонение от уплаты налогов влечет за собой определенные правовые санкции, поскольку является нелегальным действием.

Очень существенным, и вместе с тем, спорным вопросом является понятие избегания налогообложения, которое следует отличать от уклонения от уплаты налогов. Уклонение от уплаты налогов (tax evasion) противоречит действующему налоговому законодательству и, следовательно, трактуется как преступление. Избегание налогообложения (tax avoidance) является многогранным понятием, которое существует в различных системах налогового права в различных

странах, но часто даже в одной налоговой юрисдикции нет общепринятого определения этого термина. Избегание налогообложения применяется как в широком значении, так и в узком. В широком смысле означает любую попытку, с помощью легальных средств, избегания или уменьшения налогообложения, которое возникло бы, если бы эти действия не были предприняты. Такая трактовка понимается, как налоговая оптимизация, и определяется, как выбор такой формы и структуры трансакции в рамках и пределах действующего налогового законодательства, которая бы снизила налоговое бремя [9, с. 22].

Простейшей и наиболее эффективной формой избегания налогообложения является воздержание от действий, которые вызывают налоговое обязательство. Решением, позволяющим получить налоговые льготы, также является дополнение определенных законодательных актов с целью создания фактической ситуации, которая позволит снизить налоговую нагрузку, например, заключение брака, дающего право на совместные расчеты супругов [10, с. 306]. Здесь следует отметить, что легальные действия, направленные на минимизацию налогового бремени сочетаются с налоговым планированием.

Термин оффшорная зона в соответствии с правилами международного налогового права не имеет единого определения, поскольку для разных стран различные налоговые обязательства, применяемые в других странах, могут быть выгодны, а могут, и нет. В литературе также используются другие термины для определения оффшорной зоны – налоговая гавань и *offshore financial center* [11].

Оффшор обычно является определением компании, зарегистрированной в иностранной, для учредителя, правовой системе. Оффшорная компания является компанией с ограниченной ответственностью и легально используется физическими лицами и предприятиями для це-

лей международной налоговой оптимизации, которая состоит в кумуляции прибыли в странах с дружественным уровнем налогообложения. В этих странах налогообложение часто близко к нулю или же предусматривается множество льгот при налогообложении для различных категорий дохода. Практика показывает, что транснациональные корпорации лишь формально регистрируются в оффшорной юрисдикции, а физический контроль и управление осуществляется из офисов, расположенных в местах, удобных для правления [12, с. 181].

Согласно определению Организации Экономического Сотрудничества и Развития (ОЭСР) с 1998 года оффшорной зоной считается страна, в которой целенаправленно формируется свое законодательство, вопреки стандартам, действующим в государствах-членах. ОЭСР также определило несколько факторов, которые отличают оффшорные зоны, кроме прочего:

- они не облагают какими-либо, либо облагают очень низкими налогами;
- не сотрудничают с другими странами в сфере эффективного обмена информацией для целей налогообложения;
- характеризуется непрозрачностью законодательства;
- не требуют реального ведения деятельности на своей территории, чтобы можно было там облагать налогом доходы.

Пример использования оффшорных компаний является посредничество в торговле, которое состоит на перемещении источников дохода до налогообложения. Дочерняя компания, которая действует в стране с высокими налогами, продает товар материнской компании, базирующейся в оффшорной зоне, только с небольшой прибылью (по трансфертной цене). Материнская компания перепродает товар в страну фактического назначения, используя максимальную маржу прибыли. Благодаря такому решению основной доход возникает в связи с





транзакцией, проведенной материнской компанией в оффшорной зоне [13, с. 296].

Эластичность метода трансферта прибылей позволяет влиять на суммы уплачиваемых налогов, а также сроки их уплаты, так как они могут быть ускорены или замедлены в зависимости от сроков налогообложения в отдельных странах [14, с. 219].

В Польше Министерство финансов старается бороться с перемещением деятельности в оффшорные зоны, по этой причине предприняты действия, направленные на заключение соглашений об обмене налоговой информацией со странами, которые применяют вредную налоговую практику и предлагают налогоплательщикам полную банковскую тайну. Соглашение об обмене налоговой информацией за последнее время были заключены с такими странами, как Андорра, Белиз, Бермудские острова, Британские Виргинские острова и Гибралтар [15].

Наиболее эффективным способом уменьшения размеров избегания налоговых обязательств было бы устранение его причин.

**Выводы и перспективы дальнейших исследований.** Влияние налоговых ставок на решения менеджеров обусловлено желанием достичь наибольшей производительности финансовых возможностей хозяйствующих субъектов. Цель состоит в том, чтобы платить меньше налогов в казну государства. Налогообложение уменьшает прибыль, полученную предприятием, которые большую часть своих доходов должны платить в налоговые органы. Налоги являются финансовым бременем и требуют принятия руководством рациональных решений относительно применяемой налоговой политики.

Как избегание, так и уклонение от уплаты налогов нацелены на максимизацию средств налогоплательщиков при одновременном сокращении налоговых поступлений в государственный бюджет. Уплата налогов уже давно сталкивается с

нежеланием населения их регулировать. Избегание налогообложения, несмотря на то, что является легальным способом использования существующих правовых средств, но и так руководство компании ищет законные возможности действий в сфере управления налогами, которые могут идти вразрез с ожиданиями законодательного органа. Необычайно важным является то, чтобы налоговая политика не нацеливала на уклонение от уплаты налогов.

Оффшорные зоны выигрывают на том, что перемещение источников дохода до налогообложения приводит к тому, что доходы от экспорта будут получены в стране, имеющей низкие налоги.

Незнание закона вредно, действия, нарушающие налоговое законодательство могут привести к ответственности перед органами, потере доверия среди клиентов, контрагентов и кредитных учреждений.

Современный рынок и высокая конкуренция приводят к тому, что предприятия не могут позволить себе нарушать, или не знать законодательство.

## Литература

1. Michalski J., *Ordynacja podatkowa. Komentarz.*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2002.
2. Dolata S., *Podstawy wiedzy o podatkach i polskim systemie podatkowym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1999.
3. Niezgódka-Medek M. [w:] Gruszczyński B., Niezgódka-Medek M., Hauser R., Kabat A., Babiarczyk S., Dauter B., *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, Warszawa 2005.
4. <http://www.firmy-24.pl/optymalizacja-podatkowa/> (pobrano 18.11.2014 r.).
5. Śnieżek E., *Wprowadzenie do rachunkowości*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004.
6. Poszwa M., *Rachunkowość, a cele podatkowe przedsiębiorstw*, Zeszyty Wyższa



Szkoła Informatyki i Zarządzania, Rzeszów 2006.

7. Grzywacz J., Pranie pieniędzy. Metody. Raje podatkowe. Zwalczenie, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011.

8. Rudnicki M., Blak Ł., Wewnętrzne środki walki z unikaniem opodatkowania – zarys problemu, Monitor podatkowy nr 8/2007.

9. Kudert S., Jamroży M., Optymalizacja opodatkowania dochodów przedsiębiorców, Wolters Kluwer Polska – ABC, Warszawa 2007.

10. Bogacka-Kisiel E., Finanse osobiste. Zachowania – produkty – strategie, PWN, Warszawa 2012.

11. Karwowski J., Centra offshore na globalnych rynkach finansowych, PWE, Warszawa 2010.

12. Jakubowska A., Przedsięwzięcia offshore w aspekcie globalizacji gospodarki, PK, Koszalin 2002.

13. Gomułowicz A., Małecki J., Podatki i prawo podatkowe, LexisNexis, Warszawa 2011.

14. Szczodrowski G., op. cit., s. 219.

15. Wykaz umów o wymianie informacji w sprawach podatkowych, <http://www.finanse.mf.gov.pl/abc-podatkow/umowy-miedzynarodowe/wykaz-umow-o-wymianie-informacji-wsprawach-podatkowych;jsessionid=1D53BA275BDBDA DF63DA83E8D04FB1CD> [dostęp: 27.01.2014].

### **Стемлевска Л.**

#### **Оптимізація оподаткування як елемент формування управлінських рішень**

Динаміка змін до ринкової економіки, а також широка конкуренція призводять до того, що необхідністю стає ефективне і продумане управління підприємством. Податки є істотним чинником, що впливає на остаточний рівень грошових коштів, якими можуть розпоряджатися господарюючі суб'єкти. У даній статті розглянуті такі питання, як значення податків та оптимізація оподаткування, класифікація податків з точки зору різноманітності податків, управління податками в компанії, уникнення та ухилення від сплати податків і офшорні зони.

*Ключові слова:* оптимізація оподаткування, ухилення від податків, офшорні зони, управління підприємством, ринкова економіка, управлінські рішення.

### **Stemplevska L.**

#### **Optimization of taxation as the element creating administrative decisions**

Dynamics of changes in the market economy, as well as wide competition leads to the fact that the need to become an effective and judicious management of the enterprise. Taxes are a significant factor in the final level of funds that can dispose of business entities. This article discusses issues such as the importance of taxes and tax optimization, classification of taxes in terms of variety of taxes, tax administration in the company, avoidance and tax evasion and tax havens.

*Keywords:* optimization of taxation, tax evasion, tax havens, business management, market economy, management decisions.

**Рецензент:** Калинеску Т. В. – доктор економічних наук, професор, завідувача кафедри «Налогообложение» Восточноукраїнського національного університету імені Владимира Даля, г. Северодонецк, Україна.

**Reviewer:** Calinescu T. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Head of Taxation Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

*e-mail:* t.calinescu@mail.ru

Статья подана  
03.12.2014 г.



## НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МИТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ПОДАТКОВОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Визнано економічну сутність митного менеджменту та обґрунтовано його роль у податковій системі України, що підтверджує доцільність їх дослідження через призму таких податків і митних платежів як мито, ПДВ і акцизний податок. Охарактеризовано національні особливості управління митною справою та з'ясовано, що впливаючи на непрямі податки (ПДВ і акцизного податку), можна суттєво збільшити доходи Державного бюджету України. Запропоновано способи підвищення акумуляції через державний бюджет суспільної праці у вигляді митних платежів. Більш детально окреслено напрями вдосконалення управління митними органами України.

**Ключові слова:** митний менеджмент, митна справа, мито, акцизний податок, ПДВ.

**Постановка проблеми.** Глобальна економічна інтеграція змінила характер міжнародних відносин. При формуванні ефективної економічної системи господарювання особливу роль відіграє митна політика держави. Акцентом зовнішньоекономічного розвитку митної справи сьогодні є саме управління митною діяльністю країни. В умовах євроінтеграції в Україні перед митними органами постає завдання щодо створення цілісної, ефективної і гнучкої системи управління митною справою, що спирається, в першу чергу, на економічні, ринкові інструменти при належному використанні організаційних дій. Тому проблема ефективного управління є однією із найбільш практично значимих завдань у комплексі взаємозв'язаних аспектів сталого розвитку митних органів у складі Державної фіскальної служби України.

Актуальною проблемою стає застосування національних підходів до управління в митних органах України, створення орієнтованих на досягнення фіскальних цілей систем інформаційно-аналітичної і методичної підтримки керівників у процесі ухвалення рішень, здобуття достовірної інформації про результати діяльності митних підрозділів і використання цих даних у цілях вдосконалення митного менеджменту.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій** Основні постулати митної справи досліджуються в працях І. Івашук [4, с. 24], І. М. Карамбович [5, с. 32], А. М. Соколовської [9, с. 18], В. Суворова [10, с. 45] та ін. Значна роль у дослідженні

митного контролю й митного регулювання, як основних складових митного менеджменту належить таким видатним українським вченим, як Ю. О. Кахович [6, с. 47], Д. Ю. Коваленко [7]. Вони визначають у своїх роботах доцільність удосконалення митного адміністрування та обґрунтовують імплементацію європейського досвіду в українську митницю. Але питання врахування саме митного менеджменту як складової податкової системи України не знайшли відповідного відображення в сучасних українських публікаціях. Одночасно з цим назріла проблема системного і цілісного підходу до вивчення національних особливостей, що притаманні управлінню митною справою в державі.

**Метою статті** є комплексне дослідження теоретичних засад митного менеджменту та визначення його ролі в податковому процесі, а також визначення національних специфікацій організації та реалізації управління митною справою в Україні в процесі Євроінтеграції.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Сучасний етап розвитку світової економіки та міжнародних відносин, процеси ринкової трансформації національних економік, входження багатьох країн до системи світових господарських зв'язків, зумовлюють необхідність розвитку системи митного менеджменту з урахуванням національних особливостей кожної країни. Міжнародний досвід свідчить, що митний менеджмент у ринковій економіці є ефективним способом впровадження у національну практику міжнародних стандартів, важливим чинником стабільності суспіль-





ного виробництва, неперервності та безпечності відтворювального процесу, одним із головних джерел залучення іноземного інвестиційного капіталу до національної економіки. Особливо актуальною є проблема формування та подальшого розвитку регулювання і управління митною діяльністю з метою створення єдиного митного простору для європейських країн, де відбуваються кардинальні зміни в економічній системі.

Менеджмент митної справи пов'язаний із застосуванням загальних ідей і концепцій менеджменту у всіх формах зовнішньоекономічної діяльності (експорті й імпорті товарів і послуг, лізингових операціях, прямому інвестуванні тощо). Митний менеджмент – це організаційно-економічний механізм, який складається з інструментів управління, функціонування та розвитку митних інститутів, організацій, технологій та митного персоналу з метою результативного виконання державних функцій і надання державних митних послуг.

Митний менеджмент в Україні формувався і розвивався досить повільно. Останніми роками митна діяльність підля-

гала глибокому реформуванню. Так, можна виокремити такі щаблі його розвитку.

Перший етап – процес становлення та формування (проголошення державного суверенітету й незалежності України обумовило нагальну потребу в забезпеченні належного захисту економічних інтересів української держави).

Другий етап – сталий розвиток у складі Митної служби України (логічним продовженням організації митної справи в державі став розвиток митної системи України).

Третій етап – трансформування митної справи до Міністерства фінансів і зборів (необхідність регулювання зовнішньоекономічних відносин зумовила об'єднання двох фіскально-регулюючих орґанів – Митниці та Податкової служби).

Четвертий етап (сьогодення) – подальша інтеграція митної і податкової діяльності у складі Державної фіскальної служби України (ДФСУ) (розгляд митних відносин через призму оподаткування).

Структура митного менеджменту враховує такі компоненти як митні інститути, митні процеси та митні послуги (рис. 1).



Рис. 1. Основні компоненти митного менеджменту

Джерело: розроблено авторами

Митний інститут – провідний державний інститут, який виконує комплекс значущих функцій, пов'язаних з митним регулюванням зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) [7]. Митні процеси – діяльність митних органів щодо реалізації функцій по формуванню державної політики та нормативно-правового регулювання, контролю та нагляду, боротьба з контрабандою та інші функції управління діяльністю митних органів [7]. Митні послуги – діяльність,

спрямована на прийняття конкретних рішень з митних питань у рамках адміністративних лімітів виконання державних функцій і регламентів надання державних послуг [7]. Таким чином, із застосуванням національних специфічних інструментів управління до наведених складових і реалізується митний менеджмент.

Розглянемо роль та місце митних платежів у податковій системі України (рис. 2).

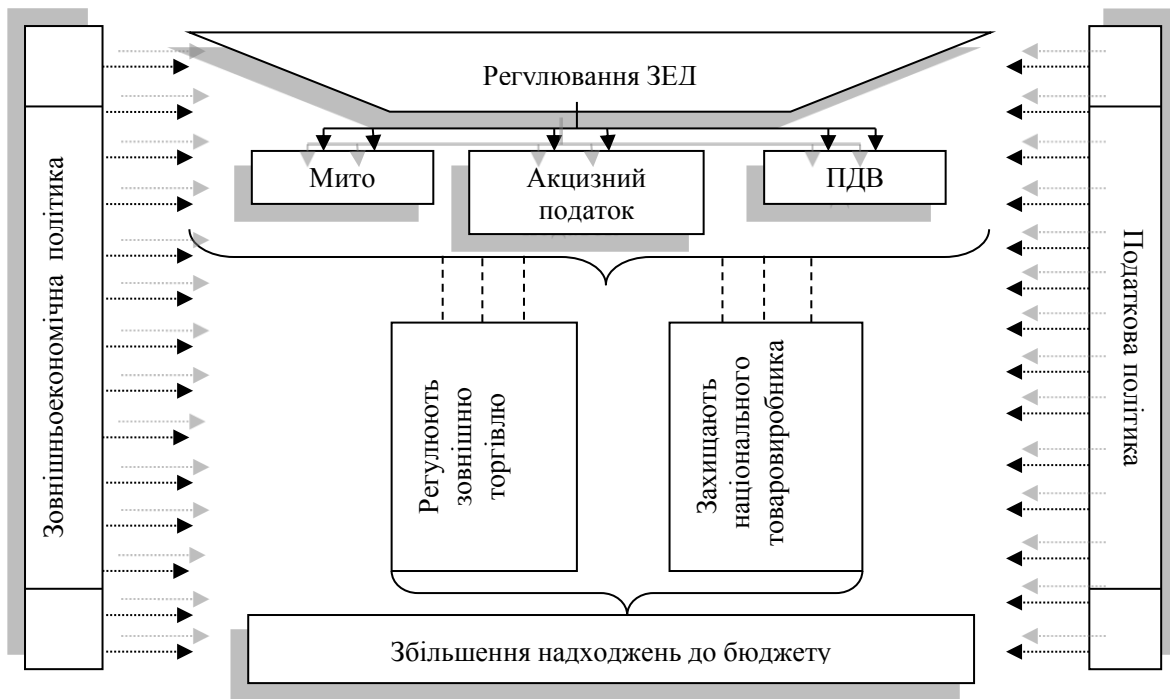


Рис. 2. Роль митних платежів у податковій системі України

Джерело: розроблено авторами

Виникає необхідність дослідження управління митом, податком на додану вартість та акцизним податком та визначення їх інституційного впорядкування в митному оподаткуванні [6, с. 54]:

- мито – це особливий податок, головне призначення якого, зокрема, в українській економіці – активізація структурних змін у зовнішньоекономічній діяльності, зараз мито доповнюється оподаткуванням. В разі вилучення з обігу суб'єктів господарювання обігових коштів у розмірі мита держава має брати на себе обов'язки щодо створення умов для вкладання цих коштів у заходи, які покращать економічні показники всередині країни;

- податок на додану вартість робить вагомий внесок у формування державного бюджету. У словнику сучасної економіки Макміллана наводиться визначення поняття доданої вартості: «... вартість продукції фірми мінус вартість ресурсів, придбаних в інших фірмах. По суті, це сума факторних доходів фірми: заробітної плати і прибутків» [8, с. 324]. Доцільно було б спрямувати податок на додану вартість з імпортованих товарів на створення доданої вартості в галузях економіки в Україні: підвищення заробітної плати українських працівників та прибутків українських підприємств. Частка доданої вартості з імпортованих товарів має

трансформуватись у додану вартість вітчизняних товарів;

- акцизний податок – це непрямий податок на споживання підакцизних товарів (продукції), що включається до ціни таких товарів (продукції). Для створення дійового механізму акцизного оподаткування необхідно не лише оцінювати межу «цінової витримки» постачальників товарів чи їх споживачів, а й досліджувати результати дії акцизного податку за його основним призначенням.

Так, Державна фіскальна служба формує показники про обсяги умовно нарахованих платежів, серед яких є мито, ПДВ та акцизний податок. Основу цих показників становлять суми нараховані, але не сплачені суб'єктами ЗЕД до бюджету внаслідок застосування пільгових чи преференційних режимів у зовнішньоекономічних операціях. Така втрата бюджету мала б компенсуватися не просто потенційною можливістю доступу до іноземних ринків або імпортом дефіцитних і вкрай необхідних товарів в Україну, а реальними і конкретними результатами від участі в міжнародній торгівлі за особливими правилами та умовами [4, с. 24].

Нині соціально-економічний розвиток передбачає максимально ефективну, раціональну зайнятість і покращання добробуту населення, забезпечення реальних умов для

підвищення заробітної плати. Це субординовано й завданнями підвищення технологічності товарів, що виробляються в країні.

Так, акумульована через державний бюджет економія суспільної праці в Україні у вигляді митних платежів здебільшого виведена з процесу відтворення і спрямована на цілі кінцевого споживання. У таких умовах державне регулювання не зумовлює безпосередніх позитивних зрушень у соціально-економічній діяльності країни.

Не кращим чином держава розпоряджається й експортним, або вивізним, митом [4, с. 27]. Вивізне мито – це важливий інструмент регулювання експорту. Джерелом експортного мита зазвичай є світова рента, яка формується за рахунок частини новоствореної вартості. Накопичені через вивізні мита в державному бюджеті доходи теж мають бути джерелом прискорення соціально-економічного розвитку. Натомість збільшення експортних мит збільшує доходи державного бюджету. Разом із тим недосконале застосування цього інструменту, знижуючи внутрішні ціни, зменшує фінансові результати виробників [5, с. 41].

У системі заходів митного менеджменту мито доповнюється акцизним податком, який справляється з окремих видів товарів за диференційованими ставками. Необхідність застосування акцизного податку на товари, що ввозяться, зазвичай пояснюється такими причинами:

- необхідність компенсувати суспільству негативні зовнішні ефекти від споживання підакцизних товарів;

- можливість збільшити надходження до бюджету, не створюючи надмірного податкового тягаря та уникаючи значних адміністративних витрат.

Невідповідності в рівні застосовуваного оподаткування в суміжних країнах можуть породжувати підґрунтя для отримання нелегального економічного ефекту і процвітання контрабанди. Боротьба з контрабандою тютюнових виробів до країн Європи покладена на Державну фіскальну службу, але різниця в ціні на сигарети підживлює бажання будь-яким чином отримати нелегальний економічний ефект. Тобто адміністративні інструменти в даному випадку недостатньо ефективні, тому доцільно застосовувати податкові інструменти саме митного менеджменту.

Аргументами щодо зміни акцизного податку, як правило, виступають зависокі ціни на підакцизні товари або завеликі прибутки постачальників цих товарів, і не аналізується, що необхідно зробити й коли, щоб зменшити негативний вплив підакцизних товарів на суспільство і навколишнє середовище.

Ще одним важливим податком є ПДВ, він робить вагомий внесок у формування державного бюджету.

Через кілька років Уряд України зобов'язався знизити ставку ПДВ до 16 % [9, с. 85]. Це означає, що необхідно збільшити додану вартість настільки, щоб зниження відсотка податку не погіршило стан держбюджету. В умовах посилення європейської конкуренції це можливо за рахунок підвищення продуктивності праці через збільшення технологічності продукції, що виробляється в Україні, та завантаження виробничих потужностей українських виробників.

Правильним рішенням було б удосконалити роботу з обміну інформацією поміж Митницею та ДФСУ щодо здійснення контролю митної вартості. Розробка даного механізму дозволить оптимізувати процес контролю митної вартості товарів на митниці.

Реалізація митного менеджменту передбачає створення спільних баз даних з метою забезпечення взаємодії митних і податкових органів на основі:

- інформації, що подається в товаросупроводжувальних документах, яка надається декларантом для цілей митного оформлення;

- документів і відомостей, які вимагаються для подачі митному органу декларантом або отриманих самостійно в ході проведення перевірок: бухгалтерської документації; документів первинного й складського обліку; комерційної переписки;

- податкових декларацій та інших документів фінансової звітності, що подаються в податкові органи або отриманих у ході проведення перевірок: бухгалтерської документації; документів первинного й складського обліку; комерційної переписки.

При удосконаленні роботи щодо обміну інформацією між Митницею та ДФСУ як підґрунтя функціонування митного менеджменту передбачається необхідність створення:

1. Міжвідомчі бази даних. Вони повинні містити повну інформацію: про осіб, що здійснюють економічну діяльність на території України і зовнішньоторговельну дія-







льність; про операції, проведені особами; про товари й транспортні засоби; про митну вартість товарів і транспортних засобів; про податкову базу при нарахуванні податків і зборів, що відносяться до компетенції ДФСУ; про ціни на товари на вітчизняному та світових ринках; про суми нарахованих, сплачених і стягнених митних платежів, податків і зборів.

2. Оперативний інформаційний обмін – даний механізм повинен забезпечувати доступ до баз даних з робочого місця в оперативному режимі, як митного, так і податкового інспектора.

До основних напрямів вдосконалення управління митними органами України відносяться: розвиток партнерських взаємовідносин з учасниками зовнішньоекономічної діяльності та підвищення ефективності митного контролю; забезпечення належної правової діяльності митної служби України і однакового застосування митного законодавства; кардинальна модернізація Єдиної автоматизованої інформаційної системи України і технічне переоснащення митних органів; забезпечення ефективної протидії порушенням митних правил та злочинам в митній сфері; зміцнення і стабілізація кадрового потенціалу митних органів; оптимізація системи митних органів України і подальший розвиток митної інфраструктури; розвиток міжнародного митного співробітництва.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** На сьогоднішній день застосування податкових інструментів митного менеджменту значно випереджає теорію. Це зумовлює недостатнє осмислення державою й органами державного управління ролі й значущості мита, ПДВ, акцизного податку як вагомих інструментів реалізації регулятивної діяльності держави в зовнішньоекономічній сфері. Економічний зміст мита, ПДВ, акцизного податку та активізація їх застосування з метою отримання прогнозованих очікуваних результатів надасть можливість переведення процесу управління економікою з адміністративного режиму в економічний.

Після об'єднання двох фіскальних органів (Податкової служби та Митниці), які підпорядковуються Державній фіскальній службі України, є ймовірність збільшення публічності їх діяльності; скорочення штату паралельно збільшать регіональні фіскальні органи. В подальшому розвитку доцільно

буде докорінно змінити філософію діяльності цих органів. Зокрема, необхідно запланувати перейти від добровільно-примусової моделі до демократизації відносин з платниками податків.

Подальші роботи авторів будуть присвячені дослідженням ролі моніторингу в структурі митного менеджменту та аналізу впливу чинників дестабілізації організації управління митною справою.

## Література

1. Податковий Кодекс України від 6 липня 2012 року №5180-VI
2. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI.
3. Наказ Державної податкової адміністрації та Державної митної служби України «Про затвердження Порядку взаємодії митних і податкових органів при організації та проведенні спільних планових і позапланових перевірок суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності» від 29.07.2004 № 439/551.
4. Іващук І. Напрями та перспективи конвергенції митних відносин у глобальному просторі / І. Іващук // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 4 (29). – С. 24 – 30.
5. Карамбович І. М. Митна системи та її роль в регулюванні зовнішньої торгівлі України: монографія / І. М. Карамбович. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. – 281 с.
6. Кахович Ю. О. Оптимізація взаємодії митних та податкових органів України при здійсненні контролю митної вартості / Ю. О. Кахович / Ефективна економіка. – 2010. – № 6. – С. 47-56.
7. Коваленко Д. Ю. Взаємодія податкових та митних органів податкового контролю / Д. Ю. Коваленко. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/kovalenko-d-yu-vzaemodiya-podatkovih-i-mitnih-organiv-podatkovogo-kontrolyu/>
8. Словник сучасної економіки Макміллана: пер. з англ. / Девід В. Пірс. – К. : АртЕкономі, 2000. – 628 с.
9. Соколовська А. М. Основи теорії податків: навчальний посібник / А. М. Соколовська. – К. : Кондор, 2010. – 326 с.
10. Суворов В. Глобальний вимір інституціонального забезпечення організації митної справи / В. Суворов // Вісник Академії митної служби України. – 2010. – № 2. – С. 45 – 52.

## References

1. Podatkovyy Kodeks Ukrayiny vid 6 lypnya 2012 roku №5180-VI
2. Mytnyy kodeks Ukrayiny vid 13 bereznya 2012 roku № 4495-VI.
3. Nakaz Derzhavnoyi podatkovoyi administratsiyi ta Derzhavnoyi mytnoyi sluzhby Ukrayiny «Pro zatverdzhennya Poryadku vzayemodiyi mytnykh i podatkovykh orhaniv pry orhanizatsiyi ta provedenni spil'nykh planovykh i pozaplanovykh perevirok sub'yektiv zovnishn'oeconomichnoyi diyal'nosti» vid 29.07.2004 № 439/551.
4. Ivashchuk I. Napryamy ta perspektyvy konverhentsiyi mytnykh vidnosyn u hlobal'nomu prostori / I. Ivashchuk // Halyts'kyu economic - nyu visnyk. – 2010. – № 4 (29). – S. 24 – 30.
5. Karambovych I. M. Mytna systemy ta yiyi rol' v rehulyuvanni zovnishn'oyi torhivli Ukrayiny: monohrafiya / I. M. Karambovych. – Dnipropetrovs'k: Akademiya mytnoyi sluzhby Ukrayiny, 2009. – 281 s.
6. Kakhovych Yu. O. Optymizatsiya vzayemodiyi mytnykh ta podatkovykh orhaniv Ukrayiny pry zdiysnenni kontrolyu mytnoyi vartosti / Yu. O. Kakhovych / Efektyvna ekonomika. – 2010. – № 6. – S. 47-56.
7. Kovalenko D. Yu. Vzayemodiya podatkovykh ta mytnykh orhaniv podatkovoho kontrolyu / D. Yu. Kovalenko. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://intkonf.org/kovalenko-d-yu-vzaemodiya-podatkovih-i-mitnih-organiv-podatkovogo-kontrolyu/>
8. Slovyk suchasnoyi ekonomiky Makmillana: per. z anhl. / Devid V. Pirs. – K. : ArtEkonomi, 2000. – 628 s.
9. Sokolovs'ka A. M. Osnovy teorii podatkov: navchal'nyy posibnyk / A. M. Sokolovs'ka. – K. : Kondor, 2010. – 326 s.
10. Suvorov V. Hlobal'nyy vymir instyutsional'noho zabezpechennya orhanizatsiyi mytnoyi spravy / V. Suvorov // Visnyk Akademiyi mytnoyi sluzhby Ukrayiny. – 2010. – № 2. – S. 45 – 52.

**Романовская Ю. А., Сыровая Д. С.**

### **Национальные особенности таможенного менеджмента в налоговом процессе Украины**

Охарактеризована экономическая сущность таможенного менеджмента и обоснована его роль в налоговой системе Украины, что подтверждает целесообразность такого исследования через призму налогов и таможенных платежей – пошлина, НДС и акцизный налог. Выделены национальные особенности управления таможенным делом и доведено, что воздействуя на косвенные налоги (НДС и акцизный налог) можно существенно увеличить доходы Государственного бюджета Украины. Предложены способы повышения аккумуляции через государственный бюджет общественного труда в виде таможенных платежей. Предложены направления развития таможенного менеджмента Украины.

*Ключевые слова:* таможенный менеджмент, таможенное дело, таможенная пошлина, акцизный налог, НДС.

**Romanovska Y., Sirova D.**

### **National peculiarities of the customs management in the tax process in Ukraine**

Recognized the economic substance of customs management and proved its role in the tax system of Ukraine, which justifies their study in the light of such taxes and customs as a customs duty, VAT and excise tax. The characteristic peculiarities of national customs and found that the effect on indirect taxes (VAT and excise tax) can significantly increase the revenues of the State Budget of Ukraine. Methods of increasing accumulation through the state budget social work as customs duties. More specifically outlines areas of improvement control by the customs authorities of Ukraine.

*Keywords:* Customs management, customs, duties, excise tax, VAT.

**Рецензент:** Денисюк О. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансовий контроль та аналіз» Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця, Україна.

**Reviewer:** Denysyuk O. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Financial control and analysis Department Vinnitsa trade and economic institution Kyiv National University of Trade and Economics, Vynnytsya, Ukraine.

*e-mail:* [secretarvtei@ukr.net](mailto:secretarvtei@ukr.net)

Стаття подана  
20.11.2014 р.



## ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ АГРАРНИХ ХОЛДИНГІВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сучасні тренди фінансових відносин аграрних холдингів України. Проаналізовано передумови створення та особливості розвитку аграрних холдингів. Представлено проблемні аспекти та перспективи подальшого розвитку фінансових відносин аграрних холдингів. Соціально-економічні трансформації в аграрній економіці України супроводжувалися змінами інституціональних засад розвитку господарських суб'єктів. У результаті еволюційних процесів виникають та функціонують нові організаційно-правові форми господарювання, які мають значний потенціал та можливості його реалізації, однією з яких є аграрні холдинги.

**Ключові слова:** фінансові ресурси, фінансові відносини, фінансове забезпечення, фінансові потоки, платоспроможність, ліквідність, аграрний холдинг, інтеграція, аграрно-промислове виробництво.

**Постановка проблеми.** Трансформаційні перетворення в економіці України та динамічне внутрішнє фінансове середовище зумовлюють необхідність переосмислення економічної сутності та значення фінансових відносин економічних суб'єктів у фінансовій системі держави, ролі фінансових ресурсів у формуванні та розвитку фінансових відносин економічних суб'єктів.

Зміна економічного базису в Україні та формування ринкових засад господарювання вплинули на відродження товарно-грошових відносин. Фінансові відносини в суспільстві формуються під впливом грошових і товарних відносин та набувають їх ознак і властивостей. У зв'язку з тим, що розширилася сфера, яку охоплюють фінансові відносини, важливого значення в сучасних економічних реаліях набувають питання регулювання та узгодження цих відносин, паритетні засади їх здійснення.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Дослідженням питань фінансових відносин в аграрній галузі та становлення і розвитку аграрних холдингів приділено значну увагу в працях багатьох вчених. Заслужують на особливу увагу фундаментальні дослідження В. Г. Андрійчука [7] проблемних аспектів функціонування агропромислових компаній та наукові розробки П. Т. Саблука [5] щодо реформування аграрної сфери України на засадах розвитку інтеграційних процесів. Значний науковий і практичний інтерес представляють наукові праці С. І. Дем'яненка [2,4], в яких приділено увагу процесам становлення та розвитку аграрних холдингів в Україні, організаційно-правовим формам реформованих сільського-

господарських підприємств в Україні. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві презентовано в дослідженнях А.Є. Данкевича [3]. Проте у сучасних наукових розвідках відсутній системний підхід щодо розуміння фінансових відносин аграрних холдингів з економічними суб'єктами щодо засад їх виникнення, функціонування та розвитку.

У розв'язанні економічних проблем аграрної галузі важливе значення мають об'єднавчі процеси, які характеризуються утворенням та функціонуванням нових компаній, що поєднують аграрне виробництво та промислову переробку, які є більш адаптованими до сучасного ринкового середовища.

Соціально-економічні трансформації в аграрній економіці України супроводжувалися змінами інституціональних засад розвитку господарських суб'єктів. У результаті еволюційних процесів виникають та функціонують нові організаційно-правові форми господарювання, які мають значний потенціал та можливості його реалізації, однією з яких є аграрні холдинги.

**Метою даної статті** є виявлення особливостей фінансових відносин аграрних холдингів та визначення причин їх виникнення, характерних властивостей складових механізму функціонування та тенденцій подальшого розвитку.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Відповідно до Господарського кодексу України, «холдингова компанія – публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій



(часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності» [1].

С. І. Дем'яненко презентує аграрний холдинг як специфічну форму володіння акціонерним капіталом, за якої материнська компанія, володіючи контрольним пакетом акцій інших підприємств, здійснює управління й контроль за їх діяльністю і завдяки цьому об'єднує їх в єдину організаційну структуру з відповідними цілями і місією [2].

Підприємства холдингової структури функціонують під контролем материнської компанії, проте залишаються самостійними, що обумовлює специфічність їх економічних відносин. Холдингова компанія створюється шляхом викупу частки у статутному капіталі підприємства, що входить до її складу. Їй притаманне централізоване управління єдиною цілісною системою, що є ефективним інструментом підвищення дієвості аграрних підприємств.

Холдинг створюється як акціонерне товариство або товариство з обмеженою відповідальністю з метою управління діяльністю інших компаній шляхом володіння контрольними пакетами акцій. Функціонують чисті холдингові компанії – виконують управлінські та контрольні функції та змішані – здійснюють промислову, фінансову, кредитну, торгівельну та інші види підприємництва. Компанії холдингового типу розповсюджені в економічно розвинутих країнах, тому що вони забезпечують централізоване управління бізнесом, що уможливило не тільки здійснення центральною компанією управління пакетом акцій, а також підпорядкування незалежних компаній [3].

Вітчизняні вчені презентують холдингові компанії як „активізацію інвестиційної та інноваційної діяльності, спрямованої на збереження прогресивних структурних зрушень, технічне оновлення виробництва, впровадження новітніх технологій і нової техніки, що є особливо актуальним завданням ефективних власників у постприватизаційний період та викликає зміну попиту на робочу силу в аспектах її структури і кваліфікаційного складу, що призводить, з одного боку, до зменшення потреби в робочій силі завдяки зростанню продуктивності праці, а з іншого – до збільшення зайнятості і потреби в працівниках внаслідок зростання обсягів виробництва” [4].

Аграрні холдинги забезпечують організацію роботи в сільському господарстві шляхом постачання ресурсів (товарний кредит), оренди землі, надання пільгового кредиту, отримання активів за борги й організацію виробництва, придбання активів спільних підприємств. Сільськогосподарська діяльність більшості аграрних холдингів розпочинається з оренди земель та придбання активів. Формування аграрних холдингів спрямоване на відновлення порушених міжгалузевих зв'язків та ліквідацію диспаритету цін між реалізованою сільськогосподарською продукцією й матеріально-технічними ресурсами промислового походження, відновлення самодостатньої кредитної системи.

На відміну від дрібних сільськогосподарських підприємств, аграрні холдинги мають кращі шанси залучити інвестиції, досвідчені й кваліфіковані кадри, розвинену інфраструктуру, можливість диверсифікувати ризики і контролювати затрати по всьому ланцюгу – від поля до супермаркету. Вступ підприємств до аграрного холдингу дозволяє їм розширити ринок збуту, поліпшити імідж підприємства, підвищити конкурентоспроможність, посилити конкуренцію на ринку оренди земель та збільшити розмір орендної плати, залучити інвестиції [5].

Аналіз розвитку аграрних холдингів доводить, що їх створення – об'єктивний процес організаційних і інституційних змін, який характеризується централізацією та інтеграцією фінансового і промислового капіталу і створенням конкурентоспроможних структур. Дії з модернізації суспільства, економіки і права останнім часом торкнулися не стільки структури і матеріального змісту аграрного виробництва, скільки якості фінансових відносин.

Фінансові відносини аграрних холдингів – економічні відносини, що виникають в процесі формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів, супроводжуються рухом фінансових потоків задля досягнення економічної мети функціонування.

Кількісним еквівалентом фінансового потоку протягом певного періоду виступають фінансові ресурси, які здійснюють свій мобільний прояв. Під фінансовими ресурсами аграрних холдингів розуміють грошові та інші ліквідні оборотні засоби, що нагромаджені й авансовані з власних, позикових та залучених джерел у господарську діяльність





задля задоволення економічних потреб та інтересів власників, учасників холдингу чи інших зацікавлених осіб. Фінансовим ресурсам притаманна мобільність, у зв'язку із чим і виникають фінансові відносини, що супроводжуються відповідними фінансовими потоками.

Фінансовий потік – це цілеспрямований рух фінансових ресурсів у процесі здійснення господарських операцій, внаслідок якого виникають економічні відносини [6]. Таким чином, фінансовий потік кристалізує та концентрує в собі найбільш притаманні властивості таких економічних категорій як фінанси, фінансові ресурси, фінансові відносини.

Неповторність та специфічність фінансових потоків пов'язана із тим, що аграрні холдинги нагромаджують та використовують різні фінансові ресурси за видами та рівнем їх ліквідності, тобто відбувається рух різних активів і з різною швидкістю. У зв'язку із цим, необхідно визначитися із видами фінансових потоків і виявити їх характерні властивості. Так, з великої кількості властивостей, що притаманні фінансовим потокам, необхідно виокремити найбільш важливі: місце здійснення, ритмічність, кон-

фігурація, складові основної діяльності, вектор спрямування.

Характерним трендом функціонування аграрних холдингів останніми роками було стійке фінансове становище, збільшення земельних ресурсів, зростання капіталізації компаній, залучення фінансових ресурсів на світовому фінансовому ринку, збільшення доходів та прибутків .

Здійснення господарських операцій аграрними холдингами, супроводжується певним цілеспрямованим рухом фінансових ресурсів, який породжує відповідні економічні відносини. Тобто фінансові відносини реалізуються завдяки їх матеріальним носіям, роль яких виконують фінансові ресурси. Фінансові показники діяльності аграрних холдингів є індикатором фінансових відносин, що склалися з іншими суб'єктами господарювання та фінансово-кредитними інституціями (табл.). Так, показники рентабельності (ROE, ROA, ROS) у представлених аграрних холдингів мають високий рівень. Достатньо сприятливими є також мультиплікатори прибутковості (EV/ EBITDA, EV/ Revenue) [7].

Т а б л и ц я 1

**Фінансові результати діяльності аграрних холдингів України у 2012 р.**

Компанії	ROE,%	ROA,%	ROS,%	EV/ EBITDA	EV/ Revenue
МХП	28	13	22	5,3	1,7
Кернел	19	10	20	6,0	1,3
Астарга	26	15	25	2,6	1,5
Авангард	22	16	38	3,4	1,1

Джерело: розроблено автором

Політична та економічна нестабільність в Україні протягом 2013-2014 р.р. вплинула на фінансовий стан багатьох аграрних холдингів України. Після того, як рейтинг України у національній валюті зменшився від «В-» до «ССС», рейтингове агентство Fitch Ratings знизило рейтинги таким найбільшим аграрним холдингам як Авангард, Миронівський хлібопродукт, Кернел, Креатив Груп, UkrLandFarming. Капіталізація публічних аграрних холдингів у жовтні 2014р. склала 3,27 млрд дол. США, що на 47% нижче в порівнянні з минулим роком [ 8 ].

Аграрний холдинг «Мрія» у серпні 2014р. повідомив про технічний дефолт і неможливість виплатити відсотки за євроблігаціями та погасити борги за зоб'

ов'язаннями. Капіталізація компанії зменшилася на 87% та становить 84 млн дол. США. Значно зменшилась капіталізація аграрного холдингу «KSG Agro» до 5 млн дол. США в результаті виходу із складу акціонерів польських пенсійних та інвестиційних фондів, проблем з активами в Криму. Акції аграрного холдингу «Мілкіленд» стали дешевше на 75% та становлять 33 млн дол. США в наслідок закриття російського ринку для їх продукції, що унеможливило розрахунки за синдикованим кредитом, залученим у 2011р. на 100 млн дол. США.

Нині, в фінансових умовах, що склалися в країні, значно ускладнився процес залучення коштів всередині країни. Так само проблемним є зовнішнє фінансування. Тому



найбільш вірогідним шляхом є залучення коштів під облігації або під конкретні проекти.

Проте критичною ситуацію назвати не можна. За результатами 2014р. можливим є зменшення ВВП України на 7%, при цьому в аграрній галузі очікується зростання виробництва на 5%. Аграрна галузь стає локомотивом української економіки та її потенціал залишається привабливим для міжнародних фінансових інституцій.

Міжнародні фінансові інституції продовжують фінансувати позичальників, з якими мають позитивну співпрацю не один рік. На українському ринку наявна невелика кількість аграрних компаній України, що відповідають вимогам міжнародних фінансових інституцій: репутація власника компанії, результати міжнародного аудиту за декілька останніх років, досвід роботи на ринку України та наявність бізнес-плану, структура власного та залученого капіталу (65% та 35%), розуміння економічної та політичної ситуації в країні.

Виникнення та розвиток аграрних холдингів в Україні є закономірним результатом інтеграції економічних суб'єктів агропромислового виробництва, що відбувається під впливом інтеграційних процесів в аграрній сфері та глобалізаційних тенденцій світової економіки. Подальший розвиток фінансових відносин аграрних холдингів буде залежати від врегулювання економічного стану та стабілізації валютного ринку в країні.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Сучасним фінансовим трендом в аграрній сфері України є необхідність модифікації фінансових відносин у відповідності до трансформацій внутрішнього та зовнішнього фінансового середовища, з урахування тенденцій світової економіки та глобалізаційних аспектів міжнародного фінансового ринку. Аграрні холдинги стали невід'ємною складовою українського агропромислового виробництва та потужним суб'єктом міжнародних фінансових відносин. Для врегулювання фінансових відносин аграрних холдингів необхідно сконцентруватися на оптимізації виробництва і площ земельних ресурсів, прискоренні модернізації виробництва і поліпшенні якості та сертифікації продукції у відповідності до вимог і стандартів ЄС, ефективному використанні активів, інвестуванні в об'єкти інфраструктури та біоенергетику, соціальній відповіда-

льності бізнесу та розвитку сільських територій.

## Література

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436: офіц. текст зі змінами і доповненнями станом на 1 листопада 2008 р. // Кодекси України. – 2008. - № 11. – С. 3.

2. Дем'яненко С.І. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку / С. І. Дем'яненко // Економіка України, 2009. - № 12. – С. 50-61.

3. Данкевич А. Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: монографія / А.Є. Данкевич. -К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 350с.

4. Дем'яненко С. Організаційно-правові форми реформованих сільськогосподарських підприємств в Україні: які висновки можуть бути зроблені? / С. Дем'яненко, Ш. Крамон-Таубадель // Сільське господарство України: криза та відновлення / За ред. Крамона-Таубаделя Ш., Дем'яненка С., Арніма Куна. – К.: КНЕУ, 2004. – С. 93-101.

5. Саблук П. Т. Агропромисловий комплекс: стан, тенденції та перспективи розвитку / П. Т. Саблук / Інформаційно-аналітичний збірник. –К.: ІАЕ УААН, 2003. – Вип. 6. – 764 с.

6. Економічний енциклопедичний словник : [у 2 т.] / [За ред. С. В. Мочерного]. – Львів : Світ, 2005. – Т. 1. – 2005. – 616 с.

7. Андрійчук В.Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – №2. – 2014. – С.5–21.

8. ТОП 100. Рейтинг кращих компаній України. – К.: Економіка, 2014. – № 3. – 114 с.

## References

1. Hosbodarskyi kodeks Ukrainy (2008), vid 16.01.2003 № 436: ofitsiynyi tekst zi zminamy i dopovneniamy stanom na 1 lystopada 2008r. [Economic code of Ukraine dated 16.01.2003 № 436: official text with changes and additions dated 1<sup>st</sup> of November 2008 y ], Kodeksy Ukraine. p. 3.

2. Demianenko, S. I. (2009), Agrohodyngy v Ukraini: protses stanovlenia i rozvytku [Agricultural holdings in Ukraine: the



process of formation and development ], *Ekonomika Ukrainy*, vol. 12, pp. 50-61.

3. Dankevych, A. Ye. (2011), *Rozvytok integrovanyh struktur u silskomu gospodarstvi* [Development of the integrated formations in agriculture], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.

4. Dem'yanenko, S. (2004), *Organizatsiino-pravovi formy reformovanyh silskogospodarskyh pidpriemstv v Ukraini yaki vysnovky mozhut buty зробleni?* [Legal – organizing forms of reformed agricultural enterprises in Ukraine: what conclusions can be made?], KNEU, Kyiv, Ukraine, pp. 93-101.

5. Sabluk, P. T. (2003), *Agropromyslovyi kompleks: stan, tendentsii ta perspektyvy*

*rozvytky* [Agricultural industrial complex: state, tendencies and perspectives of development ], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.

6. Mocherniy, S.V. (2005), *Ekonomicnyi entsiklopedichnyi slovnyk* [Economic encyclopedic vocabulary], Svit, Lviv, Ukraine.

7. Andriychuk, V.G. (2014), *Problemni aspekty reguliuvannya agropromyslovyh kompanii* [The problematic aspects of agricultural industrial companies functioning regulating], *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 5–21.

8. TOP 100 (2014), *“Reiting luchshih kompanii Ukrainy”*, [The rating of the best companies of Ukraine], *Ekonomika*, Kyiv, Ukraine.

**Зеліско І. М.**

### **Финансовые отношения аграрных холдингов Украины**

В статье рассмотрены современные тенденции финансовых отношений аграрных холдингов Украины. Проанализированы предпосылки создания та особенности развития аграрных холдингов. Представлены проблемные аспекты и перспективы дальнейшего развития финансовых отношений аграрных холдингов. Социально-экономические трансформации в аграрной экономике Украины сопровождались изменениями институциональных основ развития хозяйственных субъектов. В результате эволюционных процессов возникают и функционируют новые организационно-правовые формы хозяйствования, которые имеют значительный потенциал и возможности его реализации, одной из которых является аграрные холдинги.

*Ключевые слова:* финансовые ресурсы, финансовые отношения, финансовое обеспечение, финансовые потоки, платежеспособность, ликвидность, аграрный холдинг, интеграция, аграрно-промышленное производство.

**Zelisko I.**

### **Agricultural holdings financial relations in Ukraine**

Modern trends of agricultural holdings economic relations in Ukraine are examined at the article. The preconditions of creation and specifics of development of agricultural holdings are analyzed. The problematic aspects and perspectives of financial relations and agricultural holdings further development are shown. Socio-economic transformation in agricultural economics Ukraine accompanied by changes in the institutional framework of economic subjects. As a result of evolutionary processes occur and operate new legal forms of entities that have the potential and possibilities of its implementation, one of which is agricultural holdings.

*Keywords:* financial resources, financial relations, financial provision, financial flows, solvency, liquidity, agricultural holding, integration, agricultural industrial production.

**Рецензент:** Гудзь О. Є. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Управління і фінансів підприємств» Державного університету телекомунікацій, м. Київ, Україна.

**Reviewer:** Hutz O. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Head of the Administration and finance companies Department State University of Telecommunications, Kyiv, Ukraine.

*e-mail:* gudzee@ukr.net

*Стаття подана  
25.11.2014 р.*



## АНАЛИЗ ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ И РЕНТАБЕЛЬНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Рентабельность отражает степень прибыльности осуществляемых предприятием видов деятельности. Анализ рентабельности заключается в исследовании уровней и динамики разнообразных показателей прибыльности (убыточности), которые являются относительными показателями финансовых результатов деятельности предприятия. Анализ показателей рентабельности имеет важное практическое значение, так как он позволяет оценить эффективность деятельности и эффективность использования вложенного в нее капитала, выбрать рациональную инвестиционную политику, определить степень ликвидности предприятия.

**Ключевые слова:** деловая активность, рентабельность, финансовая устойчивость, оборачиваемость активов.

**Постановка проблемы.** Деловая активность характеризует эффективность деятельности предприятия и в финансовом аспекте проявляется, прежде всего, в скорости оборота его средств. Оценка деловой активности заключается в исследовании уровней и динамики разнообразных показателей оборачиваемости. Данные показатели имеют большое значение для оценки финансового состояния предприятия, поскольку скорость оборота средств, то есть скорость превращения их в денежную форму, оказывает непосредственное влияние на его платежеспособность, ликвидность, финансовую устойчивость. Кроме того, увеличение скорости оборота средств отражается на повышении производственного потенциала предприятия, что в целом влияет на эффективность всего производства.

Ускорение оборачиваемости капитала свидетельствует о более интенсивном его использовании и о росте деловой активности предприятия. Замедление же оборачиваемости капитала является признаком спада его деловой активности.

**Анализ последних исследований и публикаций.** Скорость оборачиваемости капитала характеризуется следующими показателями, к которым относятся:

1. Коэффициент оборачиваемости. Коэффициент оборачиваемости исчисляется путем нахождения отношения реализованной продукции к среднему остатку

оборотных (текущих) активов в целом к отдельным их элементам;

2. Продолжительность оборота. Продолжительность оборота есть отношение периода оборачиваемости к коэффициенту оборачиваемости [1, с. 244].

Показатель оборачиваемости активов означает эффективность использования всех имеющихся оборотных средств предприятия независимо от источников их привлечения, то есть показывают, сколько денежных единиц реализованной продукции приносит каждая стоимостная единица текущих активов.

**Цель статьи** – проведение анализ деловой активности и рентабельности деятельности предприятия.

**Изложение основного материала исследования.** В результате ускорения оборота высвобождаются вещественные элементы оборотных средств, меньше требуется запасов сырья, материалов, топлива, заделов незавершенного производства и, следовательно, экономятся и денежные ресурсы, ранее вложенные в эти запасы. Высвобожденные денежные средства откладываются на расчетном счете предприятия, в результате чего улучшается его финансовое состояние, укрепляется платежеспособность.

Проведём оценку деловой активности с помощью общих и частных показателей оборачиваемости текущих активов предприятия (табл. 1).



**Оборачиваемость текущих активов ООО «Звезда»**

Показатель	Дни			Отклоне- ние в 2012 г. к 2011 г.	Отклоне- ние в 2013 г. к 2012 г.
	2011 г.	2012 г.	2013 г.		
Коэффициент оборачиваемости текущих активов	2,98	3,36	2,85	0,38	-0,51
Продолжительность оборота текущих активов, дней	122	108	128	-14	20
Коэффициент оборачиваемости дебиторской задолженности	23,8	18,6	3,9	-5,2	-14,7
Продолжительность оборота дебиторской задолженности, дней	15	19	93	4	74
Коэффициент оборачиваемости производственных запасов	5,1	7,5	20,1	2,4	12,6
Продолжительность оборота производственных запасов, дней	72	48	18	-24	-30
Коэффициент оборачиваемости кредиторской задолженности	2,0	5,0	2,8	3,0	-2,2
Продолжительность оборота кредиторской задолженности, дней	179	72	131	-107	59

*Источник:* разработано авторами

Судя по результатам расчетов, в 2012 году наблюдалось увеличение оборачиваемости текущих активов, но в 2013 году она снизилась, что говорит о снижении экономического и, в частности, финансового потенциала предприятия.

Снижение оборачиваемости наблюдается, в том числе, и по дебиторской и кредиторской задолженностям. Данный факт объясняется их значительным ростом.

На основании вышеприведенного анализа рассчитаны показатели, характеризующие основные этапы обращения денежных средств в процессе деятельности предприятия (табл. 2). Данными показателями являются:

1. Продолжительность операционного цикла. Операционный цикл представляет собой период, в течение которого финансовые ресурсы находятся в запасах и дебиторской задолженности.

2. Продолжительность финансового цикла. Финансовый цикл или цикл обращения денежной наличности, представляет собой время, в течение которого денежные средства отвлечены из оборота, то есть финансовый цикл меньше операционного цикла на период обращения кредиторской задолженности. Сокращение операционного и финансового циклов в динамике рассматривается как положительная тенденция [2, с. 278].

**Основные этапы обращения денежных средств ООО «Звезда»**

Показатель	Дни			Отклоне- ние в 2012 г. к 2011 г.	Отклоне- ние в 2013 г. к 2012 г.
	2011 г.	2012 г.	2013 г.		
Продолжительность операционного цикла	87	67	111	-20	44
Продолжительность финансового цикла	-95	-5	-20	90	-15

*Источник:* разработано авторами



Увеличение операционного и финансового циклов в динамике рассматривается как отрицательная тенденция. Если в 2012 году продолжительность операционного и финансового циклов снизилась, то в 2013 году она значительно увеличилась.

Для оценки эффективности хозяйственной деятельности предприятия также используются показатели рентабельности. Показатели рентабельности – это важнейшие характеристики фактической среды формирования прибыли и дохода предприятий. По этой причине они являются обязательными элементами сравнительного анализа и оценки финансового состояния предприятия [2, с. 189].

Рентабельность отражает степень прибыльности осуществляемых предприятием видов деятельности. Анализ рентабельности заключается в исследовании уровней и динамики разнообразных показателей прибыльности (убыточности), которые являются относительными показателями финансовых результатов деятельности предприятия.

Анализ показателей рентабельности имеет важное практическое значение, так как он позволяет оценить эффективность деятельности и эффективность использования вложенного в нее капитала, выбрать рациональную инвестиционную политику, определить степень ликвидности предприятия.

Оценивая рентабельность в пространственно-временном аспекте, следует принимать во внимание три ключевые особенности:

1. Временной аспект, когда предприятие делает переход на новые перспективные технологии и виды продукции.

2. Проблему риска, когда предприятие учитывает все положительные и отрицательные факторы осуществляемых видов деятельности.

3. Проблему оценки, когда предприятие оценивает динамику изменения прибыли за ряд отчетных периодов времени.

Основные показатели рентабельности можно объединить в следующие группы:

1. Рентабельность продукции. Рентабельность продукции – это отношение прибыли от продаж к полной себестоимости продукции.

2. Рентабельность продаж. Рентабельность продаж – это отношение прибыли от продаж к выручке от реализации продукции.

3. Рентабельность совокупных активов. Рентабельность совокупных активов – это отношение чистой прибыли к средней стоимости совокупных активов.

4. Рентабельность текущих активов. Рентабельность текущих активов – это отношение чистой прибыли к средней стоимости текущих активов.

5. Рентабельность собственного капитала. Рентабельность собственного капитала – это отношение чистой прибыли к средней стоимости собственного капитала.

Показатели, характеризующие финансовый результат и рентабельность (убыточность) деятельности предприятия, представлены в табл. 3, 4.

Т а б л и ц а 3

**Финансовый результат деятельности ООО «Звезда», тыс. руб.**

Показатель	Сумма, тыс.руб.		
	на конец 2011 г.	на конец 2012 г.	на конец 2013 г.
Выручка от реализации продукции	1745,1	4750,0	14071,0
Полная себестоимость реализованной продукции	1684,5	4838,0	14260,0
Прибыль от продаж	60,6	-88,0	-189,0
Чистая прибыль	-271,3	-534,0	30,0

Источник: разработано автором





**Рентабельность (убыточность) деятельности ООО «Звезда», %**

Показатель	Проценты		
	на конец 2011 г.	на конец 2012 г.	на конец 2013 г.
Рентабельность (убыточность) продукции	3,6	-1,8	-1,3
Рентабельность (убыточность) продаж	3,5	-1,9	-1,3
Рентабельность (убыточность) совокупных активов	-35,7	-42,9	0,7
Рентабельность (убыточность) текущих активов	-46,4	-53,5	1,0
Рентабельность (убыточность) собственного капитала	-96,3	-98,1	75,0

*Источник:* разработано авторами

В результате проведения анализа рентабельности (убыточности) выявлена следующая динамика показателей: ухудшился финансовый результат от основных видов деятельности, но предприятие в 2012 году по сравнению с двумя предыдущими годами исследуемого периода прибыли улучшило конечный финансовый результат. Следовательно, эффективность основной деятельности резко снизилась, а эффективность использования совокупных, текущих активов и совокупного капитала возросла. Предприятие стало лучше использовать имеющееся у нее имущество,

но осуществляемая им сбытовая политика явно нуждается в новых тактических действиях в сфере маркетинга. В этой связи авторами предложены следующие пути улучшения показателей деловой активности и рентабельности деятельности предприятия:

1. Ускорение оборачиваемости капитала. С помощью табл. 5 рассмотрим ряд показателей, формирующих финансовый результат, и наглядно проследим, насколько эффективным будет данное мероприятие. За исходный возьмем 2013 год.

Т а б л и ц а 5

**Прогноз улучшения финансового состояния ООО «Звезда»**

Показатель	2013 г.	Прогноз на 2014 г.	Отклонение от прогноза
Выручка от реализации продукции, тыс. руб.	14071,0	21100,0	7029,0
Чистая прибыль, тыс. руб.	30,0	1275,0	1245,0
Собственный капитал, тыс. руб.	40,0	1285,0	1245,0
Рентабельность собственного капитала, %	75,0	99,2	24,2
Коэффициент концентрации собственного капитала	0,006	0,2	0,194
Продолжительность операционного цикла, дней	111	43	68
Продолжительность финансового цикла, дней	-20	-45	-25

*Источник:* разработано авторами

По данным табл. 5 видно, что увеличение выручки от реализации продукции и ликвидация займов за счет дебиторской задолженности значительно уменьшают операционный цикл, но этого недостаточно для уменьшения финансового цикла, так как кредиторская задолженность остается все равно высокой и оборачиваемость кредиторской задолженности в днях продолжительнее, чем операцион-

ный цикл. Для того, чтобы уменьшить финансовый цикл, нужно уменьшить кредиторскую задолженность в 2,2 раза. Тогда оборачиваемость кредиторской задолженности сократится до 43 дней.

Ускорение оборачиваемости капитала следует осуществлять в несколько этапов:

1) анализ оборотных активов предприятия в предшествующем периоде.



Основной целью этого анализа является определение уровня обеспеченности предприятия оборотными активами и выявление резервов повышения эффективности их функционирования. Данный этап включает в себя следующие стадии:

а) анализ динамики общего объема оборотных активов, используемых предприятием, темпы изменения их средней стоимости в сопоставлении с темпами изменения объема реализации продукции и средней суммы всех активов, динамика удельного веса оборотных активов в общей сумме активов предприятия;

б) анализ динамики состава оборотных активов предприятия в разрезе основных их видов (запасов сырья, материалов и полуфабрикатов, готовой продукции, текущей дебиторской задолженности) остатков денежных активов и их эквивалентов);

в) анализ оборачиваемости отдельных видов оборотных активов и общей их суммы. В процессе анализа устанавливается общая продолжительность и структура операционного, производственного и финансового циклов предприятия, исследуются основные факторы, определяющие продолжительность этих циклов;

г) анализ рентабельности оборотных активов, исследование факторов, оказывающих влияние на ее значение;

д) анализ состава основных источников финансирования оборотных активов (динамики их суммы и удельного веса в общем объеме финансовых средств, инвестированных в эти активы).

Результаты проведенного анализа позволяют определить общий уровень эффективности управления оборотными активами на предприятии и выявить основные направления его повышения в предстоящем периоде;

2) выбор политики формирования оборотных активов предприятия. Теория финансового менеджмента рассматривает три принципиальных подхода к политике формирования оборотных активов предприятия: консервативный, умерен-

ный и агрессивный.

Консервативный подход к формированию оборотных активов означает не только полное удовлетворение текущей потребности во всех их видах, обеспечивающей нормальный ход операционной деятельности, но и создание требуемых размеров их резервов на случай непредвиденных сложностей в обеспечении предприятия сырьем и материалами, ухудшения внутренних условий производства продукции, задержки инкассации дебиторской задолженности, активизации спроса покупателей. Такой подход гарантирует минимизацию коммерческих и финансовых рисков, но отрицательно сказывается на эффективности использования оборотных активов.

Умеренный подход к формированию оборотных активов направлен на обеспечение полного удовлетворения текущей потребности во всех их видах и создание нормальных их страховых размеров на случай наиболее типичных сбоя в ходе операционной деятельности предприятия. При таком подходе обеспечивается среднее для реальных хозяйственных условий соотношение между уровнем риска и уровнем эффективности использования оборотных активов.

Агрессивный подход к формированию оборотных активов заключается в минимизации всех форм страховых резервов по отдельным видам этих активов. При отсутствии сбоев в ходе операционной деятельности он обеспечивает наиболее высокий уровень эффективности их использования;

3) оптимизация объема оборотных активов. Оптимизация должна исходить из избранного типа политики формирования оборотных активов и обеспечивать заданный уровень соотношения эффективности их использования и возможного риска от их применения в хозяйственной деятельности;

4) оптимизация соотношения постоянной и переменной частей оборотных активов. Потребность в отдельных видах оборотных активов и их сумма в





целом существенно колеблется в зависимости от сезонных и других особенностей осуществления операционной деятельности. Поэтому в процессе управления оборотными активами следует определять их сезонную или иную циклическую составляющую, которая представляет собой разницу между максимальной и минимальной потребностью в их размере на протяжении года;

5) обеспечение необходимой ликвидности оборотных активов. Хотя все виды оборотных активов в той или иной степени являются ликвидными (кроме безнадежной дебиторской задолженности), общий уровень их срочной ликвидности должен обеспечивать необходимый уровень платежеспособности предприятия по текущим (особенно неотложным) финансовым обязательствам. В этих целях с учетом объема и графика предстоящего платежного оборота должна быть определена доля оборотных активов в форме денежных средств, высоколиквидных и среднеликвидных активов;

6) обеспечение необходимой рентабельности оборотных активов. Как и любой вид активов, оборотные активы должны генерировать определенную часть прибыли при их использовании в операционной деятельности предприятия. Поэтому составной частью управления оборотными активами является обеспечение своевременного использования временно свободного остатка денежных активов для формирования эффективного портфеля краткосрочных финансовых инвестиций, выступающих в форме их эквивалентов;

7) выбор форм и источников финансирования оборотных активов. Этот этап управления оборотными активами обеспечивает выбор политики их финансирования на предприятии и оптимизацию структуры его источников. В процессе управления оборотными активами на предприятии разрабатываются отдельные финансовые нормативы, которые используются для контроля эффек-

тивности их формирования и функционирования.

2. Повышение прибыльности производства за счет полного использования производственной мощности. Совершенствование материально-технического снабжения и использования материальных ресурсов находит отражение в уменьшении норм расхода сырья и материалов, снижении их себестоимости за счет уменьшения заготовительно-складских расходов. Транспортные расходы сокращаются в результате уменьшения затрат на доставку сырья и материалов от поставщика до складов предприятия, от заводских складов до мест потребления, уменьшения расходов на транспортировку готовой продукции.

**Выводы и перспективы дальнейших исследований.** В значительной мере размеры получаемой прибыли зависят от того, насколько рационально и экономно расходуются материальные ресурсы в производстве. Уменьшение величины совокупных материальных затрат на единицу продукции обеспечивает снижение её себестоимости, в которой доля материальных затрат весьма значительна. Сокращение материальных затрат увеличивает прибыль или минимизирует убытки. Одним из направлений, которое способствует снижению материальных затрат, является внедрение эффективных заменителей сырья, материалов и топлива с тем, чтобы экономить дефицитные ресурсы и снизить себестоимость выпускаемой продукции без ущерба её качества.

Резервами увеличения прибыли предприятия являются:

- 1) обновление основных фондов;
- 2) внедрение в производство достижений НТП;
- 3) ликвидация целодневных простоев и часов внутрисменного простоя;
- 4) сокращение потерь от брака, порчи материалов и продукции;
- 5) устранение непроизводительных расходов и потерь в составе управленческих затрат.

Предложенные мероприятия будут способствовать улучшению финансового состояния предприятия и позволят ему повысить платежеспособность и ликвидность, финансовую устойчивость, деловую активность, рентабельность и, следовательно, эффективные результаты деятельности.

### Литература

1. Игнатова Е. А. Анализ финансового результата деятельности предприятия: учеб. пособ. / Е. А. Игнатова, Г. М. Пушкарёва. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 703 с.

2. Финансовый менеджмент: учеб. пособ. / Под ред. Г.Б. Поляка. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 758 с.

### References

1. Ignatova Ye. A. Analiz finansovogo rezultata deyatel'nosti predpriyatiya: ucheb. posob. / Ye. A. Ignatova, G. M. Pushkareva. – M.: Finansy i statistika, 2006. – 703 s.

2. Finansovyy menedzhment: ucheb. posob. / Pod red. G.B. Polyaka. – M.: Finansy i statistika, 2008. – 758 s.

**Льїн С. Ю., Кочеткова І. А.**

### Аналіз ділової активності і рентабельності діяльності підприємства

Рентабельність відображає ступінь прибутковості здійснюваних підприємством видів діяльності. Аналіз рентабельності полягає в дослідженні рівнів і динаміки різноманітних показників прибутковості (збитковості), які є відносними показниками фінансових результатів діяльності підприємства. Аналіз показників рентабельності має важливе практичне значення, так як він дозволяє оцінити ефективність діяльності та ефективність використання вкладеного в неї капіталу, вибрати раціональну інвестиційну політику, визначити ступінь ліквідності підприємства.

*Ключові слова:* ділова активність, рентабельність, фінансова стійкість, оборотність активів.

**Pyyin S., Kochetkova I.**

### Analysis of business and profitability operations

Profitability reflects the degree of profitability of an enterprise of activities. Cost-benefit analysis is to study the dynamics of various levels and profitability (loss), which are relative indicators of financial performance of the company. Analysis of profitability indicators is of practical importance because it allows us to estimate the efficiency of the operations and effectiveness of using nested in her capital to choose a rational investment policy, determine the degree of liquidity of the enterprise.

*Keywords:* business activity, profitability, financial stability, asset turnover.

**Рецензент:** Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

**Reviewer:** Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

*e-mail:* kvp\_ruk@mail.ru

Статья подана  
17.09.2014 г.



## АДАПТИВНИЙ ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розкрито передумови та вимоги до формування адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковістю підприємств. Обґрунтовано методологічні засади фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств на новій парадигмі та висвітлено його базові елементи. Сформовано інструментарій вибору напрямків реалізації адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств. Запропоновано критерії оцінки ефективності дії фінансових важелів на фінансовий механізм підприємств та методи прогнозування й аналізу прибутку, ризиків.

**Ключові слова:** адаптивний фінансовий механізм, інструменти, важелі, прогнозування, підприємство, прибутковість, ризики, ефективність.

**Постановка проблеми.** В сучасних економічних умовах нестабільності ринкової економіки більшість промислових підприємств недостатньо адаптовані до цих умов, про що свідчить зростання кількості збиткових підприємств в базових галузях. Негативні тенденції розвитку підприємств свідчать про те, що діючий нині фінансовий механізм є недостатньо ефективним. Причини такого положення криються в перманентній дії внутрішніх і зовнішніх чинників, зниженні ділової активності та високому рівні ризиків. Головною умовою забезпечення прибутковості підприємств є здатність своєчасного передбачення й реагування на перші ознаки виникнення кризового стану. Для того, щоб виживати й розвиватися, підприємствам необхідно використовувати інструменти адаптивного фінансового управління. Йде мова про необхідність адаптації підприємств до умов економічних трансформацій на основі формування адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості, спрямованого на реалізацію коротко- і довгострокових фінансових цілей. Формування адаптивного фінансового механізму обумовлює необхідність використання прийнятних для вітчизняних умов сучасних фінансових моделей, спеціальних методів та інструментів, які дозволяють ідентифікувати та нейтралізувати негативний вплив чинників ринкового середовища. Серед них провідна роль належить системі прогнозування прибутку з урахуванням ризиків та інфляції як інструменту обґрунтування перспектив розвитку підприємств. Ця система є основним поставальником інформації, необхідної для вибору напрямків реалізації фінансового механізму та розробки гнучкої фінансової політики підприємств.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Дослідження теоретичних та практичних аспектів функціонування фінансового механізму на макро- та мікрорівні стосовно різних напрямів і сфер діяльності відображені в працях вітчизняних і зарубіжних вчених І. Т. Балабанова, І. А. Бланка, В. В. Буряковського, О. Д. Василика, В. П. Іваницького, О. М. Ковалюка, Т. Д. Косової, М. І. Крупки, В. П. Москаленка, В. М. Опаріна, А. М. Поддєрьогіна, В. К. Сенчагова, В. М. Федосова, А. Д. Шеремета. Дослідження фінансових методів впливу на підприємство, державу і суспільство та методів фінансового управління провідних науковців складає фундаментальні основи формування фінансового механізму підприємств. Механізм управління прибутковістю підприємств став об'єктом дослідження О. В. Хмелевського, різні аспекти забезпечення прибутковості підприємств розглядалися у працях Р. Р. Антонюка, Л. М. Дзюбенко, Н. А. Яковичиної. Разом з цим, високо оцінюючи результати цих досліджень, слід констатувати, що проблеми формування адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств досліджені недостатньо. Тому виникає необхідність подальшого поглиблення науково-методичних підходів до формування і функціонування фінансового механізму в управлінні прибутком підприємств.

Ступінь розробки фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств на сьогодні не відповідає вимогам сучасної практики здійснення господарської діяльності, залишається ряд невирішених теоретичних питань, що стосуються цього механізму. Таким чином, існує об'єктивна потреба в подальшому розвитку теоретико-





методичних основ формування фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств на підставі адаптивного підходу, що сприятиме підвищенню ефективності фінансового управління.

**Мета статті** – розкриття перспектив розвитку методологічних засад формування фінансового механізму прибутковості підприємств в умовах невизначеності ринкового середовища.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Передумовами розробки нових підходів до формування фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств є:

- забезпечення відповідності фінансового механізму місії і стратегічним цілям управління прибутковістю підприємств в умовах невизначеності [4];

- необхідність проведення фінансової діагностики потенціалу прибутковості підприємств, заснованої на дослідженні чинників внутрішнього і зовнішнього середовища;

- потреба в розробці антикризової фінансової політики, що відображає інтереси різних груп учасників ринкових відносин;

- розробка стратегії управління прибутковістю підприємств та механізму її реалізації.

Дослідження змісту понять “фінансовий механізм”, “прибутковість” та “адаптація” [3,7] дозволило уточнити поняття фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств як комплексу скоординованих методів, інструментів і важелів, що забезпечують збалансованість фінансових відносин у сфері формування, розподілу й використання прибутку підприємств та пристосування до постійних змін середовища [5,6]. Адаптація в результаті зміни характеристики внутрішніх і зовнішніх властивостей об’єкту відбувається шляхом відповідної зміни структури і параметрів фінансового механізму з метою забезпечення прибутковості підприємства. Такий тип механізму є найбільш придатним в умовах невизначеності й імовірнісної природи параметрів процесів в економіко-соціальних системах. Від ступеня пристосування фінансового механізму до зміни умов залежить ефективність фінансового управління.

Специфічними особливостями фінансового механізму забезпечення прибутково-

сті підприємств у ринкових умовах є зміни нормативно-правового та інформаційного забезпечення; розширення змісту методів і фінансових важелів; спрямованість на створення сприятливих фінансово-економічних умов для досягнення фінансових цілей і рішень; урахування впливу негативних чинників середовища та фінансових ризиків [8]. У цьому дослідженні основна увага зосереджена на важелях фінансового механізму за його складовими. Адаптивність фінансового механізму проявляється в тому, що система знаходиться в постійному русі, його елементи безперервно взаємодіють між собою, що призводить до зміни рівня розвитку елементів. Внутрішня структура кожного з елементів фінансового механізму постійно змінюється, тому вони ніколи не досягають рівноважного стану. Це означає, що тільки повне використання усіх інструментів на кожному з етапів розвитку дозволяє досягти стратегічні цілі та забезпечує синергетичний ефект. Синергетичну взаємодію елементів адаптивного фінансового механізму забезпечують: аналіз, планування, прогнозування, інформаційне забезпечення.

Адаптивний фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємств ґрунтується на наступних положеннях: визначення стратегічних орієнтирів саморозвитку, обмежень потенціалу сталого розвитку; координатія забезпечуючих систем механізму; формування інтегрованої інформаційної системи; прогнозування показників сталого розвитку підприємства на основі його стратегічної вартості; узгодження інтересів різних груп учасників економічних відносин у сфері формування, розподілу і відтворення власного капіталу. Для формування ефективного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємства пропонується окрім фундаментальних базуватися на наступних принципах: інтегрованості – цілеспрямований вплив фінансового механізму на прибутковість підприємства забезпечується вертикальною і горизонтальною інтеграцією його елементів; ієрархічності – взаємозв’язок з фінансовими механізмами підприємства та держави; інвестиційної керованості – вибір і реалізація ефективних форм інвестування для забезпечення прибутковості підприємства; дивідендної керованості – оптимальний розподіл прибутку на споживання і капіталізацію; альтернативності розробки управлінських рішень – формування сценаріїв забез-





печення прибутковості підприємства; врахування впливу фінансового ризику – оцінка впливу ризику на фінансові показники діяльності підприємства[5]. Це методологічне доповнення має основне значення для розуміння сутності фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств в умовах невизначеності ринкової економіки.

Адаптивний фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємств розглядається через прояв його дії в сфері формування, розподілу й використання прибутку підприємств в умовах змін ринкового середовища. Базові елементи адаптивного механізму забезпечення прибутковості підприємства охоплюють методи, інструментарій і системи забезпечення. Узгодження інструментів і відповідних фінансових важелів фінансового механізму забезпечення прибутковості здійснюється в процесі розробки гнучкої фінансової політики підприємств.



Рис.1. Базові елементи адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств

Джерело: розроблено авторами

Інструментарій адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств об'єднує сукупність інструментів і важелів, які використовуються в процесі дії методів цього механізму.

Важелі цього механізму підприємств охоплюють: кредитну, податкову, інноваційну, інвестиційну та дивідендну політику. Основна увага зосереджена на фінансових важелях, які безпосередньо пов'язані із залученням і розміщенням фінансових ресур-

Графічна інтерпретація взаємодії цих елементів для досягнення цілей і реалізації рішень у сфері забезпечення прибутковості підприємств наведена на рис. 1.

За функціональною ознакою фінансовий механізм має широкий діапазон дії – від прогнозування до контролю. В даному дослідженні зосереджена увага на методах аналізу і планування, оскільки вони є найбільш придатними для аналізу та оцінки впливу чинників на прибутковість підприємств та розробки гнучкої фінансової політики. Адаптація фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств до умов невизначеності здійснюється шляхом застосування методів фінансового планування й регулювання. Планування спрямоване на формування оптимальної програми траєкторії розвитку економіко-соціальної системи на конкретний період часу.

сів, а саме: оцінка прибутковості підприємства на основі CVP-аналізу, оцінка впливу прибутку на ефективність, оцінка впливу фінансового ризику на результати діяльності підприємства. Для реалізації фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємства використовуються інструменти аналізу і прогнозування показників прибутковості та їх коригування на підставі змін зовнішнього і внутрішнього середовища[2].

Оснoву фінансового механізму становлять системи забезпечення: нормативно-правове, інформаційне, фінансове забезпечення.

Інформаційна система адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємства ширша за обсягом інформації, ніж інформаційне забезпечення фінансового механізму підприємств в традиційному його розумінні. Вона об'єднує три групи джерел інформації. Перша – показники, сформовані на основі внутрішньої інформації. Джерелом внутрішньої інформації є бухгалтерська, фінансова й податкова звітність, що містить основні фінансово-економічні показники діяльності підприємства.

Показники внутрішньої звітності (друга група) доповнюють фінансові показники і представляють інформаційну базу для прийняття оперативних рішень в сфері формування, використання і прогнозування прибутку підприємства. Їх перевага перед фінансовими показниками в тому, що вони відображають не лише вартісне значення, але й деталізують натуральні величини, а отже, і тенденції зміни цін на сировину та готову продукцію. Ці показники можливо структурувати в будь-якому напрямку за різними ознаками: за видами діяльності підприємства, ресурсів (матеріальними, трудовими, фінансовими), продукції (послуг); центрами відповідальності, витрат, доходів, прибутку.

Третя група об'єднує інформацію із зовнішніх джерел. Вона використовується для аналізу й прогнозування умов зовнішнього середовища і показників прибутковості підприємства. До третьої групи належать також показники, що характеризують кон'юнктуру ринку, які дозволяють приймати рішення в сфері формування цінової, кредитної та інвестиційної політики, портфеля довгострокових замовлень.

Важливою є облікова політика. Принципове значення в обґрунтуванні облікової політики мають методи оцінки активів, довгострокових фінансових інвестицій, списання матеріальних ресурсів на собівартість виготовленої продукції, розподілу накладних постійних витрат на продукцію, нарахування амортизації [1].

Для формування якісної інформаційної бази фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємства необхідні:

- ефективна облікова політика, заснована на базових принципах обліку і звітності;
- науково-обґрунтовані методичні рекомендації по визнанню доходів і витрат відповідно до вимог стандартів (національних і міжнародних);

- ефективно організований аналітичний бухгалтерський облік, що дозволяє отримувати необхідну аналітичну інформацію не тільки після закінчення звітного періоду, але і впродовж його оперативним порядком;

- система управлінського обліку, покликаною забезпечити інформацією прийняття поточних і стратегічних рішень щодо забезпечення прибутковості.

Фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємств спрямований на створення сприятливих фінансово-економічних умов для реалізації коротко- і довгострокових фінансових цілей і перспективних рішень щодо забезпечення прибутковості підприємства. Чітке формулювання головної мети, для досягнення якої використовується фінансовий механізм, дозволить забезпечити узгоджене, цілеспрямоване, взаємодоповнює функціонування всіх його складових. Виходячи з поставленої мети, головною та першочерговою вимогою до функціонування механізму забезпечення прибутковості підприємств є гарантування одержання прибутку. Цей механізм відрізняється від існуючих наступними ознаками:

- спрямованість на розробку гнучкої фінансової політики;

- можливість координації методів, інструментів і важелів на досягнення відповідної мети;

- реалізація принципів різноманітності та врахування фінансового ризику;

- пристосування до постійних змін ринкового середовища.

Сформований концептуальний підхід до побудови адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств є основою розробки інструментів і обґрунтування напрямів реалізації цього механізму. Впровадження адаптивного фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств у відповідності з запропонованим концептуальним підходом дозволить підвищити ефективність фінансового управління в умовах змін ринкового середовища.

Адаптація фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємств до





ринкових умов потребує здійснення попереднього аналізу ефективності цього механізму, насамперед, аналізу ефективності дії фінансових важелів [2]. Такий аналіз можна представити у наступній послідовності: 1) податкова політика – оцінюється шляхом порівняння її альтернативних варіантів на основі показників оподаткування доходів, витрат і прибутку та пільгового оподаткування; 2) інноваційна політика – передбачає середньозважену оцінку відносних показників, що відображають стан до і після інноваційних перетворень; 3) інвестиційна політика – здійснюється через інтегральну оцінку ефективності капітальних і фінансових вкладень; 4) кредитна політика – передбачає оцінку ефективності інвестицій у дебіторську заборгованість та змін її вартості; 5) дивідендна політика – оцінюється на основі показників прибутковості акцій і дивідендного доходу.

Критеріями ефективності фінансового механізму забезпечення прибутковості підприємства є: ефективність його елементів (нормативного, правового, інформаційного, фінансового забезпечення) та ефективність дії фінансових важелів (інвестиційної, інноваційної, дивідендної, податкової, кредитної політики). Ефективність фінансових важелів цього механізму оцінюється наступними методами: середньо геометричної (інвестиційна політика), експертної та середньоарифметичної оцінки (інноваційна політика), аналізу (податкова і кредитна політики).

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Адаптивний фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємств запропоновано розглядати через прояв його дії в сфері формування, розподілу і використання прибутку підприємств в умовах змін ринкового середовища. Методологічним базисом цього механізму є принципи інтегрованості, ієрархічності, інвестиційної та дивідендної керованості, альтернативності управлінських рішень, врахування впливу фінансового ризику.

Адаптація фінансового механізму прибутковості підприємств до змінних умов ринкової економіки забезпечується шляхом використання методів прогнозування та аналізу ризиків. Розроблені в роботі положення й рекомендації є основою обґрунтування заходів щодо забезпечення ефективності адаптивного фінансового механізму прибутковості підприємств: розробка гнучкої політики

формування й розподілу прибутку підприємств, впровадження підходу до прогнозування прибутку з урахуванням майбутньої вартості витрат від ризику, побудова системи моніторингу показників прибутку, підвищення дієвості системи податкового планування.

## Література

1. Антонюк Р. Р. Структура організаційно-економічного механізму забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств / Р.Р. Антонюк // Економічний простір. – 2008. – № 20/2. – С.176-182.
2. Афанасьєв Є.В. Моделювання фінансового ризику багатоцільних рішень в управлінні прибутковістю промислового підприємства / Є. В. Афанасьєв // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 46-55.
3. Васечко Л. Співвідношення понять «фінансовий механізм», «механізм фінансування», «фінансове забезпечення» та «фінансове регулювання» // ВІСНИК ЛЬВІВ. УНТУ. - Серія екон. - 2009. - Вип. 41. - С.103-107.
4. Дзюбенко Л.М. Організаційно-економічні передумови формування прибутковості підприємства / Л.М. Дзюбенко // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2006. – Вип. 16. – С. 142-150.
5. Костирко Л. А. Фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємств: проблеми, інструменти, перспективи: Монографія / Л.А. Костирко, Е.В. Чернодубова. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. – 180 с.
6. Костирко Л. А. Фінансовий механізм сталого розвитку підприємств: стратегічні орієнтири, системи забезпечення, адаптація: моногр. / Л. А. Костирко. — Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. — 474 с.
7. Слободяник Ю.Б. Фінансовий механізм функціонування підприємств пасажирського автотранспорту в сучасних умовах. – Монографія. –Суми: УАБС НБУ, 2007. – 158 с.
8. Хмелевський О.В. Концептуальні засади побудови механізму управління прибутковістю промислового підприємства / О.В. Хмелевський // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2007. – № 1. – С. 124-129.



## References

1. Antonyuk R.R. Struktura orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu zabezpechennya prybutkovosti silskohospodarskykh pidpryyemstv / R.R. Antonyuk // *Ekonomichnyy prostir*. – 2008. – № 20/2. – S.176-182.
2. Afanasyev YE.V. Modelyuvannya finansovoho ryzyku bahatotsilnykh rishen v upravlinni prybutkovisty promysloвого pidpryyemstva / YE.V. Afanasyev // *Finansy Ukrainy*. – 2006. – № 3. – S. 46-55.
3. Vasechko L. Spivvidnoshennya ponyat «finansovyy mekhanizm», «mekhanizm finansuvannya», «finansove zabezpechennya» ta «finansove rk'hulyuvannya» // *VISNYK L'VIV. UN-TU*. - Seriya ekon. - 2009. - Vyp. 41. - S.103-107.
4. Dzyubenko L.M. Orhanizatsiyno-ekonomichni peredumovy formuvannya prybutkovosti pidpryyemstva / L.M. Dzyubenko // *Formuvannya rynkovoyi ekonomiky: zb. nauk. prats.* – K.: KNEU, 2006. – Vyp. 16. – S. 142-150.
5. Kostyrko L. A. Finansovyy mekhanizm zabezpechennya prybutkovosti pidpryyemstv: problemy, instrumenty, perspek-tyvy: Monohrafiya / L.A. Kostyrko, E.V. Chernodubova. – Luhansk: Vyd-vo «Nou-lidzh», 2013. – 180 s.
6. Kostyrko L. A. Finansovyy mekhanizm staloho rozvytku pidpryyemstv: stratehichni oriyentyry, systemy zabezpechennya, adaptatsiya: monohr. / L. A. Kostyrko. — Luhansk: Vyd-vo «Noulidzh», 2012. — 474 s.
7. Slobodyanyk YU.B. Finansovyy mekhanizm funktsionuvannya pidpryyemstv pasazhyrskoho avtotransportu v suchasnykh umovakh. – Monohrafiya. –Sumy: UABS NBU, 2007. – 158 s.
8. Khmelevskyy O.V. Kontseptua-lni zasady pobudovy mekhanizmu upravlinnya prybutkovisty promysloвого pidpryyemstva / O.V. Khmelevskyy // *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. – 2007. – № 1. – S. 124-129.

### Костырко Л.А. Чернодубова Е. В

#### Адаптивный финансовый механизм обеспечение прибыльности предприятия

В статье раскрыты предпосылки и требования к формированию адаптивного финансового механизма обеспечения прибыльности предприятий. Обоснованы методологические основы финансового механизма обеспечения прибыльности предприятий на новой парадигме и освещены его базовые элементы. Сформирован инструментарий выбора направлений реализации адаптивного финансового механизма обеспечения прибыльности предприятий. Предложены критерии оценки эффективности действия финансовых рычагов на финансовый механизм предприятий и методы прогнозирования и анализа прибыли, рисков.

*Ключевые слова:* адаптивный финансовый механизм, инструменты, рычаги, прогнозирования, предприятие, доходность, риски, эффективность.

### Kostyrko L., Chernodubova E.

#### Adaptive mechanism to ensure the financial profitability of the enterprise

The article describes the prerequisites and requirements for the formation of an adaptive mechanism to provide financial profitability. Methodological principles of financial mechanisms to ensure profitability in the new paradigm and highlights its basic elements. Formed tools adaptive selection areas of the financial mechanism to ensure the profitability of enterprises. Criteria for evaluating the effectiveness of the financial instruments on the financial mechanism of enterprises and methods of analysis and forecasting profit risks.

*Keywords:* adaptive financial mechanism, tools, instruments, forecasting, enterprise profitability, risk, efficiency.

**Рецензент:** Терещенко О. О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Корпоративні фінанси і контролінг» Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна.

**Reviewer:** Tereschenko O. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Head of Corporate Finance and Controlling Department Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.

*e-mail:* info@kneu.ukr.net

Стаття подана  
29.11.2014 р.





## ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ВДОСКОНАЛЕНОЇ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ

В статті розглянуто існуючі методи оцінки фінансової стійкості банку, окреслено їх переваги та недоліки, а також проведено розрахунки за даними конкретного банку за методом аналізу ієрархій Сааті та за новою методикою, запропонованою професором Ю.І.Лернером. На основі отриманих розрахунків здійснено порівняльний аналіз методик та визначено переваги нового методу. Обґрунтовано доцільність застосування нового методу, який виключає суб'єктивізм в розрахунках, дозволяє виявити причини виникнення того чи іншого фінансового стану об'єкту дослідження, а також дає можливість прогнозування.

**Ключові слова:** фінансова стійкість, інтегральний метод, коефіцієнтний метод, бально-рейтинговий метод, балансовий метод.

**Постановка проблеми.** Банківська система будь-якої країни являє собою важливу складову економічної системи, від злагодженої діяльності якої залежить добробут суспільства. Оскільки банківську систему складають окремі банки, то саме від фінансової стійкості кожного з них залежить ефективність функціонування всієї системи. Додамо також, що банк, спроможний протистояти негативним явищам зовнішнього середовища, виступає гарантом захищеності грошових коштів та забезпечує довіру населення до банківської системи. Саме тому існує необхідність вдосконалення існуючих підходів до оцінки фінансової стійкості банків, що обґрунтовує актуальність обраної теми.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Фінансова стійкість банку – це стан банку, який характеризується збалансованістю фінансових потоків, достатністю коштів для підтримки своєї платоспроможності та ліквідності, а також рентабельною діяльністю; означає постійну здатність банку відповідати за своїми зобов'язаннями і забезпечувати прибутковість на рівні, достатньому для нормально функціонування у конкурентному середовищі. Виокремлюють три основні види фінансової стійкості: а) нормальна стійкість, яка характеризується стабільною діяльністю, відсутністю неплатежів чи затримки виконання своїх зобов'язань, стабільною рентабельністю; б) нестійкий фінансовий стан, що характеризується затримкою платежів, неможливістю своєчасно виконувати окремі свої зобов'язання,

низьким рівнем рентабельності тощо; в) кризовий фінансовий стан, який характеризується регулярними неплатежами, наявністю простроченої заборгованості тощо [1].

Існує багато підходів до оцінки фінансової стійкості банківської установи, проте в їх основі три основні методи: коефіцієнтний аналіз, інтегральний аналіз та бально-рейтинговий аналіз.

Найбільш розповсюдженим є коефіцієнтний аналіз, який полягає в розрахунку групи коефіцієнтів з подальшим їх аналізом. Так, А. М. Герасимович виділяє шість найголовніших показників, це: коефіцієнт надійності, коефіцієнт фінансового важеля, коефіцієнт достатності капіталу, коефіцієнт захищеності власного капіталу, коефіцієнт захищеності дохідних активів та коефіцієнт мультиплікатора капіталу. За результатами аналізу отриманих значень коефіцієнтів та їх порівняння з емпірично встановленим діапазоном значень складається висновок про фінансову стійкість банку [2].

При використанні інтегрального методу оцінка фінансової стійкості банку відбувається шляхом зважування базових фінансових коефіцієнтів на відповідні вагові коефіцієнти, котрі характеризують значимість кожного базового коефіцієнта, та наступного визначення узагальнюючої оцінки через додавання чи множення отриманих результатів [3]. Проте недоліком такого методу є складність визначення вагових коефіцієнтів через необхідність залучення експертів.



Бально-рейтинговий метод передбачає аналіз окремих напрямів діяльності банку, зокрема капіталу, якості активів, якості управління, доходності, менеджменту та ризику (як за відомою у практиці банківської діяльності системою CAMELS). За кожною із перерахованих характеристик діяльності банківської установи визначаються бали, що відповідають рівню діяльності установи і формують сукупну бальну оцінку. Л. М. Єріс та О.В. Крухмаль зазначають, що останні два підходи мають суттєвий недолік – їм притаманний суб'єктивізм [3].

Окрім зазначених основних методів існують і інші, модифіковані підходи до оцінки фінансової стійкості банку.

Наприклад, С. Ф. Смерічевський та О.І. Клімова пропонують здійснювати комплексну оцінку фінансової стійкості за сімома напрямками:

- методика аналізу якості активів банку, що включає кілька окремих методик (аналіз ліквідності, аналіз платоспроможності, аналіз прибутковості окремих банківських операцій, розрахунок ризиковості банківських активів для оцінки достатності власного капіталу, аналіз диверсифікованості (або, навпаки, концентрації) портфеля активів);

- методика аналізу якості власного капіталу банку;

- методика аналізу ресурсної бази банку;

- методика аналізу якості банківських продуктів і послуг;

- методика аналізу рентабельності банку;

- методика управління ризиками;

- методика аналізу якості менеджменту банку [4].

Н. І. Шпаковською в її праці [5] розроблено алгоритм оцінки фінансової стійкості банку, що передбачає віднесення банку до одного з 5 типів стійкості (абсолютно фінансово стійкий, фінансово стійкий, відносно фінансово стійкий, відносно фінансово нестійкий, фінансово нестійкий) відповідно до задоволення наступних критеріїв фінансової стійкості:

- критерій «капітальна база банку»;

- критерій «ліквідність банку»;

- критерій «якість активів банку»;

- критерій «прибутковість банку»;

- критерій «капітальна база банку»

[5].

Л. В. Жердецька пропонує з метою оцінки фінансової стійкості банківської установи співвідносити коефіцієнт покриття збитків акціонерним капіталом та коефіцієнт прибутковості/збитковості активів. Графік поділяється на чотири квадранти: у першому квадранті розташовуються прибуткові банки, які мають позитивне значення коефіцієнту покриття; другий квадрант характеризується збитковою діяльністю банківських установ; до третього квадранту, як і до другого, входять збиткові банківські установи, які проте не мають накопичених резервів та прибутку для покриття негативного фінансового результату; четвертий квадрант характеризує діяльність банків, які отримували значні збитки в минулих періодах, але на звітну дату є прибутковими [6].

Однією з нових методик також є методика, розроблена професором Харківського політехнічного інституту Ю.І.Лернером.

Ю.І. Лернер розглядає фінансову стійкість для чотирьох типів перспектив: поточна, короткострокова, середньострокова та довгострокова. При цьому автор виділяє абсолютну, нормальну, мінімальну та кризову фінансову стійкість. Оцінка фінансової стійкості банку здійснюється шляхом співставлення розрахункових критеріїв фінансової стійкості з критичним рівнем цих критеріїв окремо для зовнішньої та внутрішньої стійкості. В основу розрахунків покладений балансовий метод, який дозволяє об'єктивно, а не евристично, експертно, визначити зону стійкості банку [7,8,9]. Проте дана методика ще не була застосована на практиці в банківських установах, тому метою подальшого дослідження є перевірка доцільності застосування методу, а також виявлення переваг чи недоліків шляхом проведення розрахунків на основі реальних даних.

**Метою статті** є аналітичне дослідження ефективності та доцільності застосування нової методики визначення зони фінансової стійкості банківської установи,



розробленої Ю.І.Лернером, шляхом порівняння результатів розрахунків даної методики та поширеним серед науковців методом аналізу ієрархій.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** В даній роботі проведемо порівняння нової методики з поширеним серед науковців інтегральним методом аналізу ієрархій [10].

З метою оцінки фінансового стану ПАТ «Мегабанк» за методом аналізу ієрархій визначено десять економічних показників діяльності банку, які, на наш погляд, найкраще відображають фінансовий стан банку. Розрахункові дані взято з фінансової звітності банку за останні три роки [11]. Отримані результати наведені в табл. 1.

Т а б л и ц я 1

**Показники фінансового стану банку ПАТ «Мегабанк» за 2011 – 2013 рр.**

Показники	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014
Адекв.РК, %	20	17	14,59
Рентабельність активів, %	0,23	0,04	0,4
Дохідність капіталу, %	3,21	0,31	2,86
Загальна ліквідність, %	118,74	116,23	114,19
Коеф.віддачі СК	0,01	0,003	0,04
Загальна кредитна активність	0,77	0,78	0,82
Коеф.автономії	0,16	0,14	0,09
Коеф.надійності, %	19	16	14,19
Активи банку, тис.грн.	4013552	4551730	5438012
Коеф.мультиплікатора капіталу	7,3	8,3	10,88

*Джерело:* розраховано авторами на основі даних фінансової звітності банку ПАТ «Мегабанк»

На наступному етапі визначаємо, які з критеріїв більш важливі, а які менш важливі в процесі оцінки фінансового стану банку. Для цього будуємо матрицю

парних порівнянь (табл. 2) згідно шкали оцінок відносної важливості критеріїв.

Т а б л и ц я 2

**Матриця попарних порівнянь критеріїв**

Показники	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Адекв.РК, %	1	0,5	0,5	0,25	1	3	0,25	2	4	5
Рентабельність активів, %	2	1	3	0,25	5	6	4	2	7	5
Дохідність капіталу, %	2	0,33	1	0,33	0,2	6	4	4	3	6
Загальна ліквідність, %	4	4	3	1	7	8	7	7	9	7
Коеф.віддачі СК	1	0,2	5	0,14	1	4	5	6	5	7
Загальна кредитна активність	0,33	0,16	0,16	0,12	0,25	1	0,33	0,33	4	2
Коеф.автономії	4	0,25	0,25	0,14	0,2	3	1	1	4	3
Коеф.надійності, %	0,5	0,5	0,25	0,14	0,16	3	1	1	3	2
Активи банку, тис.грн.	0,25	0,14	0,33	0,11	0,2	0,25	0,25	0,33	1	0,33
Коеф.мультиплікатора капіталу	0,2	0,2	0,16	0,14	0,14	0,5	0,33	0,5	3	1

*Джерело:* розроблено авторами

Далі здійснюємо нормалізацію отриманих даних, розраховуємо вектор пріоритетів критеріїв, отримані значення заносимо до табл. 3.



Т а б л и ц я 3

## Розрахунок вектора пріоритетів критеріїв

Номер критерія (i)	$a_i$	$d_i$
1	1,064879	0,07281
2	2,570615	0,175764
3	1,543605	0,105543
4	4,919224	0,336348
5	1,895899	0,12963
6	0,43755	0,029917
7	0,873006	0,059691
8	0,69629	0,047608
9	0,266941	0,018252
10	0,357409	0,024438
Сума	14,62542	1

Джерело: розраховано авторами

На наступному кроці по аналогії проводимо порівняльну оцінку значень кри-

теріїв за періодами. Нормовані оцінки за даними критеріями представлені в табл. 4.

Т а б л и ц я 4

## Нормовані оцінки показників за періодами

Показники	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014
Адекв.РК, %	0,63	0,28	0,09
Рентабельність активів, %	0,24	0,07	0,69
Дохідність капіталу, %	0,64	0,07	0,29
Загальна ліквідність, %	0,61	0,27	0,12
Коеф.віддачі СК	0,34	0,08	0,58
Загальна кредитна активність	0,25	0,25	0,5
Коеф.автономії	0,54	0,3	0,16
Коеф.надійності, %	0,54	0,3	0,16
Активи банку, тис.грн.	0,1	0,23	0,67
Коеф.мультиплікатора капіталу	0,14	0,29	0,57

Джерело: розраховано авторами

Для того, щоб отримати узагальнену оцінку, перемножуємо матрицю нормалізованих векторів (табл. 4) на вектор

пріоритетів критеріїв D (табл. 3), результатом є нормалізований вектор W узагальнених пріоритетів (табл. 5).

Т а б л и ц я 5

## Розрахунок узагальнених пріоритетів

Показники	$d_i$	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014
Адекв.РК, %	0,07	0,63	0,28	0,09
Рентабельність активів, %	0,18	0,24	0,07	0,69
Дохідність капіталу, %	0,11	0,64	0,07	0,29
Загальна ліквідність, %	0,34	0,61	0,27	0,12
Коеф.віддачі СК	0,13	0,34	0,08	0,58
Загальна кредитна активність	0,03	0,25	0,25	0,5
Коеф.автономії	0,06	0,54	0,3	0,16
Коеф.надійності, %	0,05	0,54	0,3	0,16
Активи банку, тис.грн.	0,02	0,1	0,23	0,67
Коеф.мультиплікатора капіталу	0,02	0,14	0,29	0,57
Заг.пріоритет W		0,481	0,193	0,336

Джерело: розраховано авторами





Отримані результати свідчать, що найбільш значущим показником є загальна ліквідність ( $d_1 = 0,34$ ). Відповідно, найкращий фінансовий стан за аналізований період банк мав в 2011 році ( $W = 0,481$ ), а найгірший – в 2012 році ( $W = 0,193$ ). В 2013 році фінансовий стан покращився, проте не досяг рівня 2011 року.

Погіршення фінансового стану банку в 2012 році порівняно з 2011 роком викликане зниженням доходів банку (з 20 327,00 тис.грн. до 1999,00 тис.грн.), зростанням витрат на формування резервів, збитків від початкового визнання активів за ставками, нижчими за ринкові (з 4564,00 тис.грн. до 21331,00 тис.грн.), значним збільшенням суми сплати податку на прибуток (з 939,00 тис.грн. в 2011 р. до 4203,00 тис.грн. в 2012 р.) і, як результат, скорочення чистого прибутку за рік (з 9347,00 тис.грн. до 2005,00 тис.грн.).

Недоліками даного методу є суб'єктивізм при виставленні порівняльних оцінок та неможливість прогнозувати, яким чином буде розвиватись банківська установа в майбутньому.

На наступному етапі нашого дослідження визначимо тип фінансової стійкості банку ПАТ «Мегабанк» за методикою, запропонованою Ю.І.Лернером [7]. Для цього візьмемо дані фінансової звітності банку станом на 01.01.2014 року [11].

Розрахунки будемо проводити за детермінованим та ймовірнісним варіантами. Ймовірнісний варіант розрахунку дозволить визначити довірчий варіант відхилень від фактичних значень для найгірших та найкращих умов розвитку. Для цього варіанту приймемо ймовірність 80%, таким чином коефіцієнт для мінімального значення буде дорівнювати 0,87, для максимального – 1,13. Умовою внутрішньої стійкості банку є покриття кредитних вкладень їх джерелами коштів, зовнішньої – покриття основних засобів та інших необоротних активів їх джерелами. Стійкість визначається на три типи перспективи: поточну (01.01.2014 р.), короткострокову (01.01.2016 р.) та довгострокову (01.01.2019 р.).

Провівши необхідні розрахунки, отримали наступні результати (табл. 6).

Т а б л и ц я 6

**Показники фінансової стійкості банку ПАТ «Мегабанк»  
(детермінований та ймовірнісний варіанти розрахунку)**

Тип перспективи		Детермінований варіант		Ймовірнісний варіант	
		Критерій $\theta$	Тип стійкості	Критерій $\theta$	Тип стійкості
Поточна перспектива 01.01.2014	внутрішня	6,823	мінімальна	5,936 – 7,710	мінімальна
	зовнішня	56,41	абсолютна	49,07 – 63,74	абсолютна
Короткострокова перспектива 01.01.2016	внутрішня	5,444	мінімальна	4,736 – 6,152	мінімальна
	зовнішня	2,972	абсолютна	2,586 – 3,358	абсолютна
Довгострокова перспектива 01.01.2019	внутрішня	5,444	мінімальна	4,736 – 6,152	мінімальна
	зовнішня	2,972	абсолютна	2,586 – 3,358	абсолютна

Джерело: розраховано авторами

На рис. 1–3 представлені діаграма та графіки отриманих результатів.



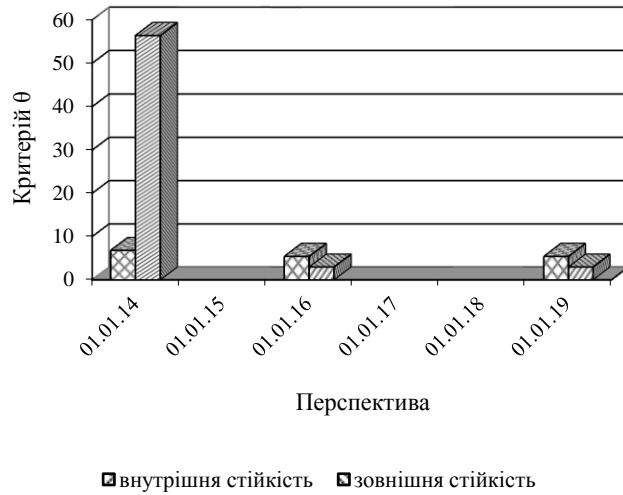


Рис. 1. Значення критерію  $\theta$  в залежності від типу перспективи, детермінований варіант розрахунків

Джерело: розраховано авторами

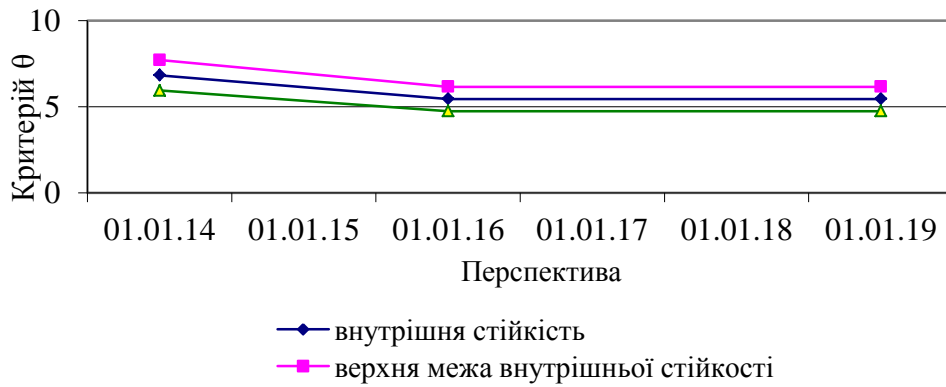


Рис. 2. Значення критерію  $\theta$  з урахуванням довірчого інтервалу, внутрішня стійкість

Джерело: розраховано авторами

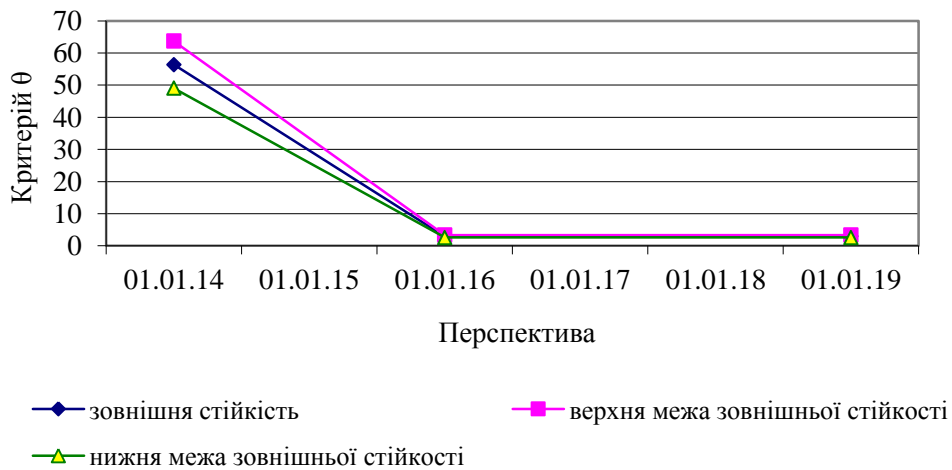


Рис. 3. Значення критерію  $\theta$  з урахуванням довірчого інтервалу, зовнішня стійкість

Джерело: розраховано авторами



Проаналізувавши дані таблиці, визначили, що результати за детермінованими та ймовірнісними варіантами розрахунків не відрізняються, тобто врахування найгіршого та найкращого сценарію розвитку банку не погіршує й не поліпшує фінансову стійкість.

Щодо типу фінансової стійкості банку ПАТ «Мегабанк», то для внутрішньої групи стійкості вона є мінімальною. Це знаходить пояснення в тому, що кредитні вкладення не покриваються джерелами коштів. Якщо проаналізувати структуру активів банку, то побачимо, що частка кредитного портфеля в активах (82 %) перевищує оптимальне значення (60-70 %), що підвищує ризиковість діяльності банку.

Зовнішня стійкість банку є абсолютною, тобто необоротні активи повністю покриваються джерелами коштів.

Отже, можемо говорити про необхідність зниження кредитної активності банку, в тому числі проведення більш зваженої політики при видачі кредитів з метою запобігання виникненню проблемної заборгованості.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Таким чином, в роботі здійснено апробацію нової методики оцінки фінансової стійкості банку на реальних даних. В результаті можемо говорити про однозначну перевагу даної методики над вже існуючими. По-перше, результати розрахунків дають змогу чітко визначити зону стійкості банківської установи без залучення експертів, тобто відсутній суб'єктивізм, як, наприклад, в методі аналізу ієрархій Сааті. По-друге, дана методика дозволяє виявити причину незадовільного фінансового стану завдяки чітко окресленим умовам фінансової стійкості. По-третє, на відміну від інших поширених методів, у тому числі методу Сааті, існує можливість прогнозування фінансової стійкості банку на майбутнє, що є дуже важливо як для власників, так і для інвесторів. Враховуючи все вищенаведене, можна зауважити на доцільності застосування даної методики на практиці.

### Література

1. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art\\_id=124734&cat\\_id=124733](http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733)

2. Герасимович А. М. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А. М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2004. – 599 с.

3. Єріс, Л. Основні методологічні підходи до визначення і оцінки фінансової стійкості банківської установи / Л. Єріс, О. Крухмаль // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2007. – № 231. – С. 1138-1144.

4. Смерічевський С. Ф. Удосконалення методичного інструментарію аналізу стійкості комерційного банку/ С. Ф. Смерічевський, О. І. Клімова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». – Випуск 35. – 2012. – С. 33–40.

5. Шпаковська Н.І. Методичний підхід до оцінки фінансової стійкості банків/ Н.І.Шпаковська // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. - №3. - С. 100–105.

6. Жердецька Л.В. Методика проведення експрес-оцінки фінансової стійкості банківських установ у сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6465/1/31.pdf>

7. Лернер Ю. І. Методичні положення по формуванню та використанню банками резервів за активними операціями / Ю. І. Лернер. – Харків, 2013. – 227 с.

8. Лернер Ю.І. Оцінка фінансової стійкості банківської структури/ Ю.І.Лернер // Вісник економічної науки України. – 2011. - №2. – С. 82-86.

9. Лернер Ю. І. Фінанси підприємства / Ю. І. Лернер. – Харків : Центр «Консульт», 2007. – 384 с.

10. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий: Перевод с английского Р. Г. Вачнадзе. – 1993. – 278 с.

11. Офіційний сайт банку ПАТ «Мегабанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.megabank.net/ua>

12. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

### References

1. «Glosarii bankivskoi terminolohii». [http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art\\_id=124734&cat\\_id=124733](http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733)

2. Herasimovich, A. M., Alekseienko, M. D., Parasii-Verhunencko, I. M. and others.

(2004). *Za red. A. M. Herasimovicha.* – K.: KNEU. p. 599.

3. Yeris, L. & Kruxmal, O. (2007). Osnovni metodolohichni pidhodi do viznachennia i otsinki finansovoi stiikosti bankivskoi ustanovi. *Ekonomika: problemi teorii ta praktiki :zbirnik naukovih prats / Dnipropetrovskii natsionalnii universitet.* – Dnipropetrovsk. 231. 1138-1144.

4. Smerichevskii, S. F. & Klimova, O. I. (2012). Udoskonalennia metodichnoho instrumentariiu analizu stiikosti komertsinoho banku. *Problemi i perspektivi rozvitku bankivskoi sistemi Ukraini: Zbirnik naukovix prats.* – Sumi: DVNZ «UABS NBU». 35. 33–40.

5. Shpakovska, N. I. (2013). Metodichnii pidpid do otsinki finansovoi stiikosti bankiv. *Naukovii visnik: Finansi, banki, investitsii.* 3. 100–105.

6. Zherdetska, L. V. “Metodika provedennia ekspres-otsinki finansovoi stiikosti

bankivskih ustanov u suchasni umovah”. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6465/1/31.pdf>

7. Lerner, Yu. I. (2013). Metodichni polozhennia po formuvanni ta vikoristanni bankami rezerviv za aktivnimi operatsiiami. *Kharkiv.* p. 227.

8. Lerner, Yu.I. (2011). Otsinka finansovoi stiikosti bankivskoi strukturi. *Visnik ekonomichnoi nauki Ukraini.* 2. 82–86.

9. Lerner, Yu. I. (2007). Finansi pidpriemstva. *Tsentr «Konsult».* Kharkiv. p. 384.

10. Saati, T. (1993). Priniatie reshenii. Metod analiza yerarhyi: Perevod s anhliiskoho R. H. Vachnadze. p. 278.

11. Ofitsiinii sait banku PAT «Megabank». <http://www.megabank.net/ua>

12. Ofitsiinii sait Natsionalnoho banku Ukraini. <http://www.bank.gov.ua>.

**Самородов Б. В., Калинина Е.А.**

**Имплементация усовершенствованной методики определения финансовой устойчивости банка**

В статье рассмотрены существующие методы оценки финансовой устойчивости банка, очерчены их преимущества и недостатки, а также проведены расчеты по данным конкретного банка по методу анализа иерархий Саати и по новой методике, предложенной профессором Ю.И.Лернером. На основе полученных расчетов совершен сравнительный анализ методик и определены преимущества нового метода. Обоснована целесообразность применения нового метода, который исключает субъективизм в расчетах, позволяет выявить причины возникновения того или иного финансового состояния объекта исследования, а также дает возможность прогнозирования.

*Ключевые слова:* финансовая устойчивость, интегральный метод, коэффициентный метод, балльно-рейтинговый метод, балансовый метод.

**Samorodov B., Kalinina E.**

**Implementation of the advanced technique of definition of the financial stability of the bank**

In the paper existing methods of an estimation of financial stability of the bank are considered, their advantages and lacks are outlined, and also calculations on the data of concrete bank by a method of analysis of hierarchies by Saati and by the new technique offered by professor Y.I.Lerner are made. On the basis of the received calculations the comparative analysis of techniques is accomplished and advantages of a new method are defined. The expediency of application of a new method which excludes subjectivity in calculations, allows to reveal the reasons of occurrence of this or that financial condition of object of research, and also enables forecasting, is proved.

*Keywords:* financial stability, integral method, coefficient method, point-rating method, balance method.

**Рецензент:** Міщенко В. А. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси» Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна.

**Reviewer:** Mishenko V. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of of Finances Department National Technical University «Kharkiv Politechnical Institute», Kharkiv, Ukraine.

*e-mail:* den\_kor@rambler.ru

*Стаття подана  
15.10.2014 р.*



УДК 339.1.003.13

БЕЗПАРТОЧНИЙ М. Г.

## ВИБІР МЕТОДІВ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У роботі розглядаються специфічні особливості оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу торговельних підприємств. Подається характеристика товарних ресурсів, основних засобів, персоналу та нематеріальних активів торговельних підприємств, що вирізняє їх від формування та використання іншими суб'єктами господарювання. Відповідно до елементів ресурсного потенціалу торговельних підприємств запропоновано методи економічного ефективного їх використання у сучасних умовах. Пропонуються критерії вибору відповідного методу економічного аналізу оцінювання ефективності використання ресурсного потенціалу торговельних підприємств.

**Ключові слова:** торговельні підприємства, метод, критерії, економічний аналіз, ресурсний потенціал, товарні ресурси, основні засоби, персонал, нематеріальні активи.

**Постановка проблеми.** Забезпечення ефективного функціонування торговельних підприємств в умовах конкуренції потребує здійснення оцінки використання їх ресурсного потенціалу. У світовій практиці існує інструментарій оцінювання ефективності використання ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання, який представлений методами економічного аналізу та діагностики. Проте торговельні підприємства стикаються із низкою проблем щодо вибору того чи іншого методу оцінювання ресурсного потенціалу, оскільки його складові елементи характеризуються певною специфікою формування, обліку та подальшого використання в торговельному процесі. Ураховуючи вищезазначене, виникає необхідність обґрунтування вибору методів економічного аналізу в процесі оцінки ефективності ресурсного потенціалу торговельних підприємств.

Зазначена наукова проблема має тісний зв'язок з практичною діяльністю торговельних підприємств, які потребують розробки методичного інструментарію оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу, спрямованого на забезпечення стійкого функціонування та подальшого розвитку господарюючих суб'єктів, а також прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми обґрунтування методичного інструментарію оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу тор-

говельних підприємств досліджували такі науковці, як Березін О.В. [1], Височин І.В. [2], Власова Н.О. [3], Зубков С.О. [4], Краснокутська Н.С. [5], Міценко Н.Г. [6], Шталь Т.В. [7] тощо. Необхідно зазначити, що серед іноземних науковців існують публікації щодо ресурсної теорії, яка полягає в дослідженні ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання на основі забезпечення конкурентних переваг [8]. Проте у більшості наукових розвідок недостатньо приділено уваги критеріям вибору відповідного методу оцінки ефективності ресурсного потенціалу торговельних підприємств. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому й практичному аспектах.

**Мета статті:** обґрунтування сучасних методів економічного аналізу щодо оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу торговельних підприємств, а також формування критеріїв вибору того чи іншого методу оцінювання складових елементів ресурсного потенціалу торговельних підприємств.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Ресурсний потенціал торговельних підприємств представлений складовими елементами, які за своїм призначенням забезпечують здійснення ефективного торговельного процесу. З метою дослідження методичного інструментарію оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу торговельних підприємств нами виокремлено основні його елементи (рис. 1).





Рис. 1. Елементи ресурсного потенціалу торговельних підприємств

Джерело: узагальнено автором на підставі [1]

Інформація рис. 1 свідчить, що ресурсний потенціал торговельних підприємств представлений товарними запасами, основними засобами, персоналом та нематеріальними активами.

Кожен із елементів ресурсного потенціалу потребує оцінки та використання відповідного методичного інструментарію.

В економічному аналізі застосовується значний методичний інструментарій оцінки ефективності використання об'єктів, процесів та явищ.

Необхідно зазначити, що елементи ресурсного потенціалу в торгівлі мають певні характеристики, які відрізняють їх від використання суб'єктами в інших сферах національної економіки. Розглянемо їх більш детально.

Товарні запаси в торгівлі представлені готовою продукцією, які суб'єкти господарювання закупають у виробників і формують їх обсяг відповідно до попиту, грошових доходів споживачів та інших ринкових чинників. Предметом їх оцінювання є визначення оптимального обсягу товарних ресурсів, розрахунок показників оборотності товарних запасів, дослідження чинників впливу на товарообіг внаслідок прискорення або уповільнення оборотності, удосконалення структури товарного асортименту та визначення оптимального рівня торгових націнок, розробка напрямів прискорення оборотності та нормалізації товарних запасів. Важливого значення набуває оцінка товарних запасів у процесі їх переміщення від виробника до торговельного підприємства. Суттєвими чинниками при оцінці товарних запасів є невідповідність обсягу реалізації торговельними підприємствами та постачанням, зміна платоспроможного попиту споживачів, сезонність,

потреба в перетворенні виробничого асортименту в торговельний, формування страхових резервів у зв'язку із штучним попитом через коливання економічної кон'юнктури тощо.

Основні засоби торговельних підприємств характеризуються наявністю відповідної техніко-технологічної бази процесу торгівлі. Важливим аспектом при оцінці є дослідження структури відповідно до груп основних засобів та виокремлення активної і пасивної частин. Необхідною умовою забезпечення ефективності функціонування торговельних підприємств є дотримання оптимальної структури між активною і пасивною частинами основних засобів, зокрема перевищення питомої ваги останньої. Крім того, у залежності від механізмів формування основних засобів та подальшого їх використання у господарській діяльності торговельними підприємствами, оцінка їх вартості може здійснюватися різними способами, що і визначає застосування відповідного методу їх оцінювання. Оцінка ефективності використання основних засобів торговельних підприємств передбачає також аналіз специфічних показників, таких як товарообіг на  $1 \text{ м}^2$  торговельної площі, торговельна площа на одного працівника торгівлі, рівень забезпеченості складською площею, рівень складських витрат до товарообігу тощо.

Персонал торговельних підприємств характеризується відповідною структурою, яка представлена торгово-операційними працівниками, управлінським та обслуговуючим персоналом. Тому оцінювання ефективності використання персоналу доцільно здійснювати за продуктивністю та трудомісткістю праці відповідно до структури працівників. Важливого значення при







оцінці персоналу торговельних підприємств є дослідження форм і видів оплати праці, механізмів мотивації та стимулювання, здійснення аналізу фонду робочого часу, витрат на утримання персоналу тощо.

Для нематеріальних активів торговельних підприємств суттєвим аспектом при оцінюванні є визначення витрат на їх створення, що зумовлює необхідність вибору того чи іншого методу оцінки, а також дослідження чинників, які впливають на формування вартості нематеріальних активів. Для торговельних підприємств нематеріальні активи характеризуються такими видами, що відрізняють їх від інших за сферами використання, такі як торговельні мережі (як формат дистрибуції) та права франчайзингу.

Для кожного елемента ресурсного

потенціалу торговельних підприємств, при здійсненні оцінки ефективності використання, характерним є застосування відповідної нормативно-правової бази та інформаційного забезпечення, яке представлено даними бухгалтерської та статистичної звітності.

Ураховуючи вищезазначене, нами узагальнено методи економічного аналізу, які використовуються при оцінці елементів ресурсного потенціалу торговельних підприємств та подана їх характеристика (табл. 1).

Як свідчить інформація у табл. 1, для оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу торговельних підприємств характерним є застосування як традиційних методів економічного аналізу, так і специфічних (експертних).

Таблиця 1

**Методи економічного аналізу при оцінці ефективності використання ресурсного потенціалу торговельних підприємств**

Елементи ресурсного потенціалу	Метод економічного аналізу	Характеристика
1	2	3
Товарні запаси	економіко-статистичний	передбачає дослідження фактичних товарних запасів поточного зберігання на кінець року, визначення чинників впливу на товарообіг та прогнозування товарних запасів на наступний період
	техніко-економічних розрахунків	застосовується для розрахунку нормативу товарних запасів (операційного запасу, поточного поповнення, страхового, запасу товарів у дорозі тощо)
	балансовий	включає розрахунок залишків товарних запасів на початок і кінець року за формулою товарного балансу
	середніх величин	використовується для розрахунку середнього розміру товарних запасів за середньою арифметичною або за середньою хронологічною
	ABC-аналіз	передбачає дослідження структури товарних запасів та визначення питомої ваги найбільш реалізованих товарів, дозволяє групувати товарні запаси за асортиментом
	XYZ-аналіз	застосовується для визначення залишків товарних запасів відповідно до попиту на товари та групування товарних запасів за категоріями реалізації
Основні засоби	економіко-статистичний	передбачає дослідження показників ефективності використання основних засобів (фондовіддачі, фондомісткості, рентабельності основних засобів, фондоозброєності тощо)
	майновий (витратний)	включає оцінку витрат, необхідних для формування основних засобів, враховуючи амортизацію
	відтворення	застосовується для визначення вартості відтворення як суми витрат, які необхідні для створення аналогічного основного засобу
	порівняльний	передбачає оцінку вартості основних засобів, які є аналогічними за своїми техніко-технологічними характеристиками
	прибутковий	включає визначення собівартості основного засобу та величини доходу від його використання (застосовується у разі оренди торговельних або складських площ)

Продовження табл. 1

1	2	3
	капіталізації доходів	використовують у разі прогнозування постійного за величиною і рівного за періодами доходу від використання основних засобів, отримання у часі якого обмежено
	дисконтування грошових потоків	застосовується у разі, якщо прогнозовані грошові потоки від використання основних засобів є різні за величиною, змінні протягом розрахункового періоду або їх отримання обмежено у часі
Персонал	економіко-статистичний	передбачає дослідження показників ефективності використання персоналу (продуктивності праці та трудомісткості), визначення чинників впливу на результативні показники
	шкалювання, ранжирування, градації	застосовується для оцінки персоналу за відповідною системою заданих якісних і кількісних характеристик; передбачає використання критеріїв та бальної оцінки
	соціальних порівнянь	включає оцінку персоналу шляхом порівняння працівників один з одним за відповідними параметрами
	структурний	передбачає формулювання мети оцінки, опис функцій посади, сфери відповідальності; включає підбір показників, що відображають сферу відповідальності персоналу та одиниці вимірювання, встановлення стандартів оцінки (опис вимог, які мають бути забезпечені відповідною категорією працівників)
	оцінки за внеском	передбачає дослідження та оцінку професійного внеску працівника торгівлі, економічної ефективності (ролі в оптимізації витрат)
Нематеріальні активи	вартості створення	застосовується при оцінці витрат, необхідних для створення нематеріального активу, при цьому враховуються прибуток і накопичений знос
	операцій	включає оцінку вартості нематеріальних активів на основі господарських операцій, які склалися, з аналогічними об'єктами нематеріальних активів
	переваг прибутку	передбачає встановлення додаткового обсягу прибутку до оподаткування, який отримують при використанні нематеріального активу торговельним підприємством, порівняно з суб'єктами господарювання, які реалізують аналогічні товари без застосування такого нематеріального активу
	виграшу у собівартості	включає розрахунок величини прибутку у собівартості від використання нематеріального активу за рахунок ставки капіталізації

Джерело: розроблено автором

Більшість методичних підходів до оцінювання ефективності використання ресурсного потенціалу торговельних підприємств містить інструментарій та алгоритм здійснення оцінки, проте відсутні критерії вибору того чи іншого методу економічного аналізу, який би найбільш оптимально забезпечив отримання якісного результату. Відповідно до представлених методів оцінки елементів ресурсного потенціалу торговельних підприємств, нами запропоновано критерії їхнього вибору

(рис. 2).

Інформація рис. 2 свідчить, що у залежності від критеріїв обирається один або декілька методів оцінювання ефективності використання ресурсного потенціалу, що забезпечить отримання якісних результатів досліджень та дозволить прийняти обґрунтовані управлінські рішення щодо подальшого функціонування та розвитку торговельних підприємств.



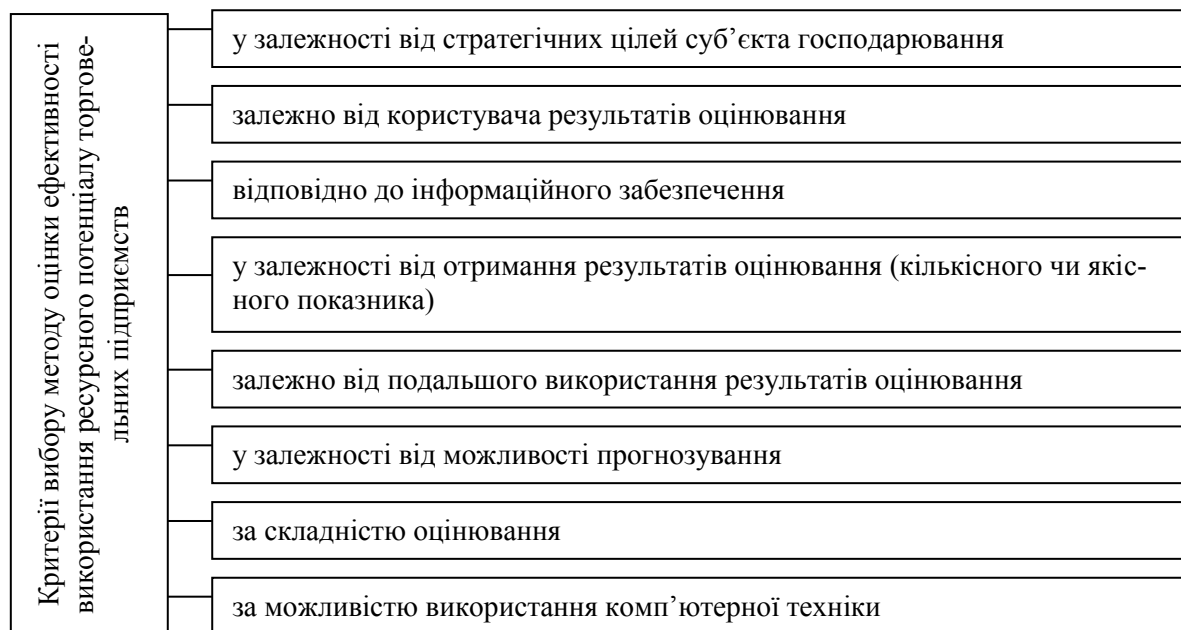


Рис. 2. Критерії вибору методу оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу торговельних підприємств

Джерело: розроблено автором

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Таким чином, обґрунтування вибору методів економічного аналізу щодо оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу торговельних підприємств передбачає формування відповідних критеріїв з урахуванням специфіки формування товарних запасів, основних засобів, персоналу та нематеріальних активів. Більшість способів оцінювання елементів ресурсного потенціалу представлені кількісними (економіко-статистичними) та якісними (експертними) методами. Для досліджуваних елементів ресурсного потенціалу торговельних підприємств характерним є використання факторного аналізу. Перспективами подальших наукових розвідок у даному напрямі є розробка методичного інструментарію визначення інтегрального показника ефективності використання ресурсного потенціалу торговельних підприємств.

### Література

1. Березін О.В. Теорія і практика забезпечення ефективного використання потенціалу торговельних підприємств: монографія / О.В. Березін, Ю.В. Карпенко. – Полтава: ІнтерГрафіка, 2012. – 204 с.
2. Височин І.В. Оцінка ресурсного забезпечення товарообороту підприємств роздрібною торгівлю України / І.В. Височин // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012.

– № 4. – С. 132-137.

3. Власова Н.О. Оцінка економічного потенціалу підприємств роздрібною торгівлю: монографія / Н.О. Власова, О.В. Носова, Н.С. Краснокутська, О.С. Маковоз. – Харків: ХДУХТ, 2011. – 189 с.

4. Зубков С.О. Система показників оцінки ефективності використання елементів ресурсного потенціалу торговельного підприємства / С. О. Зубков // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2013. – Вип. 2 (18). – С. 152-160.

5. Краснокутська Н.С. Управління потенціалом торговельного підприємства: монографія / Н.С. Краснокутська. – Харків: ХДУХТ, 2012. – 322 с.

6. Міценко Н.Г. Проблемний аналіз в управлінні ресурсним потенціалом торговельних підприємств / Н.Г. Міценко, С.В. Титар // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 317-322.

7. Шталь Т.В. Комплексна оцінка ресурсного потенціалу підприємств роздрібною торгівлю: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05 / Т.В. Шталь; Харківський державний університет харчування та торгівлі. – Харків, 2006. – 18 с.

8. Barney J.B. Resource-Based Theory: Creating and Sustaining Competitive Advantage / J.B. Barney, D.N. Clark. – Oxford: University Press, 2008. – 327 p.

## References

1. Berezin O.V. Teoriya i praktyka zabezpechennya efektyvnoho vykorystannya potentsialu torhovel'nykh pidpryyemstv: monohrafiya / O.V. Berezin, Yu.V. Karpenko. – Poltava: InterHrafika, 2012. – 204 s.
2. Vysochyn I.V. Otsinka resursnoho zabezpechennya tovarooborotu pidpryyemstv rozdribnoyi torhivli Ukrainy / I.V. Vysochyn // Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – 2012. – № 4. – S. 132-137.
3. Vlasova N.O. Otsinka ekono-?ichnoho potentsialu pidpryyemstv rozdribnoyi torhivli: monohrafiya / N.O. Vlasova, O.V. Nosova, N.S. Krasnokuts'ka, O.S. Makovoz. – Kharkiv: KhDUKhT, 2011. – 189 s.
4. Zubkov S.O. Systema pokaznykiv otsinky efektyvnosti vykorystannya elementiv resursnoho potentsialu torhovel'noho pidpryyemstva / S. O. Zubkov // Ekonomichna stratehiya i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh. – 2013. – Vyp. 2 (18). – S. 152-160.
5. Krasnokuts'ka N.S. Upravlinnya potentsialom torhovel'noho pidpryyemstva: monohrafiya / N.S. Krasnokuts'ka. – Kharkiv: KhDUKhT, 2012. – 322 s.
6. Mitsenko N.H. Problemnyy analiz v upravlinni resursnym potentsialom torhovel'nykh pidpryyemstv / N.H. Mitsenko, S.V. Tytar // Naukovyy visnyk Natsional'noho lisot-?khnichnoho universytetu Ukrainy. – 2011. – Vyp. 21.10. – S. 317-322.
7. Shtal' T.V. Kompleksna otsinka resursnoho potentsialu pidpryyemstv rozdribnoyi torhivli: avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.07.05 / T.V. Shtal'; Kharkivs'kyi derzhavnyy universy - et kharchuvannya ta torhivli. – Kharkiv, 2006. – 18 s.
8. Barney J.B. Resource-Based Theory: Creating and Sustaining Competitive Advantage / J.B. Barney, D.N. Clark. – Oxford: University Press, 2008. – 327 p.

**Безпарточный М. Г.**

### **Выбор методов экономического анализа оценки эффективности использования потенциала торговых предприятий**

В работе рассматриваются специфические особенности оценки эффективности использования ресурсного потенциала торговых предприятий. Подается характеристика товарных ресурсов, основных средств, персонала и нематериальных активов торговых предприятий, что отличает их от формирования и использования другими субъектами хозяйствования. По элементам ресурсного потенциала торговых предприятий предложены методы экономического анализа эффективности их использования в современных условиях. Предлагаются критерии выбора соответствующего метода экономического анализа оценки эффективности использования ресурсного потенциала торговых предприятий.

*Ключевые слова:* торговые предприятия, метод, критерии, экономический анализ, ресурсный потенциал, товарные ресурсы, основные средства, персонал, нематериальные активы.

**Bezpartochnyi M.**

### **The choice methods of economic analysis to evaluating the effectiveness of using the potential of trade enterprises**

The paper deals with the specific features of evaluating the effectiveness of the use at resource potential of trade enterprises. Served characteristic of commodity resources, fixed assets, personnel and intangible assets of trade enterprises that distinguishes them from the formation and use of other business entities. The elements of the resource potential of trade enterprises offered methods of economic analysis of the effectiveness of their use in modern conditions. Proposed criteria for selection of the appropriate method of economic analysis evaluating the effectiveness of the use resource potential of trade enterprises.

*Keywords:* trade enterprises, methods, criteria, economic analysis, resource potential, commodity resources, fixed assets, personnel, intangible assets.

**Рецензент:** Березина Л. М. – доктор економічних наук, професор кафедри «Економіка підприємства» Полтавської державної аграрної академії, м. Полтава, Україна.

**Reviewer:** Berezina L. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Business Economics Department Poltava State Agricultural Academy, m. Poltava, Ukraine.

*e-mail:* lydmila\_berezina@mail.ru

*Стаття подана  
24.11.2014 р.*



## ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ МИТНОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті визначено, що митна робота підприємства – це система заходів з організації раціональних відносин підприємства з митними органами, зарубіжними контрагентами та іншими інститутами держави. Обґрунтовано необхідність вдосконалення організаційної структури підприємств ЗЕД шляхом створення структурного підрозділу (відділу митної роботи), який би займався розв'язанням проблем, пов'язаних з митним оформленням, забезпечення митної безпеки та високої якості управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства.

**Ключові слова:** підприємство, зовнішньоекономічна діяльність, митна діяльність, митна робота, організація.

**Постановка проблеми.** Динамічний розвиток економічних процесів, що супроводжується інтернаціоналізацією господарських зв'язків, вимагає гнучкого реагування підприємств на ті зміни, що відбуваються. Тож успішне функціонування підприємств пов'язане, перш за все, з ефективним організаційним забезпеченням. Для господарюючих суб'єктів, які здійснюють зовнішньоекономічні операції, особливого значення набувають питання, пов'язані з організацією митної роботи. На жаль, на сьогоднішній день поняття «митна робота підприємства» не існує взагалі. Тому дане дослідження є актуальним.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Зовнішньоекономічна діяльність підприємства [1, с. 295] являє собою процес взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності різних країн світу. На рівні підприємства мотивами здійснення ЗЕД є: розширення ринків збуту своєї продукції за межі країни з метою максимізації прибутку та реалізації інших інтересів, придбання необхідних сировинних ресурсів, технологій і обладнання, залучення іноземних інвестицій з метою модернізації виробництва, розширення експортного потенціалу і посилення конкурентних позицій на світових ринках [1, с. 295].

Структура управління ЗЕД відображає побудову системи управління в даній сфері, тобто органи, служби, апарат, що здійснює управління ЗЕД [2, с. 3]. Можна погодитись з М. М. Стефаненко [2, с. 4], що організаційна структура управління ЗЕД, як і внутрішньо фірмового управлін-

ня, повинна постійно розвиватися та вдосконалюватися, пристосовуватися до змін у зовнішньому середовищі і сфері управління, її форми і методи не можуть залишатися незмінними. Необхідність формування в структурі підприємств підрозділу, який би займався митною роботою, пов'язана з глобалізаційними процесами, що відбуваються у світі, потребою в компетентних фахівцях з питань митного оформлення та митних процедур.

У сфері зовнішньоторговельної діяльності істотний вплив на мінімізацію втрат учасника ЗЕД мають митні процедури. Будь-яка затримка в процесі митного оформлення та контролю неминуче тягне за собою не тільки втрачену вигоду підприємця через вимушений простій товарів і транспортних засобів, а й цілком конкретні і чималі збитки через необхідність оплати послуг посередницьких організацій митної сфери [3, с. 178].

Підприємець змушений оплачувати послуги митних брокерів, складів тимчасового зберігання (наприклад, зберігання товарів на складах тимчасового зберігання та в зонах митного контролю) і т.п. Можливі також втрати учасника ЗЕД внаслідок псування товару в період зберігання під час різного роду узгоджень і вирішення спірних питань.

Незважаючи на те, що питання зовнішньоекономічної діяльності підприємств досить широко розглядаються у працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, проте відсутнє вивчення теоретичних і прак-





тичних аспектів організації митної роботи на підприємствах.

Тому **метою статті** є формулювання поняття «митна робота підприємства», обґрунтування необхідності її організаційного забезпечення, визначення функцій відповідної структурно-функціональної складової.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Характер і масштаб впливу мит-

но-тарифного регулювання на рівень економічних, соціальних та інших процесів у житті держави, суспільства і кожного окремого підприємства досить очевидний. Основні функції і завдання, які вирішує механізм митно-тарифного регулювання зображені на рис. 1.

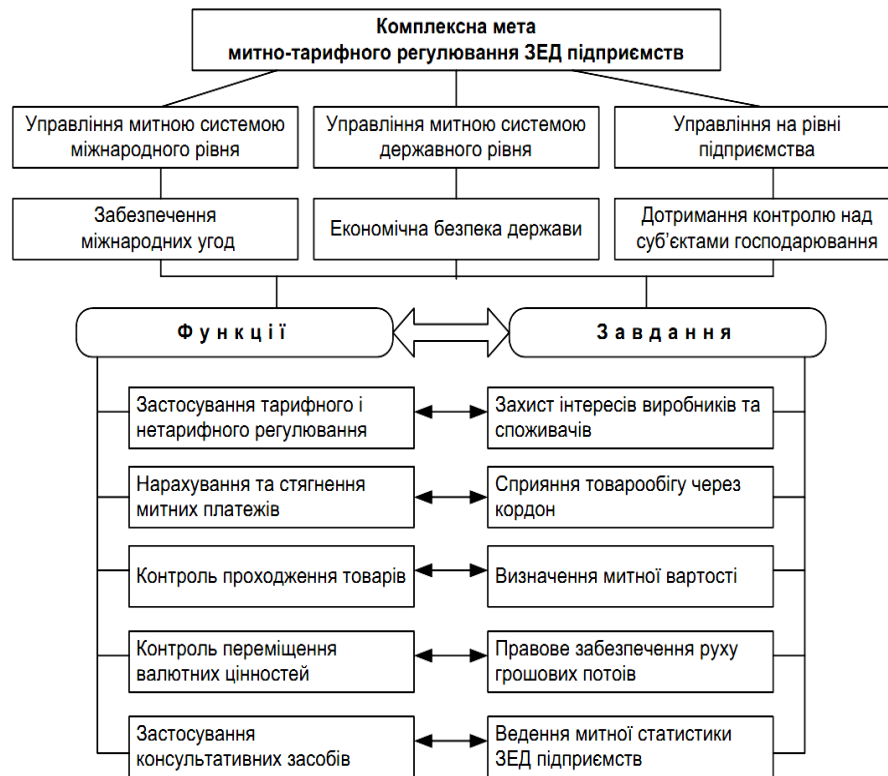


Рис. 1. Основні функції і завдання в загальному механізмі митно-тарифного регулювання ЗЕД підприємств

Джерело: [4, с. 112]

Через недосконалість митного регулювання або покупці змушені сплатити за товар більшу ціну, що не виправдано позбавляє їх частини доходу і зменшує сукупний платоспроможний попит, або учасник ЗЕД несе додаткові витрати, позбавляючись частини свого можливого прибутку [3, с. 154]. Отримання останнього в кінцевому підсумку є однією з головних цілей діяльності будь-якої комерційної організації, джерелом доходів її співробітників, а також джерелом дохо-

дів державного бюджету і, як наслідок, джерелом фінансування соціальних, інвестиційних та інших державних програм.

Схема причинно-наслідкових зв'язків між станом митного регулювання, станом підприємства, станом економіки і рівнем життя населення країни представлена на рис. 2. Аналіз представлених причинно-наслідкових зв'язків ще раз доводить практичну необхідність вдосконалення митної роботи на самому підприємстві.



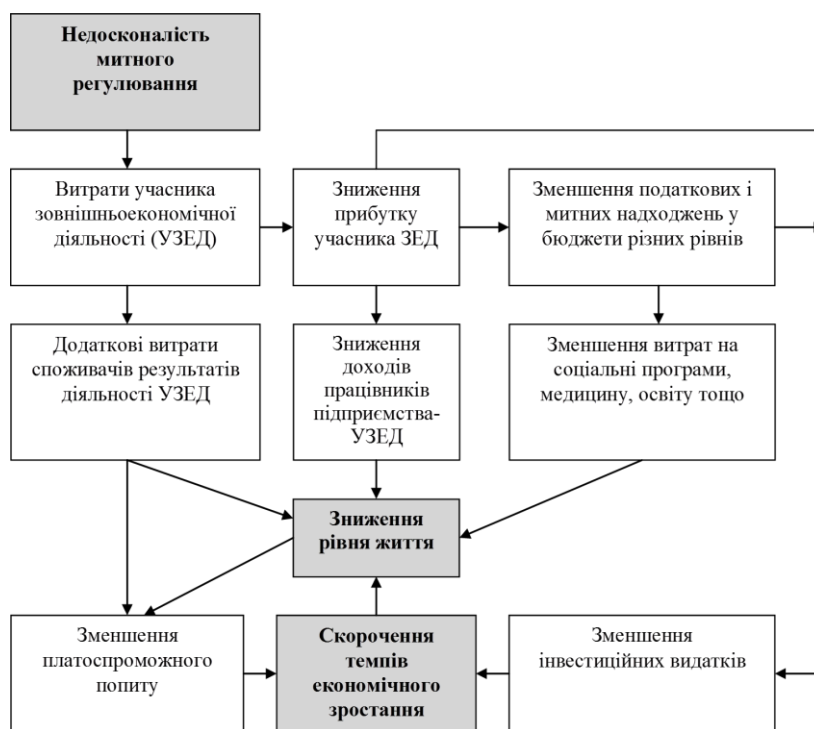


Рис. 2. Схема причинно-наслідкових зв'язків між станом митного регулювання, підприємства, економіки і рівнем життя населення

Джерело: [3, с. 155]

Задля формулювання поняття «митна робота підприємства» треба визначити сутність поняття «робота» взагалі. Робота – це [5]: а) діяльність людини, спрямована на створення цінностей або на задоволення потреб інших людей; б) функціонування будь-якої системи – механізму, біоценозу, організму або спільності, – а також її частини; в) діяльність, результати якої мають матеріальне вираження і можуть бути реалізовані для задоволення потреб організації і (або) фізичних осіб.

На підприємствах використовується поняття «фінансова робота», під якою розуміється [6, с. 13] система економічних заходів з визначення фінансових ресурсів в обсягах, необхідних для забезпечення виконання планів економічного й соціального розвитку підприємств, контролю за цільовим їх використанням.

Митну діяльність підприємства пропонується розглядати як комплекс економічних та правових відносин, що виникають між українськими підприємствами, митними органами та іноземними організаціями та підприємствами; це діяльність, спрямована на забезпечення стратегічних планів і прибутковості підприємства шляхом раціонального управління митною

складовою ЗЕД. Звідси митна робота підприємства – це система заходів з організації раціональних відносин підприємства з митними органами, зарубіжними контрагентами та іншими інститутами держави.

При здійсненні митних процедур у суб'єктів ЗЕД найбільш часто виникають такі основні проблеми [7, с. 284]:

- попадання суб'єкта ЗЕД під профілі ризику в автоматизованій системі аналізу і управління ризиками програмно-інформаційний комплекс «Інспектор-2006», з подальшим прийняттям митним органом заходів з мінімізації ризиків;

- попадання контракту або конкретної поставки товарів за контрактом під профілі ризику в автоматизованій системі аналізу і управління ризиками, з подальшим прийняттям митним органом заходів з мінімізації ризиків;

- відмова митного органу від прийняття контракту та (або) документів для митного оформлення;

- заборона митним органом ввезення товарів, транспортних засобів в Україну або вивезення товарів, транспортних засобів з України;

- затримка митного оформлення з додатковими витратами на зберігання товарів на складах тимчасового зберігання,

переоформлення документів, поділ товарної партії на окремі товари за їх видами та (або) найменуваннями тощо;

– огляд товарів, транспортних засобів, пред’явлених митному органу з додатковими витратами на навантаження-вивантаження товарів, відновлення товарного виду розкритих упаковок тощо;

– зміна митним органом заявленого суб’єктом ЗЕД коду товарів, транспортних засобів за Українською класифікацією товарів ЗЕД зі збільшенням нарахованих митних платежів;

– коригування заявленої митної вартості товарів, транспортних засобів зі збільшенням нарахованих митних платежів;

– вимога митного органу про подання суб’єктом ЗЕД додаткових документів;

– відмова митного органу від надання суб’єкту учаснику ЗЕД тарифних пільг (преференцій);

– відмова митного органу від надання учаснику ЗЕД пільг з ПДВ;

– призупинення випуску товарів при їх імпорті в Україну без дозволу правовласника товарних знаків на товарах;

– конфіскація товарів, транспортних засобів комерційного призначення – безпосередніх предметів порушень митних правил;

– штраф за порушення митних правил;

– документальні перевірки дотримання законодавства, які здійснюють митні органи після випуску товарів, з донарахуванням митних платежів.

Для розв’язання означених проблем, зменшення витрат, пов’язаних з митним оформленням, забезпечення митної безпеки та високої якості управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства взагалі доцільним є формування спеціального підрозділу, який би займався розв’язанням цих питань. На великих підприємствах це може бути відділ митної роботи, який би функціонально підпорядковувався начальнику відділу ЗЕД підприємства. На малих та середніх підприємствах достатнім є наявність у складі відділу ЗЕД підприємства спеціаліста з митної роботи.

Функції відділу митної роботи підприємства можна представити наступним чином:

1) стимулююча – сприяння зовнішньоекономічній діяльності підприємства, оптимізація митних і транспортних витрат;

2) комунікаційна – систематизації та розширення інформаційної бази для прий-

яття рішень щодо митної діяльності підприємства; узгодження з митними органами необхідних документів; взаємодія з різними структурами щодо митного оформлення вантажів;

3) організаційна – підготовка документів для митного оформлення; митне оформлення вантажів; організація доставки вантажів;

4) контрольна – розрахунок і контроль митних платежів; контроль за дотриманням митних правил;

5) ризикова – управління митними ризиками тощо.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Організація митної роботи підприємства недостатньо відображена в наукових роботах і здебільшого розглядається як одна з функцій відділу ЗЕД. Результатом вдосконалення організаційної структури підприємств ЗЕД шляхом приділення особливої уваги митній роботі, формування відповідного підрозділу, є підвищення ефективності митної діяльності підприємства, а саме зменшення витрат, пов’язаних з митним оформленням, та підвищення якості роботи підприємства.

## Література

1. Митна енциклопедія: У двох томах. Т.1/: Редкол. І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. – Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. – 472 с.
2. Стефаненко М.М. Методологічні заходи удосконалення організації зовнішньоекономічної діяльності на підприємства / М. М. Стефаненко // Економіка, фінанси, право. – 2012. – №8. – С. 3-5.
3. Дианова В.Ю., Макрусев В.В. Маркетинг в сфері таможених послуг: Учебник. – М.: РИО РТА, 2010. – 292 с.
4. Курок О.О. Складові елементи управління ЗЕД підприємств в системі митно-тарифного регулювання / О. О. Курок // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – №6. Т. 2. – С. 111-114.
5. Работа. Материал из Википедии – свободной энциклопедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
6. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 328 с.





7. Прус Л.Р. Митна логістика суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності як економічна категорія / Л. Р. Прус // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 4 (14). – С. 283-286.

### References

1. Mitna enciklopedija: U dvoh tomah. T.1/: Redkol.: ... I.G. Berezhnjuk (vidp. red.) ta in. – Hmel'nic'kij: PP Mel'nik A.A., 2013. – 472 s.

2. Stefanenko M.M. Metodologichni zahodi udoskonalennja organizacii zovnishn'oekonomichnoi dijial'nosti na pidpriemstva / M. M. Stefanenko // Ekonomika, finans, pravo. – 2012. – №8. – S. 3-5.

3. Dianova V.Ju., Makrusev V.V. Marketing v sfere tamozhennyh uslug: Uchebnik. –M.: RIO RTA, 2010. – 292 s.

4. Kurok O.O. Skladovi elementi upravlinnja ZED pidpriemstv v sistemi mitno-tarifnogo reguljuvannja / O. O. Kurok // Visnik Hmel'nic'kogo nacional'nogo universitetu. – 2010. – №6. T. 2. – S. 111-114.

5. Rabota. Material iz Vikipedii – svobodnoj jenciklopedii [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.

6. Nepochatenko O.O. Finansi pidpriemstv. Navch. posib. – K.: Centr uchbovoi literaturi, 2011. – 328 s.

7. Prus L.R. Mitna logistika sub'єкта zovnishn'oekonomichnoi dijial'nosti jak ekonomichna kategorija / L. R. Prus // Stalij rozvitok ekonomiki. – 2012. – № 4 (14). – S. 283-286.

**Гречишкіна Е.А., Козлова А.А.**

### Теоретические аспекты организации таможенной работы на предприятиях

В статье определено, что таможенная работа предприятия – это система мероприятий по организации рациональных отношений предприятия с таможенными органами, зарубежными контрагентами и другими институтами государства. Обоснована необходимость совершенствования организационной структуры предприятий ВЭД путем создания структурного подразделения (отдела таможенной работы), который бы занимался решением проблем, связанных с таможенным оформлением, обеспечением таможенной безопасности и высокого качества управления внешнеэкономической деятельностью предприятия.

*Ключевые слова:* предприятие, внешнеэкономическая деятельность, таможенная деятельность, таможенная работа, организация.

**Grechyshkina O., Kozlova G.**

### Theoretical aspects of organization of customs work at enterprises

The article stipulates that the custom work in an enterprise – is a system measures of rational relations of company with custom bodies, counterparties and other state institutions. A necessity for improvement was substantiated the organizational structure of FEA enterprises by means of creation the structural subsection, which is working under solving problems connected with customs registration, providing customs security and high quality of foreign economic activity's management. In big enterprises it can be a customs department, which is functionally subordinating by FEA head department of enterprise. In little and medium enterprises is enough to have a custom's specialist working as a part of the FEA department. Functions of custom work in an enterprise department are: stimulating, communicative, organizational, control and risky .

*Keywords:* enterprise, foreign economic activity, custom work, organization.

**Рецензент:** Бурбело О. А. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економічна безпека» Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка, м. Суми, Україна.

**Reviewer:** Burbelo A. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Head of Economic security Department E. Didorenko Lugansk State University of Internal Affairs, Sumy, Ukraine.

*e-mail:* ekonom-bezpeka@meta.ua

Стаття подана  
18.11.2014 р.

**BACKGROUND FOR REVISION THE UKRAINIAN SOCIAL AND ECONOMIC MODEL**

The basic social and economic indicators of Ukraine were analyzed. A comparison with similar economic indicators of the western countries was conducted. The article proves that there is a need in changing the interrelations between the state and society. Attention is focused on the social and economic spheres of the society. The necessity of formation a new economic model in Ukraine, namely the national model of capitalism, was proved. The ways of transition to this model were suggested.

**Keywords:** social and economic indicators, social and economic model, production, economic freedom, responsibility, ownership, middle class.

**Introduction.** The most important task of society should be the formation and development of the country. In the process of formation the social and economic policy the state should focus on model of the social and economic development that aims in increasing the national wealth, reflecting the national interests, development of society, its capitalization, formation of self-sufficiency and economic freedom of people.

Modern Ukrainian economic model eclectically combines the elements of different models. The dominant part of them is related to the state monopolistic capitalism, which has a clan-oligarchic character of development. In addition to this model, the national version of it has the elements of the state socialism model, which is inherited from the Soviet era. The public capitalism which has a great potential for development is partially represented in the national economic model. That was the model concentrating on the development of the middle class, which was taken into focus by those countries which now have a high efficiency of development and competitiveness. It is recommended as a base for implementation in Ukraine by O. Soskin, a well known Ukrainian scientist. In his opinion, it is the model to be chosen as a foreground for the Ukraine's economic development strategy [1]. The model of management defines the basic social parameters for the social system functioning as a whole, as well as the production strategy in particular.

The model of management is determined by social relations that are defined by the nature of industrial activity. The nature of the industrial activity (interaction) influences

the relations of property (who owns the tools, objects of labor, the profits derived from the sale of manufactured product / product).

**Brief Literature Review.** Various forms of engagement with the public authorities, as well as forms of public participation in the preparation and management decisions are discussed in the works of E. and L. Afonin Honiukova,

V. Dzoz, P. Manzholy. The problems of relations between the authorities and social organizations were analyzed in detail in the writings of E. Arata, H. Arendt, G. Almond and S. Verba, D. Cohen, A. Touraine, J. Habermas, A. Edwards. Theoretical and practical aspects of creating social and economic systems and models of economic development were set out in the works of foreign (L. Balcerowicz, J. Kornai, J. North, A. Aslund, Russian – A. Buzhalina, S. Glaziev, A. Kolganova, V. Kudrova, B. Livshits and Ukrainian – A. Halchynskiy, M. Mykhalchenko, S. Mocherny, Y. Pakhomov, A. Filippenko, A. Soskin ) scientists. But despite the fact that many scientists focused on the relations between the Government and the public, however, this article will focus on the background of change the Ukrainian social and economic model.

**Purpose.** The authors that base on the analysis of the main socio-economic indicators of development of Ukraine and their comparison with similar economic indicators of the Western countries are trying to prove that Ukraine needs replacing the social and economic model, changing in the relations between the state and society, and suggest the ways of transition to a new model.







**Results.** The current state of social and economic indicators of Ukraine is characterized by the negative dynamics, due to economic and political crisis. For example, nominal GDP in the second quarter of 2014 amounted to 373 billion dollars. Ukraine's real GDP for the second quarter of 2014 compared with the second quarter of 2013 (at constant prices of 2010) was 95.4%. GDP per capita in the second quarter of 2014 amounted to 8663

dollars that is 95.7% less than in the corresponding quarter of the previous year [2].

We point out the fact that the population is declining, but the state, in turn, proved unable to implement the policies for the country's development. Table 1 shows the quantity of the population in Ukraine from 1990 to 2014. Each year, the population decreased by an average of 250 – 300 thousand people.

Table 1

**Total population in Ukraine from 1990 to 2014, ths. people**

	1990	1995	2000	2005	2010	2014
Total population	51 838,5	51 728,4	49 429,8	47 280,8	45 962,9	45426,2
Urban population	34 869,2	35 118,8	33 338,6	32 009,3	31 524,8	31336,6
Rural population	16 969,3	16 609,6	16 091,2	15 271,5	14 438,2	14089,6
Urban population %	67,3	67,9	67,4	67,7	68,6	69

*Origin:* [2]

The population of Ukraine on August 1, 2014 amounted to 42,981.9 thousand people. During the period from January to July 2014 the population decreased by 91.3 thousand people [2].

Successful restoration of the Ukrainian society largely depends on the transformation of its structure. The history of successful countries suggests that the main source of stability is a strong middle class. One cannot say that there is a lack of attention to this problem in Ukraine. But its practical solution as well as the development of appropriate programs need certain theoretical and methodological refinements. For example, firstly it is necessary to determine the criteria for this class to be implemented.

The researchers believe there are objective and subjective criteria for people to be considered as the representatives of the middle class. The objective criteria are: the level of education, income, consumption standards (the ability to buy a home, a car, to educate their children, access to the quality health care and rest), possession of material or intellectual property, the ability to save, the ability to do a professional work. The subjective criteria include: self-identification (subjective perceptions of their position), the ability to rely on themselves, civil active position, self-esteem and responsibility for the future [3 – 5].

However, there is no consensus regarding the classification of certain categories of people as a middle class. Thus, the State Statistics Committee calls them a group with an average income and its research is based on the level of income of a particular resident. The experts of the Institute of Demography and Social Studies of NAS of Ukraine have the other approach: they claim that the middle class are people with high incomes, they are independent economically and aware of their position in society. Their consumer baskets include the consumption of various services, availability of financial assets and purchase of a real estate.

In Ukraine a resident with the income from 8 to 32 thousand dollars per a person can be attributed to the middle class. Estimating the cost structure of a family, spending on food (no more than 25% of family income) should be taken into consideration. Similarly, it is necessary to consider the possibility of a citizen to make savings without compromising decent lifestyle (all mandatory expenses should not exceed 30 – 50% of revenues) [4].

Lots of various questionnaires show that about half of the Ukrainians identify themselves as the middle class, however, the experts say that the current standards of living and level of education of the Ukrainians allows to say that this category includes only 10% of the population. And if we take into account

the political preferences and political activity, the number of the Ukrainian middle class people will fall to 5% [3, 4].

The Director of the Razumkov Sociological Service Centre – Andrew Bychenko argues that the middle class is considered to be a large part of society with average incomes. In our country there are only some individuals that can be classified as a middle class. But their small number does not allow to identify them as a class, therefore, the fact is there is no middle class in Ukraine [3]. However the middle class should perform various important functions: social and economic, stabilizing, integrating, controlling, legal, political, educational, and so on [5].

To achieve success and efficiency a country should do the following: increase the number of the middle-class, prevent the dissociation of the "Education – Occupation – Income" chain and change the social and property model. For comparison, in developed countries the share of the middle class in the total population is about 60 – 70% (in the Nordic countries – up to 75%) [5].

In terms of social development in 2014 Ukraine ranked the 62nd place in the world. Social Development Index is 64.91, while New Zealand ranks the first with an index of 88, 24; Germany – 12th place (84.61); Japan – 14th place (84.21); Poland – 27th place (77.44) [6].

In the second quarter of 2014 the nominal income totaled 385.3 billion hryvnias that is 7.3% more than in the second quarter of 2013. Available income that can be used to purchase goods and services increased by 7.9%, while real available income (taking into account the price factor) decreased by 1.9%. Available income per capita in the second quarter of 2014 amounted to 6900.9 hryvnias that is 8.2% more than in the second quarter of 2013 [2].

Real wages in August 2014 compared with July 2014 decreased by 7.1%, compared with August 2013 – by 12.7%. Real wages in January – August 2014 compared with January – August 2013 decreased by 3.1% [2].

According to the official figures, the consolidated budget of Ukraine in January – August 2014 was conducted deficit of 28, 634, 300, 000 dollars. The state budget deficit in

January – August 2014 amounted to 35, 204, 500, 000 hryvnias [7].

No country in the world in 2014 has been at such a high level of devaluation as Ukraine. This led to a complete collapse of the national currency and the impoverishment of the citizens. The devaluation caused high prices for all imported goods, especially energy.

Since the beginning of 2014 the official exchange rate for the Ukrainian hryvnia to the US dollar for January 9, 2014 was depreciated by 5 hryvnias 12 kopecks., or by 64.1% and amounted to 13.11 hryvnias for a dollar [2].

The quality of the financial system penetrating all significant areas of society is determined by the state of the national currency. In the complex of measures for economic recovery in Ukraine this point can not be passed over. Dampening of economic activity continued to reduce the labor requirement in Ukraine during the year. The main causes of gradual decline in labor requirement were decreasing the production and construction volumes (these activities employ about 29% of the average number of full-time employees in the whole economy). As a result, in the second quarter the number of full-time employees continued to reduce (3,5% annually – to 9,4 mln. people) [8].

At the end of August 2014 the number of registered unemployed was equal to 426,1 thousand people that in relative terms is 9,1%. The registered unemployment rate at the end of August 2014 was 1.6% of the population of working age including in rural areas – 1,9%, in urban areas – 1,5%. The highest unemployment rate was registered in Cherkasy (2,5%), Zhytomyr (2,5%), Kirovograd (2,4%), Rivne (2.4%) regions, and the lowest – in Odessa (0,7) and the city of Kyiv (0,8%) [2].

**Conclusion.** Comprehensive analysis of the dynamics of the main social and economic indicators of the country allows to conclude that to make the revision of the social and economic model it is necessary: to preserve the purchasing power and stability of the national currency; issue hryvnias reasonably; support and develop the social and economic indicators of the country; develop programs preventing devaluation and inflation; conduct training courses for the people like "Economics", "Macroeconomics", "Finance", "Financial liter-





acy" that will help to increase the number of economically competent people; increase the size of the middle class; focus on the middle-class intellectuals who would be able to be the driving force of the country; plan and predict the behavior of the people; promote social and economic model, based on the small and medium enterprises; use progressive foreign experience solving problems of social and economic development; change the system of relations in the gas internal market; develop economic relations with other countries, monitor the market equivalence; take into account public opinion at all stages of the process of administrative decisions making; increase the number of free (enlightened, who have the equity) people – to develop people.

An important part of the modern state is the relationship between the science and practice. There should be government support for research activities, because without adequate state support neither science nor the state has any prospects for further development. It requires investing in people's education for increasing the number of skilled and educated people. The national universities should be responsible for setting the nation's intellectual elite that would really meet the needs of the domestic labor market. As a result, the property relations, the nature of industrial cooperation, public relations, basic social parameters: production, product, principles of operation of the entire social system as a whole are changing.

Hopefully, the recommendations will make it possible to reorient the development of the country and make a breakthrough in the formation of public and social interdependence.

Further studies abovementioned issues can be directed to identify areas of socioeconomic activity in civil society.

### References

1. Soskin, O. (2010). Need to change the economic model for the competitive development of Ukraine. ["Neobhidnist' zminy ekonomichnoi modeli dlia konkurentnogo rozvytku Ukrainy"]. Journal The economy of market relations, 5, 10 – 16 (in Ukr.).
2. "Basic indicators of economic and social development of Ukraine for 2014", The official website of the State Statistics Committee of Ukraine. Retrieved from [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) (in Ukr.).
3. The middle class in Ukraine: not numerous and powerless ["Sredniy class v Ukraine: nemnohochislennyi i nevliyatelnyi"] (2013), BBC. Retrieved from [http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine\\_in\\_russian/2013/06/130605\\_ru\\_s\\_ukraine\\_middle\\_class](http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/06/130605_ru_s_ukraine_middle_class) (in Russ.).
4. How does the middle class live and how much does it earn in Ukraine (2013), "ID Ukrainian Media Holding". Retrieved from [http://dengi.ua/clauses/115154\\_Chem\\_zhiviot\\_i\\_skolko\\_zarabatyvaet\\_srednij\\_klass\\_v\\_Ukraine.html](http://dengi.ua/clauses/115154_Chem_zhiviot_i_skolko_zarabatyvaet_srednij_klass_v_Ukraine.html) (in Russ.).
5. "The middle class in Ukraine: Problems and prospects of development of protection" (2013), Internet Business and Economy. Retrieved from <http://8cent-emails.com/srednij-klass-ukraine-problemy-zashhity-perspektivy-razvitija/> (in Russ.).
6. The Social Progress Imperative: rating countries in the world level development of socio year 2014 (2014), Humanities Technologies Center. Retrieved from <http://gtmarket.ru/news/2014/04/14/6688> (in Russ.).
7. Information on the implementation and the Consolidated State Budget of Ukraine for January – August 2014, The official website of the Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from <http://minfin.gov.ua/> (in Ukr.).
8. Macroeconomic Review, March 2014, The official site of the National Bank of Ukraine. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index> (in Ukr.).

### Література

1. Соскін О. І. Необхідність зміни економічної моделі для конкурентоспроможного розвитку України / О. І. Соскін // Економіка ринкових відносин. – 2010. – №5. – С. 10–16.
2. Основні показники економічного та соціального розвитку України за 2014 рік // Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
3. Средний класс в Украине: немногочисленный и невлиятельный // BBC [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: [http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine\\_in\\_russian/2013/06/130605\\_ru\\_s\\_ukraine\\_middle\\_class](http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/06/130605_ru_s_ukraine_middle_class).



4. Чем живет и сколько зарабатывает средний класс в Украине // «ИД Украинский Медиа Холдинг» [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: [http://dengi.ua/clauses/115154\\_Chem\\_zhivut\\_i\\_skolko\\_zarabatyvaet\\_srednij\\_klass\\_v\\_Ukraine.html](http://dengi.ua/clauses/115154_Chem_zhivut_i_skolko_zarabatyvaet_srednij_klass_v_Ukraine.html).

5. Средний класс в Украине: проблемы защиты и перспективы развития // Интернет бизнес и Экономика [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: <http://8cent-emails.com/srednij-klass-ukraine-problemy-zashhity-perspektivy-razvitija/>.

6. The Social Progress Imperative: Рейтинги стран мира по уровню социального развития 2014 года // Центр гуманитарных технологий [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2014/04/14/6688>.

7. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень – серпень 2014 року // Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.gov.ua/>.

8. Макроекономічний огляд, березень 2014 року // Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.

**Дороніна М. С., Чепель І. В.**

#### **Передумови зміни соціально-економічної моделі України**

Проаналізовано основні соціально-економічні показники розвитку України. Проведено порівняння з аналогічними економічними індикаторами розвитку західних країн. У статті доведено, що існує необхідність зміни взаємовідносин держави та суспільства. Акцентовано увагу на соціально-економічну сферу життя суспільства. Доведено необхідність становлення нової економічної моделі України – моделі народного капіталізму. Запропоновано шляхи переходу до цієї моделі.

*Ключові слова:* соціально-економічні показники, соціально-економічна модель, виробництво, економічна свобода, відповідальність, власність, середній клас.

**Доронина М. С., Чепель И. В.**

#### **Предпосылки изменения социально-экономической модели Украины**

Проанализированы основные социально-экономические показатели развития Украины. Проведено сравнение с аналогичными экономическими индикаторами развития западных стран. В статье доказано, что существует необходимость изменения взаимоотношений государства и общества. Акцентировано внимание на социально-экономическую сферу жизни общества. Доказана необходимость становления новой экономической модели Украины – модели народного капитализма. Предложены пути перехода к этой модели.

*Ключевые слова:* социально-экономические показатели, социально-экономическая модель, производство, экономическая свобода, ответственность, собственность, средний класс.

**Рецензент:** Перерва П. Г. – доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Харківського національного технічного університету «ХПІ», м. Харків, Україна.

**Reviewer:** Pererva P. – Professor, Ph.D. of Economics, Dean of the Faculty of Economics of Kharkov National Technical University "KPI", m. Kharkiv, Ukraine.

*e-mail:* ppererva@yahoo.com

Стаття подана  
30.11.2014 р.



## АНАЛІЗ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена проблемі неформальної зайнятості молоді на ринку праці. З'ясовано, що сьогодні на фоні загострення фінансово-економічної і політичної кризи в Україні відбувається процес відпливу частини населення із офіційного сектора економіки до неформального. Доведено, що саме молодь нині відчуває основний тягар кризи у сфері зайнятості, адже більше половини зайнятої молоді працює в сфері неформальних трудових відносин. В дослідженні запропоновані рекомендації щодо легалізації неформальної зайнятості в Україні (враховуючи досвід розвинених країн) шляхом розробки нового Трудового кодексу України, де пропонується розробити ефективний механізм мотивації роботодавців до працевлаштування молодих осіб, особливо на перше робоче місце, шляхом запровадження ефективних тимчасових форм зайнятості. Крім того, одним із перспективних напрямків наукових досліджень має стати розробка механізму стимулювання молоді, яка зайнята в неформальному секторі, до переходу в реальний сектор економіки та сплати законодавчо встановленого соціального внеску з метою реалізації права на соціальний захист.

**Ключові слова:** неформальна зайнятість, молодь, соціальний захист, освіта, гідна праця, робоча сила.

**Постановка проблеми.** Нині молодь України відчуває основний тягар кризи у сфері зайнятості. Рівень неформальної зайнятості молоді на ринку праці становить 60% від загальної чисельності зайнятих молодих працівників. Зайнятість у неформальному секторі економіки Україні відіграла в певному сенсі позитивну роль, пом'якшивши негативні тенденції тих реформ, які проводились 24 роки поспіль. В Україні неформальна зайнятість, у тому числі молоді є істотним джерелом доходів і споживання. Дохід від неформальної зайнятості, безумовно, допомагає підтримувати життя на певному рівні. Але, з іншої сторони, вона істотно деформує відносини на ринку праці України. Так, відсутність законодавчого оформлення зайнятості молоді призводить до ігнорування роботодавцями норм трудового законодавства України та спричиняє беззахисність молодих працівників, відсутність у них соціальних гарантій.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Розглядали проблему зайнятості на ринку праці, у тому числі неформальної зайнятості молоді в Україні такі вітчизняні вчені: С. І. Бандур, В. М. Василенко, В. С. Васильченко, О. А. Грішнова, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, С. М. Злупко, Ю. М. Краснов, Е. М. Лібанова, Л. С. Лісогор, В. П. Мікловда, О. Ф. Новікова, В. В. Онікієнко, В. М. Петюх, М. І. Пітюлич, М. Д.

Прокопенко, В. А. Савченко, Л. Г. Ткаченко, І. Б. Швець, В. І. Шкаредний та ін.

В наукових працях [1–3] та в багатьох інших наголошується на проблемі неформальної зайнятості, у тому числі молоді та зазначається, що вона призводить до негативних соціально-економічних наслідків для економіки України, у тому числі до зниження якості трудового і людського потенціалів, зростання рівня зовнішньої трудової міграції тощо.

Як загальний інструмент дослідження використовувався аналіз і синтез (для визначення специфічних характеристик зайнятості молоді у неформальному секторі економіки, розробки рекомендацій щодо законодавчого врегулювання даної соціально-економічної проблеми).

**Метою статті** є дослідження проблеми і стану неформальної зайнятості молоді в Україні та рекомендації щодо її законодавчого врегулювання.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Відповідно до даних Міжнародної Організації Праці, в Україні роботодавці не оформляють трудові відносини з 9% найманих працівників, з них біля 60% становить молодь (для порівняння в країнах ЄС біля 5%, в Росії біля 20%, в країнах Латинської Америки до 30%, а в Індії і Пакистані до 70%). Втрати бюджету України становлять через неформальну зайнятість близько 50 млрд. грн., а недоотримані соціальні внески – біля 100 млрд. грн. [4].







Неформальна зайнятість залежить від багатьох соціальних і економічних факторів, які впливають на економічну поведінку людей на ринку праці. Відомо, що основною причиною неформальної зайнятості є прагнення людей отримати додатковий дохід та підтримати або підвищити свій (родини) життєвий рівень. Роботодавці прагнуть знизити витрати та приховати податки від оподаткування, у тому числі скоротити соціальні видатки: витрати на охорону праці, витрати на заробітну плату. Крім того, мотивами розвитку неформальної зайнятості є перепопи на шляху швидкого відкриття підприємствами власної справи.

Ряд вчених підкреслюють позитивні моменти неформальної зайнятості, у тому числі через зменшення напруженості на ринку праці: за рахунок цього зменшується рівень безробіття, а рівень економічно активного населення зростає. Попри це, головною небезпекою від неформальної зайнятості є недоотримання соціальних платежів та податкових надходжень в бюджети різних рівнів, а це обмеження інвестицій для соціально-економічного розвитку країни. Відповідно до даних Всесвітньої організації економічного співробітництва та розвитку [5] – більше 50% економічно активного населення світу (біля 1,8 млрд.) людей працюють без укладання контрактів і не мають соціального захисту. В Україні, за різними оцінками, без соціального страхування залишається 30% зайнятої молоді та лише 67% такої молоді мають щорічну оплачувану відпустку і лікарняні, а біля 50% зайнятих молодих працівників охоплені пенсійним страхуванням та соціальними гарантіями щодо відпустки у зв'язку з пологами та доглядом за дитиною.

Модель ринку праці України можна охарактеризувати як «модель для виживан-

ня», а не «модель для розвитку». Більше 30% працездатних громадян не мають доступу до сучасних робочих місць із гідною заробітною платою, змушені піти в сферу неформальної зайнятості, для якої характерні невисокі кваліфікаційні вимоги. Недоліком неформальної зайнятості є залучення дітей та підлітків до праці в сфері послуг або інших сферах з порушенням існуючих правил і законів без оформлення будь-яких документів, що в свою чергу знижує можливості для отримання освіти дітьми, погіршуючи їх стан здоров'я, призводячи до порушень психічного, розумового і емоційного розвитку. Крім того, навіть якщо з працівниками укладають офіційні трудові угоди, роботодавець легально виплачує лише частину заробітної плати, а решту – «в конверті». Через це за окремими даними рівень тіньових доходів домогосподарств може досягати 40–50%, що веде до обмежень надходження коштів в бюджет і соціальних внесків в фонди державного соціального страхування.

Відповідно до статистичних даних [6], станом на 01.01.2014 року 4805,0 тис. осіб зайнято у неформальному секторі економіки або 23,6% загальної кількості зайнятих, у тому числі 1648,9 тис. осіб, працюючих за наймом (10% загальної кількості зайнятих). Найбільша кількість працюючих у неформальному секторі економіки – це чоловіки – 2633,1 тис. осіб (24,9% загальної чисельності зайнятих). Якщо проаналізувати кількість працюючих за місцем проживання, то неформальна зайнятість характерна для осіб сільської місцевості – 3121 тис. або 48,7% загальної кількості зайнятих, а в містах в цій сфері зайнято 1684,6 тис. осіб або 12% зайнятого населення. Проаналізуємо кількість зайнятої молоді в 2013 році у неформальному секторі економіки (НСЕ) рис. 1 [6].

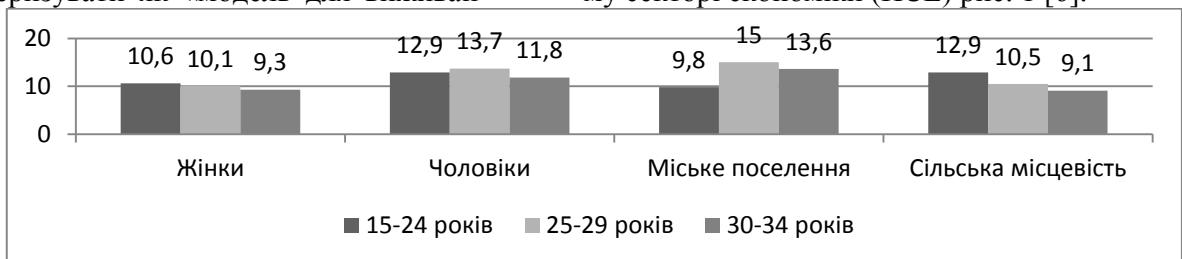


Рис. 1. Питома вага зайнятості молоді в неформальному секторі України

Джерело: розроблено автором

З рис. 1 видно, що найбільше в неформальному секторі зайнято молоді у віці 25–29 років, у тому числі чоловіки – 13,7%, жінки – 10,1%. Найбільше неформальна за-

йнятість молоді у віці 25–29 років розповсюджена в міських поселеннях – 15%. Відповідно до вітчизняної методології до неформального сектору економіки (неформальної



зайнятості) включаються всі особи, які були зайняті на незареєстрованих підприємствах, що за своїм розміром (чисельністю працюючих) відносяться до сектору домашніх господарств, які включають осіб, що працювали за усною домовленістю з роботодавцем в

офіційному секторі, тобто без укладення офіційного трудового договору (контракту), що свідчить про відсутність мінімальних соціальних гарантій. Проаналізуємо рівень участі зайнятої молоді у НСЕ України в 2013 році на рис. 2 [6].



Рис. 2. Рівень участі зайнятої молоді у неформальному секторі економіки

Джерело: розроблено автором

Дані рис. 2 свідчать, що найбільший рівень зайнятої молоді в НСЕ зафіксовано у віці 15–24 роки. Так, для чоловіків він становив 32,4%, для жінок – 29,9%, а за місцем проживання найбільший рівень зайнятості зафіксовано в сільській місцевості – 54,7%.

Аналіз зайнятого населення у неформальному секторі показав (рис. 3 [6]), що

найбільша питома вага зайнятого населення з повною загальною середньою освітою – 65,2%; з неповною вищою – 13,7%. Таким чином, можна зробити висновок, що для неформального сектору економіки характерна зайнятість населення з низьким освітнім рівнем.

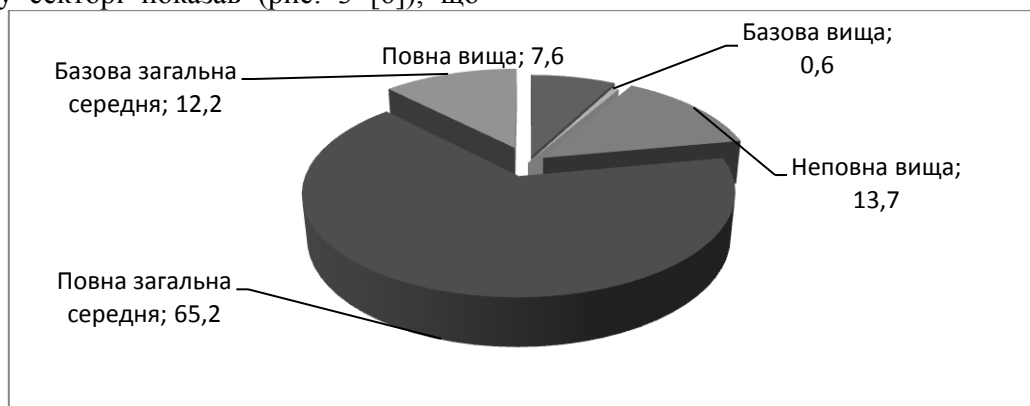


Рис. 3. Аналіз питомої ваги зайнятого населення у неформальному секторі за освітою

Джерело: розроблено автором

У більшості випадків, молодіжний характер неформальної зайнятості проявляється в додатковому заробітку під час здобуття освіти. Причому, чим нижчий рівень освіти, тим вищий рівень неформальної зайнятості [7]. Найчастіше молодь залучається на низькооплачувані роботи, які не вимагають кваліфікації, навичок та відповідного досвіду роботи. Як правило, це робота в магазинах, супермаркетах, місцях громадського харчування, сфері надання інформаційних послуг тощо.

Якщо проаналізувати зайнятість населення віком від 15 до 70 років у НСЕ за видами економічної діяльності в 2013 році, то можна сказати, що найбільша питома вага зайнятості була зафіксована в сільському, лісовому та рибному господарстві – 64,7%; оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів – 12,5%; будівництві – 12,1%; інших видах економічної діяльності – 10,7%. У сфері неформальної зайнятості існує своєрідна професійна сегрегація. На таких високооплачуваних роботах, як ремонт квартир і автомобілів, приватне таксі, будів-

ництво, переважають чоловіки. До категорії середньооплачуваної діяльності можна віднести репетиторство, пошив одягу тощо. Значну частину цих послуг здійснюють жінки. Саме низькооплачувані роботи (прибирання вулиць, ринкова торгівля, прибирання приміщень, догляд за дітьми, хворими і літніми людьми), як правило, виконують переважно жінки. Загальновідомо, що на неформальному ринку праці у роботодавців немає ніяких зобов'язань по відношенню до найманих працівників, у тому числі щодо забезпечення безпечних і здорових умов праці;

гідної оплати праці; інших соціальних гарантій.

За регіональною ознакою найвищий рівень участі зайнятого, у тому числі молодого населення у неформальному секторі був зафіксований у Чернівецькій області – 52,1%; Рівненській – 45,5%; Запорізькій – 44,3%, а найменше значення спостерігалось в м. Києві – 4,1%, м. Севастополі – 8,4%, в Дніпропетровській області – 12,1%. Проаналізуємо динаміку питомої ваги зайнятої молоді у НСЕ за період 2005–2013 років на рис. 4 [6].

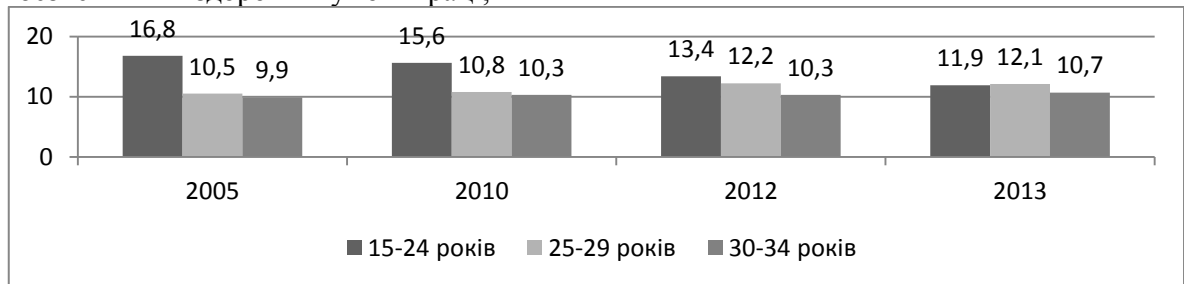


Рис. 4. Динаміка питомої ваги зайнятої молоді у НСЕ

Джерело: розроблено автором

Отже, можна відмітити тенденцію до збільшення питомої ваги молоді, яка зайнята в неформальному секторі економіки. Так, у віці 25–29 років вона зросла в 2013 році порівняно з 2005 роком на 1,6 в. п. або на 15,24%, у віці 30–34 років відповідно на 0,8 в. п. або на 8,08%. Якщо порівняти дані у віці 15–24 років, то там зафіксована обернена тенденція до зменшення з 16,8% в 2005

році до 11,9% в 2013 році. Тобто зменшення відбулось на 4,9 в. п. або на 29,17%. Зменшення зазначеної питомої ваги у віці 15–24 роки можна пояснити тим, що молодь здобуває освіту і підвищує її рівень, тим самим пізніше виходить на ринок праці, у тому числі неформальний.

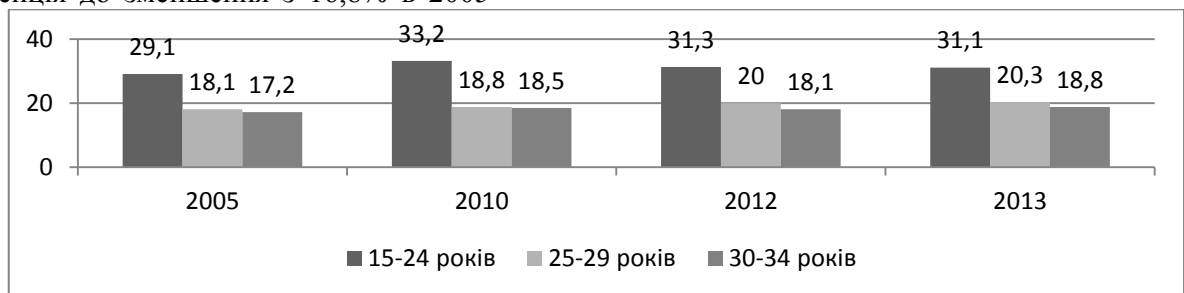


Рис. 5 Динаміка питомої ваги рівня участі зайнятої молоді у НСЕ

Джерело: розроблено автором

На рис. 5 відображена питома вага рівня участі зайнятої молоді у НСЕ в 2005–2013 роках [6]. З рис. 5 видно, що рівень зайнятості молоді у НСЕ зростає. Так, найбільше вона зросла у віці 25–29 років з 18,1 в 2005 році до 20,3% в 2013 році або на 2,2 в. п.

Таким чином, аналіз стану неформальної зайнятості молоді в Україні дозволяє зробити висновок, що ринок праці в країні

зміщується в бік деградуючої моделі. В умовах неформальної зайнятості роботодавці не зважають на соціальний захист своїх працівників, які, в свою чергу, втрачають стимули до накопичення власного людського капіталу (знань, умінь, навичок, достатнього рівня здоров'я). Отже, відповідний капітал знецінюється і буде наблизитись до нуля з практично нульовою віддачею.





На нашу думку, з метою вирішення проблеми неформальної зайнятості молоді необхідно, по-перше, на законодавчому рівні врегулювати питання працевлаштування молоді на ринку праці, особливо тих, хто тільки закінчив навчальний заклад і здобуває перше робоче місце. По-друге, варто підвищувати їх конкурентоспроможність. Так, в останні роки прийнята низка законів, які можуть бути механізмом вирішення проблеми неформальної зайнятості. Наприклад, Закон України «Про зайнятість населення» передбачає механізм зменшення рівня неформальної зайнятості молоді шляхом запровадження квот для роботодавців при працевлаштуванні молоді; компенсації єдиного соціального внеску роботодавцю, який створив нові робочі місця для молоді; проведення стажування учнів, студентів у роботодавця; надання державної підтримки молоді, яка працевлаштовується в сільській місцевості тощо.

Варто звернути увагу на реалізацію в Україні Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки. В цій програмі молодь розглядається визначальною цінністю й головним, у тому числі трудовим, ресурсом українського суспільства. Відповідно до цієї програми планується реалізація трьох напрямків в сфері зайнятості молоді, які, на наш погляд, будуть ефективно вирішувати проблему неформальної зайнятості молоді. Так, першим напрямком є профорієнтація молоді (спрямування професійних інтересів молоді за формулою «інформування – тестування – залучення»). Другим напрямком є розвиток молодіжного підприємництва (сприяння розвитку самозайнятості, власної справи, підприємництва). Третій напрямок – створення Національної волонтерської служби як форми залучення молоді до суспільно значущої діяльності, способу неформальної освіти тощо.

З метою врегулювання неформальної зайнятості необхідно прийняти на законодавчому рівні Трудовий кодекс України, оскільки Кодекс Законів про працю в Україні (від 1971 року) не враховує право на соціальний захист, у тому числі молоді, яка неформально зайнята на ринку праці. Крім того, було б доцільно передбачити компроміс між рівнем ефективного соціально-економічного захисту робітників і заходами, які б стимулювали роботодавців наймати працівників, особливо з числа недосвідчених молодих

людей (через відсутність стажу, практичних навичок, умінь). Наявне трудове законодавство України пред'являє жорсткі вимоги до роботодавця щодо прийняття і звільнення працівників, у тому числі молоді на фоні значних виплат вихідної допомоги та низької конкурентоспроможності молодих працівників. Це все відбиває бажання у роботодавців наймати молодь офіційно (на умовах довгострокових трудових контрактів). Тому потрібно знаходити компроміс між роботодавцями, працівниками, профспілками, урядовими організаціями з приводу регулювання відносин у сфері неформальної зайнятості молоді.

Потрібно звертати увагу на світовий досвід вирішення проблеми неформальної зайнятості молоді. Так, Франція в 2006 році спробувала відрегулювати ринок праці молоді через запровадження «першого трудового договору» (ПТД), який укладався на невизначений термін та розповсюджувався на молодих працівників. Передбачалось, у тому числі запровадження дворічного «періоду закріплення», протягом якого робітник міг бути звільнений без будь-яких причин. Зазначена норма викликала бурхливі протести зі сторони молоді і профспілок, через що цей закон про впровадження ПТД був скасований. Нині багато країн ЄС послабили обмеження на використання тимчасових форм зайнятості (на основі строкових трудових договорів, контрактів на виконання конкретних робіт, контракти на роботу по виклику, на позикову працю тощо). Тимчасові форми зайнятості швидко розповсюдилась на більшість нових робочих місць молоді і сприяли вирішенню проблеми неформальної зайнятості. Тимчасові форми зайнятості, з однієї сторони, забезпечують суворий захист для постійних працівників, з іншої – передбачають більш слабкий захист тимчасових молодих працівників. Але з метою досягнення переходу неформальної зайнятості до зайнятості в реальному секторі економіки необхідно розробити в Трудовому кодексі України механізм зменшення відрахувань на соціальний захист з боку роботодавця при прийомі молоді на перше робоче місце, наприклад, на один чи два роки. Компенсувати частку зменшеного розміру єдиного соціального внеску, яку мав би сплачувати роботодавець, може, наприклад, держава або ДСЗ України. Крім того, потрібно створити механізм єдиної системи реєстрації працівників

та запровадити більш суворий контроль і економічні санкції щодо роботодавців, які використовують незареєстровану працю молоді. Також, на нашу думку, необхідно розробити механізм стимулювання неформально зайнятих молодих осіб до сплати певної частки власного доходу до єдиного соціального внеску.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Аналіз неформальної зайнятості молоді виявив ряд гострих соціально-економічних проблем, які поглиблюють кризу на ринку праці в Україні, а саме – позбавлення молоді соціального і правового захисту, що призводить до рабовласницької експлуатації робочої сили. Це проявляється в значно заниженому розмірі заробітної плати, недотримання роботодавцями законодавства про працю та про охорону праці, і як наслідок, молодь працює в умовах високої інтенсивності та надмірної тривалості робочої зміни; відсутності вихідних і оплачуваних відпусток тощо. Все це призводить до зниження якості людського і трудового потенціалів зайнятої молоді. На жаль, аналіз неформальної зайнятості молоді в Україні засвідчив, що вона поглиблюється. Тому в роботі виявлено, що найголовнішим завданням щодо регулювання неформальної зайнятості в Україні має стати прийняття Трудового кодексу України, в якому, на нашу думку, потрібно запровадити ефективні тимчасові форми зайнятості, особливо для випускників навчальних закладів, які працевлаштовуються на перше робоче місце. Іншим напрямом вирішення даної проблеми є розробка механізму мотивації роботодавців, який би їх стимулював створювати нові робочі місця, у тому числі для молоді через часткову компенсацію їм єдиного соціального внеску та спрощення процедури прийому і звільнення молодих працівників.

### Література

1. Гришнова Е. А. Социальные инновации в трудовой сфере: суть, виды, особенности реализации в Украине / Е. А. Гришнова, Г. Ю. Мишук // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2. – С. 167–169.
2. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти (монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. – Київ. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.

дженів ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.

3. Лісогор Л. С. Якість трудового життя: чинники покращення / Л. С. Лісогор // Демографія та соціальна економіка. – 2012. – № 2. – С. 43–53.

4. Как влияют на экономику зарплаты в конвертах? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forbes.ua>.

5. Участь молоді у суспільному житті: економічна активність: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012 року) / Міністерство молоді та спорту України. – К., 2013. – 226 с.

6. Статистичний збірник. Економічна активність населення України 2013. – Київ. : Державна служба статистики України, 2014. – 197 с.

7. Участь молоді в суспільному житті: економічна активність: парламентські слухання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.static.rada.gov.ua/zakon/new/par\\_sl/sl2011113.htm](http://www.static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl2011113.htm).

### References

1. Hryshnova E. A. Sotsyal'nye ynnovatsyy v trudovoy sfere: sut', vydy, osobennosty realizatsyy v Ukrayne / E. A. Hryshnova, H. Yu. Myschuk // Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika. – 2013. – № 2. – p. 167–169. [in Ukrainian].
2. Molod' ta molodizhna polityka v Ukraini: sotsial'no-demohrafichni aspekty (monohrafiia) / Za red. E. M. Libanovoi. – Kyiv. : In-t demohrafiia ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2010. – 248 p. [in Ukrainian].
3. Lisohor L. S. Yakist' trudovoho zhyttia: chynnyky pokraschennia / L. S. Lisohor // Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika. – 2012. – № 2. – P. 43–53. [in Ukrainian].
4. Kak vlyaiut na ekonomyku zarplaty v konvertakh? [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.forbes.ua>. [in Ukrainian].
5. Uchast' molodi u suspil'nomu zhytti: ekonomichna aktyvnist': schorichna dopovid' Prezydentu Ukrainy, Verkhovnij Radi Ukrainy, Kabinetu Ministriv Ukrainy pro stanovyshe molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2012 roku) / Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy. – K., 2013. – 226 s. Uchast' molodi u suspil'nomu





zhytti: ekonomichna aktyvnist': schorichna do-  
povid' Prezydentu Ukrainy, Verkhovnij Radi  
Ukrainy, Kabinetu Ministriv Ukrainy pro stano-  
vysche molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2012  
roku) / Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy. –  
K., 2013. – 226 p. [in Ukrainian].

6. Statystychnyj zbirnyk. Ekonomichna  
aktyvnist' naseleння Ukrainy 2013. – Kyiv. :

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014. –  
197 p. [in Ukrainian].

7. Uchast' molodi v suspil'nomu zhytti:  
ekonomichna aktyvnist': parlaments'ki slukhan-  
nia [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu:  
[http://www.  
stat-ic.rada.gov.ua/zakon/new/par\\_sl/sl2011113.htm](http://www.stat-ic.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl2011113.htm)  
. [in Ukrainian].

**Заюков И. В.**

#### **Анализ неформальной занятости молодежи в Украине**

Статья посвящена проблеме неформальной занятости молодежи на рынке труда. Выяснено, что сегодня на фоне обострения финансово-экономического и политического кризиса в Украине происходит процесс перемещения части населения из официального сектора экономики в неформальный. Обосновано, что именно молодежь сегодня чувствует основной пресс кризиса в сфере занятости, поскольку более половины занятой молодежи работает в сфере неформальных трудовых отношений. В исследовании предложены рекомендации в направлении легализации неформальной занятости в Украине (учитывая опыт развитых стран) путем разработки нового Трудового кодекса Украины, где предлагается разработать эффективный механизм мотивации работодателей к трудоустройству молодых людей, особенно на первое рабочее место, путем внедрения эффективных временных форм занятости. Кроме того, одним из перспективных направлений научных исследований может стать разработка механизма стимулирования молодежи, которая занята в неформальном секторе к переходу в реальный сектор экономики, а также уплате законодательно установленного социального взноса с целью реализации права на социальную защиту.

*Ключевые слова:* неформальная занятость, молодежь, социальная защита, достойный труд, рабочая сила.

**Zayukov I.**

#### **Analysis informal youth employment in Ukraine**

The article deals with the problem of informal youth employment in the labor market. It was found that today against the background of financial and economic and political crisis in Ukraine is the process of outflow of population from the formal sector to the informal economy. It is proved that young people today feel the brunt of the crisis in employment. Indeed, more than half of employed young people work in the informal labor relations. The research presented positive aspects of informal employment, which allowed including young people in these crisis conditions to find work and to "survive". But beside with positive moments are problems that appear during such employment. The main problem of informal youth employment is the lack of social security and legal protection, leading to loss of workers health workers, workforce disqualification, reducing the quality of work and to the deterioration of the quality and quantity of youth employment. In addition, there is impairment of the value of human capital of young people through loss knowledge, skills, experience, because of low performance in the presence of a high level of education. The research offer recommendations for the legalization of informal employment in Ukraine (the experience of developed countries) by developing new Labor Code of Ukraine, proposing to develop an effective mechanism for motivating employers to hire young people, especially in the first job by introducing effective temporary forms of employment. In addition, as one of the priority areas of research should be a development of mechanism for stimulating young people who are employed in the informal sector to move into the real economy and the payment of statutory social contribution in order to realize the right of social security.

*Keywords:* informal employment, youth, social protection, education, worthy work, labor force.

**Рецензент:** Ушенко Н. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Менеджмент і туризм» Бердянського університету менеджменту і бізнесу, м. Бердянськ, Україна.

**Reviewer:** Ushenko H. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Management and Tourism Department Berdyansk university of management and business, Berdyansk, Ukraine.

*e-mail:* bumib@ukr.net

*Стаття подана 21.11.2014 р.*



## ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В СУСПІЛЬСТВІ

У статті обґрунтовано умови формування та ефективної реалізації соціального діалогу в контексті соціально-економічного розвитку суспільства. Висвітлено наявні підходи різних вітчизняних та закордонних авторів щодо визначення засад соціального діалогу та в результаті аналізу визначено головну мету, передумови формування і реалізації соціального діалогу, а також його принципи та функції. Сформовано узагальнюючу класифікацію різновидів соціального діалогу у суспільстві, яка містить 8 класифікаційних ознак.

**Ключові слова:** соціальний діалог, суспільство, мета, передумови, принципи, функції.

**Постановка проблеми.** Сьогодні вже ні в кого не виникає сумнівів, що стабільний розвиток суспільства можливий за умови наявності налагодженого соціального діалогу.

Ці поняття все частіше можна чути в різних колах та сферах життєдіяльності: державна соціальна політика, трудові відносини на підприємстві, ринок праці тощо, У цьому контексті в багатьох виникає питання: яким чином можна налагодити соціальний діалог, що для цього потрібно? Адже незважаючи на певну узгодженість науковців та практиків щодо визначення цього процесу, не завжди в реальному житті вдається його реалізувати. Як результат – більшість суспільних соціально-економічних проектів терплять крах, виникає напруженість у суспільстві у зв'язку з невирішеністю проблем певних категорій, окремих груп населення або цілих громад.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Дослідженням суті поняття «соціальний діалог» займається вже достатня кількість вчених. У одній із попередніх публікацій ми також розглядали це питання і, проаналізувавши існуючі підходи різних авторів, визначили соціальний діалог як специфічну форму комунікаційного процесу між двома або більше сторонами в будь-якій сфері життєдіяльності, що дозволяє дійти консенсусу стосовно вирішення питань соціально-економічного розвитку суспільства [1, с. 87].

Щодо засад реалізації соціального діалогу, то тут варто зазначити обмеженість досліджень, які здійснювалися вітчизняними та закордонними науковцями.

Серед тих, хто безпосередньо розглядав умови формування та реалізації соціального діалогу, варто відзначити Н. Громадську [2], А. Смірнову [3], Л. Ярову [4], В. Федіна [5], О. Трюхан [6], С. Гербеду [7] та ін.

Найбільший вклад у дослідженні засад і умов реалізації соціального діалогу зробила Н. Громадська [2], яка намагалася сформулювати передумови, принципи, мету та функції соціального діалогу [2, С. 13-23], розглядаючи їх в основному через призму державно-правових відносин. З деякими твердженнями автора можна погодитись, але деякі потребують уточнення та коригування, зокрема до таких, що необхідно переглянути, належать умови реалізації соціального діалогу [2, с. 13–14], тому що при детальному перегляді окремі з них дублюють одна одну.

Займаючись реалізацією соціального діалогу на практиці, А. Смірнова [3], як співробітник Національної служби посередництва і примирення, пропонує орієнтуватися на дев'ять принципів соціального діалогу, на противагу одинадцяти принципам, які розглядає Н. Громадська [1, с. 15]. Отже, виникає потреба визначити серед сукупності наявних саме ті принципи, які найбільш релевантні до сучасних умов реалізації соціального діалогу в суспільстві у сфері соціально-економічних відносин.

До цікавих висновків дійшла Л. Ярова [4], яка вважає, що основними функціями соціального діалогу є представництво та захист загальнодержавних





інтересів у сфері праці, інтересів вітчизняного бізнесу та інтересів найманих працівників. При цьому думка Л. Ярової знову не співпадає з функціями тієї ж таки Н. Громадської, яка виділяє одинадцять функцій соціального діалогу [2, с. 19], і за змістом вони відмінні від зазначених вище. Таким чином виникає проблема узгодження та відзначення загальних функцій соціального діалогу для всіх аспектів життєдіяльності суспільства.

Досліджуючи особливості формування соціального діалогу в умовах російського суспільства, В. Федін [5], визначає стратегічні цілі його функціонування, але запропоновані формулювання та їх значна кількість (сім замість трьох, максимум чотирьох), наштовхують на думку, що це не стратегічні цілі, а функції соціального діалогу у сфері трудових взаємовідносин.

У своєму дисертаційному дослідженні О. Трюхан поділяє принципи реалізації соціального діалогу на загальні (властиві для усіх рівнів та форм соціального діалогу) та приватні (окремі – властиві для певних конкретних умов та форм соціального діалогу) [6, с. 9]. Такий підхід є не зовсім коректним, адже в загальному визначенні принцип – це загальні положення, яким повинні задовольняти наукові припущення, гіпотези або теорії. Отже групування принципів на загальні та приватні не зовсім доречно, адже всі принципи мають бути загальними.

У свою чергу С. Гербеда, розглядаючи суб'єктів соціального діалогу [7], стверджує, що основним учасником цього комунікативного процесу, його ініціатором є трудовий колектив. Знову ж таки, точка зору, висловлена автором, є дуже дискусійною, адже соціальний діалог – це специфічна форма комунікаційного процесу між двома або більше сторонами, яка реалізується не тільки на рівні підприємства (на локальному рівні) та за ініціативою певного трудового колективу. Існує ще п'ять рівнів соціального діалогу, детально охарактеризованих у поперед-

ній публікації [1], де ініціаторами комунікацій можуть бути не тільки трудові колективи, але й багато інших учасників цього процесу.

Проаналізовані праці зазначених науковців засвідчили різнобічність існуючих поглядів щодо умов формування й реалізації соціального діалогу як у нашій державі, так і закордоном.

Огляд існуючих публікацій продемонстрував відсутність єдиного підходу щодо визначення умов формування та функціонування соціального діалогу в суспільстві. Таким чином виникає реальна потреба сформулювати засади реалізації соціального діалогу, що відповідають вимогам сучасності.

**Мета статті.** Обґрунтування умов формування та ефективної реалізації соціального діалогу в контексті соціально-економічного розвитку суспільства.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Успішне формування та реалізація соціального діалогу можлива за умови визначення, який різновид даного комунікативного процесу необхідно організувати. Тільки чітке розуміння того, наскільки многогранним може бути цей процес, дає можливість об'єктивно ідентифікувати умови його ефективного протікання для всіх учасників і зацікавлених сторін. Класифікація різновидів соціального діалогу представлена в табл. 1.

Користуючись даними, представленими у табл. 1, можна зробити висновок, що соціальний діалог – це дуже різноманітний суспільний комунікаційний процес, який класифікується за вісьмома ознаками. Отже, в подальшому при визначенні умов формування та реалізації соціального діалогу, маємо враховувати всі вказані його різновиди.

Досвід попередніх досліджень інших авторів засвідчив, що до складових засад формування соціального діалогу мають бути віднесені: мета, передумови формування та успішної реалізації, принципи, функції (рис. 1).

**Класифікація різновидів соціального діалогу**

Класифікаційна ознака	Різновиди соціального діалогу
1. Сфера діяльності	- соціальна сфера - економіка - наука - політика - культура - релігія і т. ін.
2. Рівень реалізації	- міжнародний - національний - галузевий - територіальний - локальний - особистісний
3. Кількість учасників	- два - три - декілька
4. Характер протікання	- конструктивний - нейтральний - деструктивний
5. Зміст	- загально-інформативний - за конкретною тематикою
6. Час протікання	- протягом певного проміжку часу - пролонгований, або у декілька етапів - постійно (безперервно)
7. Результат	- без укладання певних угод - з укладанням певних угод
8. Ефект від реалізації	- позитивний - негативний

*Джерело:* узагальнено автором на підставі [1, 2]

Схема, представлена на рис 1, містить зміст кожної з вище вказаних складових засад реалізації соціального діалогу. Розглянемо їх більш детально. Як і будь-який інший процес, соціальний діалог має бути цілеспрямованим. Чітко сформульована мета – це вже певна гарантія результативності діалогу для всіх його учасників. Безумовно, у кожному конкретному випадку має бути сформульована конкретна ціль, але загалом можна стверджувати, що основна мета формування й реалізації соціального діалогу в суспільстві – підвищення рівня та якості життя населення шляхом гармонізації соціально-економічних взаємовідносин у суспільстві за рахунок досягнення консенсусу між сторонами діалогу на будь-якому рівні його реалізації.

Друга складова – передумови формування і реалізації соціального діалогу. У цьому випадку доречно виділити тільки 4

основних передумови, а саме: наявність законодавчої бази щодо регулювання соціального діалогу, соціальна орієнтація економічної сфери, сприятливе політичне середовище та незалежні учасники діалогу, що володіють всією релевантною інформацією. Решта, що пропонується іншими науковцями [2, с. 13-14], фактично є похідними умовами, або просто повторює зміст уже представлених основних передумов іншими словами. Також важливо зауважити, що відсутність будь-якої із вказаних чотирьох передумов значно ускладнює процес соціального діалогу й може призвести до негативного результату.

Аналіз останніх публікацій, присвячених проблемам розвитку соціального діалогу, засвідчив що серед дослідників немає єдиної точки зору та порозуміння стосовно того, які засади є передумовами, а які – принципами соціального діалогу. Дуже часто між ними відсутня чітка межа.



В схемі, що представлена на рис. 1, відображено лише 4 основоположних принципи соціального діалогу:

а) дотримання встановлених законодавчо-регуляторних норм: мова йде не тільки про нормативні документи, які регламентують процес реалізації соціального діалогу, але й про всю нормативно-законодавчу та регуляторну базу держави, а також про міжнародні домовленості, угоди та нормативні акти;

б) відкритість та взаємна повага всіх учасників діалогу: наявність незалежних та поінформованих учасників не є гарантією позитивного результату соціального діалогу, без бажання співпрацювати консенсусу не буде досягнуто;

в) добровільність прийняття реальних зобов'язань: результатом соціального діалогу мають бути реальні пропозиції щодо вирішення проблеми; примусове залучення сторін до виконання покладених на них зобов'язань, або нереалістичність пропонованих заходів призведуть до негативного результату;

г) останній принцип – відповідальність сторін за взяті зобов'язання - передбачає обов'язковість санкцій у разі невиконання кимось з учасників своїх зобов'язань; недотримання даного принципу спричинить безкарність та зловживання з боку учасників діалогу і його негативний результат.



Рис. 1. Засади формування та реалізації соціального діалогу.

Джерело: узагальнено автором на підставі [2, 4, 5]

Останній елемент, представлений на рис. 1, – це функції соціального діалогу.

Більшість науковців розглядають соціальний діалог – як інструмент розв'язання



кризових ситуацій між роботодавцями та робітниками. Саме тому більшість варіантів пропонує функції відображають функції соціального діалогу по відношенню до працівників та працевлаштованого населення. Але загалом процес соціального діалогу може виникнути між групами різних роботодавців, між різними бізнес колами, між державними органами влади та представниками місцевої громади і т. п. Тому у представленій схемі запропоновано чотири функції:

а) забезпечення узгодженості інтересів окремих осіб, груп, територіальних громад: шляхом реалізації соціального діалогу всі залучені сторони досягають консенсусу з різних проблемних питань, тим самим враховуються інтереси всіх учасників діалогу (і безпосередніх представників, і опосередкованих стейкхолдерів);

б) зниження рівня соціальної напруженості: фактично реалізація цієї функції неможлива без першої, вона має бути певним наслідком узгодженості інтересів, але при цьому результати співпадіння мають здійснювати позитивний вплив як на самих учасників (на їх психологічний стан), так і на оточуюче соціальне середовище;

в) захист інтересів соціально-уразливих верств населення: реалізації соціального діалогу на всіх рівнях потребують саме такі категорії; у більшості випадків проблеми таких категорій стають або причиною формування соціального діалогу, або саме такі чекають на позитивні рішення;

г) забезпечення інноваційного розвитку окремих сфер життєдіяльності та суспільства в цілому: конструктивний діалог веде до вирішення проблем, нерідко задля досягнення консенсусу протягом комунікативного процесу формуються інновативні рішення, без яких розв'язання проблеми було б неможливим. Реалізація пропонує інновацій прямо або опосередковано позитивно впливатиме на рівень та якість життя

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Представлена класифікація та умови формування і реалізації соціального діалогу дозволяють як науковцям, так і практикам чітко визначити всі

аспекти формування та реалізації соціального діалогу. Враховуючи всі різновиди та особливості формування соціального діалогу, будь-який представник бізнесу, громади чи влади буде мати можливість відстежити наявність будь-якої з вказаних складових та забезпечити формування і реалізацію соціального діалогу з очікуваним позитивним результатом.

## Література

1. Зеленко О. О. Роль соціального діалогу у контексті соціально-економічного розвитку суспільства / О. О. Зеленко // Часопис економічних реформ. – 2014 - № 1 (13) – С. 82-87.

2. Громадська Н. А. Соціальний діалог: навч. посібн. / Н. А. Громадська. - Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2012 – 184 с.

3. Смірнова А. Соціальний діалог: тенденції та перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс]/ А. Смірнова – Режим доступу: [http://www.nspp.gov.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=895:2010-08-18-08-24-37&catid=15:2010-01-19-22-14-24&Itemid=12](http://www.nspp.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=895:2010-08-18-08-24-37&catid=15:2010-01-19-22-14-24&Itemid=12)

4. Яровая Л. В. Украинская модель социального диалога в контексте европейской политики / Л. В. Яровая // Вісник СевНТУ: зб. наук. Праць – 2010 – № 112, Серія «Політологія» - С. 39 – 43.

5. Федін В. В. Предложения к разработке проекта концепции развития социального партнерства [Электронный ресурс] / В. В. Федін – Режим доступа: [http://www.niitss.ru/analytics/publications/prelozhenija\\_k\\_razrabotke\\_pro.html](http://www.niitss.ru/analytics/publications/prelozhenija_k_razrabotke_pro.html)

6. Трюхан О. А. Організаційно-правові форми соціального діалогу у сфері праці: автореф. дис. на здобуття ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.05 – Трудове право; право соціального забезпечення / О. А. Трюхан. – Одеська національна юридична академія – Одеса – 2006 – 21 с.

7. Гербеда С. В. Форми реалізації соціального діалогу в Україні. [Електронний ресурс] / С. В. Гербеда // Ефективна



економіка – 2012 - № 6 – Режим доступу:  
<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=434>

### Reference

1. Zelenko O. O. Rol' social'nogo dialogu u konteksti social'no-ekonomichnogo rozvitku suspil'stva / O. O. Zelenko // Chasopis ekonomichnih reform. – 2014 - № 1 (13) – S. 82-87.

2. Gromads'ka N. A. Social'nij dialog: navch. posibn. / N. A. Gromads'ka. - Mikolaïv: ChDU im.. P. Mogili, 2012 – 184 s.

3. Smirnova A. Social'nij dialog: tendencii ta perspektivi rozvitku v Ukraïni [Elektronnij resurs] / A. Smirnova – Rezhim dostupu:

[http://www.nspp.gov.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=895:2010-08-18-08-24-37&catid=15:2010-01-19-22-14-24&Itemid=12](http://www.nspp.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=895:2010-08-18-08-24-37&catid=15:2010-01-19-22-14-24&Itemid=12)

4. Jarovaja L. V. Ukrainskaja model' social'nogo dialoga v kontekste evropejskoj

politiki / L. V. Jarovaja // Visnik SevNTU: zb. nauk. Prac' – 2010 - № 112, Serija «Politologija» - S. 39 – 43.

5. Fedin V. V. Predlozhenija k razrabotke proekta koncepcii razvitija social'nogo partnerstva [Elektronnij resurs] / V. V. Fedin – Rezhim dostupa: [http://www.niitss.ru/analytics/publications/predl\\_ozhenija\\_k\\_razrabotke\\_pro.html](http://www.niitss.ru/analytics/publications/predl_ozhenija_k_razrabotke_pro.html)

6. Trjuhan O. A. Organizacijno-pravovi formi social'nogo dialogu u sferi praci: avtoref. dis. na zdobuttja stupenja kandidata juridichnih nauk: spec. 12.00.05 – Trudove pravo; pravo social'nogo zabezpechennja / O. A. Trjuhan. – Odes'ka nacional'na juridichna akademija – Odesa – 2006 – 21 s.

7. Gerbeda S. V. Formi realizacii social'nogo dialogu v Ukraïni. [Elektronnij resurs] / S. V. Gerbeda // Efektivna ekonomika – 2012 - № 6 – Rezhim dostupu: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=434>

**Зеленко Е. А.**

### Принципы формирования социального диалога в обществе

В статье обоснованы условия формирования и эффективной реализации социального диалога в контексте социально-экономического развития общества. Освещены имеющиеся подходы различных отечественных и зарубежных авторов относительно определения условий социального диалога и в результате анализа определено главную цель, предпосылки формирования и реализации социального диалога, а также его принципы и функции. Сформировано обобщающую классификацию разновидностей социального диалога в обществе, которая содержит 8 классификационных признаков.

*Ключевые слова:* социальный диалог, общество, цель, предпосылки, принципы, функции.

**Zelenko O.**

### Principles of formation of social dialogue

In the article the conditions of social dialogue formation and effective implementation in the context of socio-economic development are presented. The existing approaches of various domestic and foreign authors that, to determine the principles of social dialogue are observed and the analyzed: as a result the main goal, prerequisites for the formation and implementation of social dialogue, its principles and functions were proposed. It was formed generalized classification of social dialogue varieties in society, which has 8 classifications.

*Keywords:* social dialogue, community, purpose, background, principles, functions..

**Рецензент:** Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Луганськ, Україна.

**Reviewer:** Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Luhansk, Ukraine.

*e-mail:* zablodin@yandex.ru

Стаття подана  
25.11.2014 р.



## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті запропоновано теоретико-методичний підхід щодо оцінювання рівня соціальної спрямованості розвитку національної економіки за напрямками відтворення соціальних ресурсів та забезпечення умов соціального розвитку на основі інтегрального оцінювання, концепції життєздатності соціально-економічних системи та використання модифікованої формули медіани трикутника, що дає змогу виявити основні соціальні акценти економічного зростання в державі та, тим самим, оцінити рівень зміщення між ними. Запропонований підхід може стати підґрунтям для обґрунтування механізмів соціального спрямування економічного розвитку держави.

**Ключові слова:** соціальний розвиток, економічний розвиток, соціальна спрямованість, життєздатність, медіана трикутника, соціальні ресурси, умови соціального розвитку.

**Постановка проблеми.** Деструктивні зміни національної економіки України призвели до негативних наслідків у її структурі, втраті вагомих функціональних залежностей та організаційних зв'язків між її ланками, що призвело до формування хибних цілей її функціонування. Нерозривний зв'язок між економічної та соціальною сферами в державі утворюється на засадах їх взаємозалежності та справедливості щодо врахування інтересів кожної із них в процесі їх динамічного розвитку. Неможна виокремлювати економічні чи соціальні інтереси, лише дослідження їх взаємозв'язків дасть можливість отримати принципово інші чинники соціально-економічного розвитку держави, оцінювання впливу яких стане підґрунтям подальших наукових досліджень.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питаннями оцінювання та розвитку соціально-економічних сфер держави займалися такі провідні вчені як О.І. Амоша, Є.О. Балацький, І.М. Вахович, В.М. Геєць, І.В. Запатріна, О.П. Кириленко, Т.С. Клебанова, К.В. Павлюк, О.К. Єлісеєва, С.М. Харазішвілі, Ю.М. Чмир та ін. Проте залишається актуальним питання оцінювання напрямів соціальної спрямованості розвитку національної економіки.

**Метою статті** є обґрунтування методичного підходу щодо оцінювання напрямів соціальної спрямованості розвитку національної економіки на засадах інтегрального оцінювання в сучасних умовах господарювання.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Сучасні дослідження аспектів соціального спрямування економічного розвитку держави зосереджені на пошуку та розбудові механізмів прийнятних обмежень щодо перерозподілу економічних результатів, власності та капіталу загалом. Зазначені обмеження виступають соціальними нормами та правилами, щодо суспільного розвитку та підвищення рівня добробуту населення. Як вже неодноразово зазначалося фахівцями та вченими: економічна та соціальна складова залежні та обумовлюють одна одну, тому фактичний рівень соціально-економічного розвитку держави – це результати її соціально-економічної політики та реакції на неї суспільства та бізнесу. Отже, обґрунтування подальшого розвитку механізмів соціального спрямування економічного розвитку держави буде також залежати від вже сформованої структури у соціально-економічних відносинах. Саме тому подальший пошуку к шляхів вирішення проблем соціального спрямування економіки доцільно проводити з урахуванням чинної ситуації в країні.

Наслідки фінансово-економічної кризи та суспільно-політичний колапс в країні підтверджує кризу як інституціональних засад, так і деструкцію суспільно-державно-ринкових процесів. Шлях до вирішення глобальних проблем вбачаємо тільки через принципову зміну сформованого укладу у ринковому середовищі та суспільно-державних відносинах. Нажаль, на платформах існуючих систем неможли-





ве формування якісно нових структур та елементів.

Дослідження літератури з питань соціального спрямування економічного розвитку держави підтверджують, що методична база щодо оцінювання рівня соціальної спрямованості економіки часткова

та носить фрагментарний характер. На наш погляд, доречно розглянути можливий шлях вирішення цього питання на основі застосування інтегрального оцінювання та концепції життєздатності системи [5], рис.1.

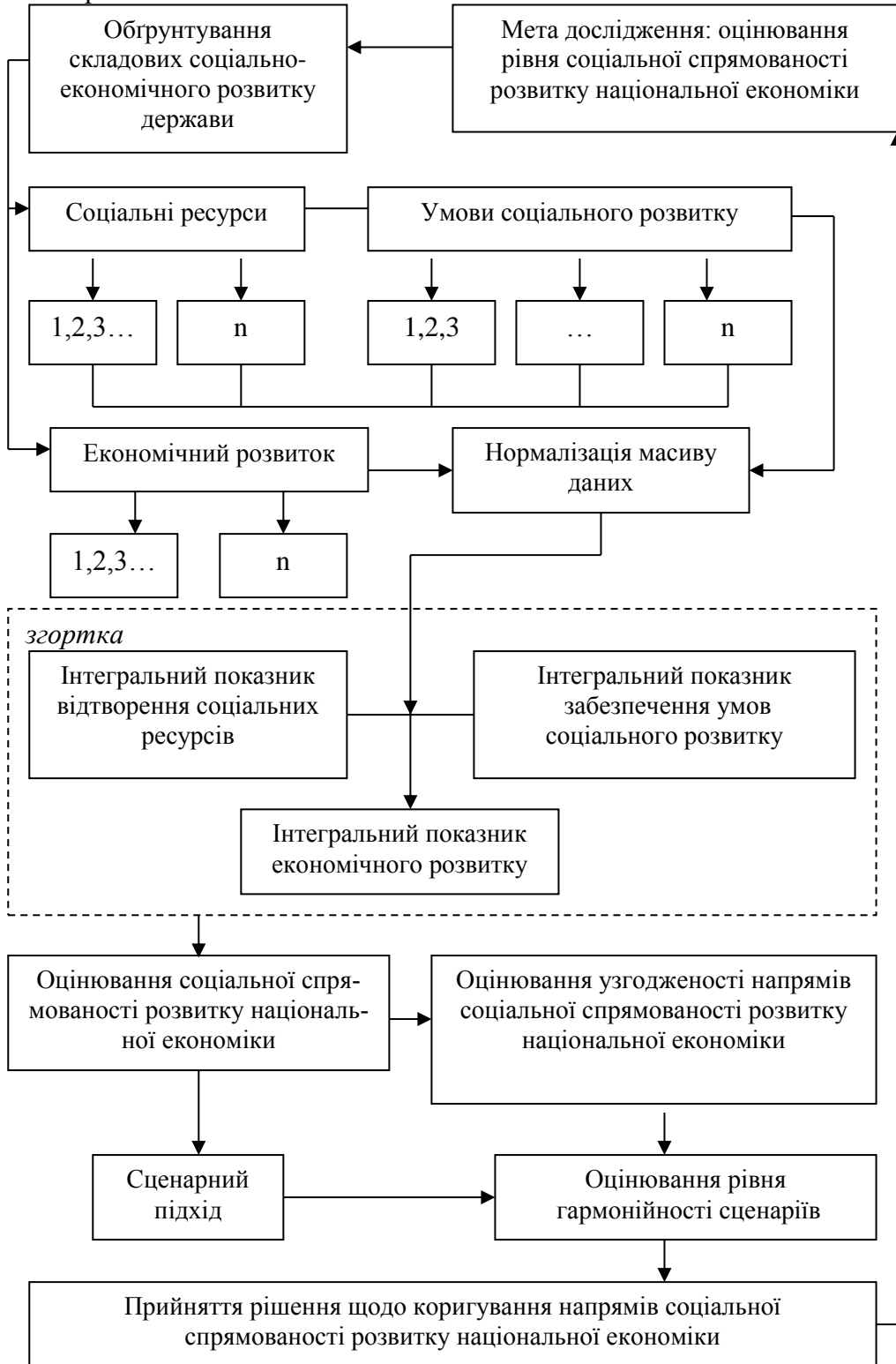


Рис. 1. Етапи оцінювання напрямів соціальної спрямованості розвитку національної економіки

Джерело: розроблено автором

За даними рис.1 на початковому етапі формуємо масив даних щодо забезпечення умов соціального розвитку  $N_{sr}$ , рівня відтворення соціальних ресурсів  $N_{usr}$ , економічного розвитку держави  $N_{ec}$ :

$$N_{sr} = \{x_1^{sr}, x_2^{sr}, x_3^{sr}, \dots, x_n^{sr}\}, \quad (1)$$

$$N_{usr} = \{x_1^{usr}, x_2^{usr}, x_3^{usr}, \dots, x_n^{usr}\}, \quad (2)$$

$$N_{ec} = \{x_1^{ec}, x_2^{ec}, x_3^{ec}, \dots, x_n^{ec}\}, \quad (3)$$

Поділ масиву даних на стабілізатори та дестабілізатори буде здійснюватися на основі оцінювання їх впливу на кінцевий результат, тобто, чи сприяють вони соціальному зростанню, чи ні.

Нормалізація показників зазначених вище груп буде здійснюватися за наступними формулами:

- для показників стимуляторів:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\delta_j}, \quad (3)$$

- для показників дестимуляторів:

$$z_{ij} = \frac{-(\bar{x}_{ij} - x_j)}{\delta_j}, \quad (4)$$

де  $x_{ij}$  –  $x$  значення показника  $j$  для  $i$ -того періоду;

$\bar{x}_j$  – середнє значення показника  $j$ ;

$\delta_j$  – стандартне відхилення.

На наступному етапі обґрунтовуються вагові коефіцієнти, що відповідатимуть кожній групі показників. В контексті даного дослідження пропонується вагові коефіцієнти обґрунтувати за принципом золотого перетину, тобто у відношенні 0,38:0,62. Принципам золотого перерізу в контексті гармонізації складових розвитку держави посвячено праці таких вчених як І. Крючкова, А. Харітонова, І. Степанішина, Ю. Алексєєва, Л. Сергєєвої.

Для обґрунтування економічної спрямованості соціального розвитку держави наведемо сценарії розподілу економічних ресурсів між економічною системою та складовими соціальної системи, табл. 1.

Т а б л и ц я 1

**Сценарії спрямування економічних ресурсів у підсистемі соціального розвитку держави**

Сценарії	Пріоритети забезпечення	Економічний розвиток, $I_{ec}$	Забезпечення умов соціального розвитку $I_{sur}$	Відтворення ресурсів соціального розвитку $I_{sr}$
1	Соціальний розвиток	0,24	0,38	0,38
2	Ресурси соціально-економічного розвитку	0,38	0,24	0,38
3	Умови соціально-економічного розвитку	0,38	0,38	0,24
4	Економічний розвиток	0,62	0,24	0,14
5	Економічний розвиток	0,62	0,14	0,24
6	Ресурси соціального розвитку	0,24	0,14	0,62
7	Умови соціального розвитку	0,24	0,62	0,14
8	Ресурси соціального розвитку	0,14	0,24	0,62
9	Умови соціального розвитку	0,14	0,62	0,24

Джерело: розроблено автором





Гармонійність розроблених сценаріїв обчислимо за формулою гіперболічного косинуса Фібоначі:

$$I_g = \frac{\lambda^{2(I_{sr} \times I_{sur} \times I_{sec})} - \lambda^{-2(I_{sr} \times I_{sur} \times I_{sec})}}{\mu}, I_g \in [0;1] \quad (5)$$

$I_g$  - індекс гармонійності сценарію;  
 $\lambda, \mu$  - константи, що дорівнюють 1,618 та 2,236 відповідно.

За вище зазначеним обчислимо гармонійність структури сформованих сценаріїв соціальної спрямованості економічного розвитку, табл. 2.

Т а б л и ц я 2

**Рівень гармонійності структури сформованих сценаріїв соціальної спрямованості економічного розвитку**

Сценарій	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Is	0,030	0,030	0,030	0,018	0,018	0,018	0,018	0,018	0,018

Джерело: розроблено автором

За даними табл.2 видно, що сценарії 1,2,3, що характеризують пріоритетність розвитку умов та ресурсів в соціальній системі, ресурсів соціально-економічної систем, одночасне забезпечення умов соціального розвитку та ресурси економічної системи, більш гармонійні ніж інші. Тобто, окреме суттєве виділення економічних ресурсів на певний напрям розвитку малоефективне, тому потрібно акценти ставити на подвійний характер забезпечення.

Для подальшого дослідження соціальної спрямованості економічного розвитку обчислимо інтегральні показники економічного розвитку, забезпечення умов та відтворення ресурсів соціального розвитку. Таким чином, масив вхідних даних соціального та економічного розвитку держави, що буде поділено за вищезазначеними напрямками (1), (2), (3) буде згорнуто в три інтегровані показники. Аналогічно буде обчислюватися і показник економічного розвитку держави.

$$I_{sr} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_{ij}^{sr}), I_{sr} \in [0;1]. \quad (6)$$

$$I_{sur} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (x_{ij}^{sur}), I_{sur} \in [0;1], \quad (7)$$

$$I_{ec} = \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k (x_{ij}^{ec}), I_{ec} \in [0;1]. \quad (8)$$

де  $I_{sr}$  - інтегральний показник рівня відтворення соціальних ресурсів;

$I_{usr}$  - інтегральний показник рівня умов забезпеченості соціального розвитку;

$I_{ec}$  - інтегральний показник економічного розвитку;

$x_{ij}^{sr}$  - нормований показник відтворення соціальних ресурсів;

$x_{ij}^{usr}$  - нормований показник умов забезпечення соціального розвитку;

$x_{ij}^{ec}$  - нормований показник економічного розвитку;

$n$  - кількість показників групи відтворення соціальних ресурсів;

$m$  - кількість показників групи забезпечення умов соціального розвитку;

$k$  - кількість показників групи економічного розвитку.

На наступному етапі порівнюється структура рекомендованих сценаріїв та існуюча структура обчислених інтегральних показників.

Інтегральну оцінку рівня соціальної спрямованості економічного розвитку пропонується обчислити на основі використання трансформованої формули медіани трикутника.

Отже, у випадку, коли:

1. Соціальне спрямування економічного зростання націлене на відновлення соціальних ресурсів:

$$\frac{2}{3} I_{sr} = \frac{2}{3} \sqrt{I_{usr}^2 + \frac{I_{sr}^2}{2} + \frac{VVP_{norm}^2}{2}}, \quad (9)$$

де  $I_{usr}$  - інтегральна оцінка рівня умов забезпечення соціального розвитку держави;



$I_{sr}$  - інтегральна оцінка рівня відтворення соціальних ресурсів в державі;

$VVP_{norm}$  - нормалізований показник ВВП.

2. Соціальне спрямування економічного зростання націлене на покращення соціальних умов розвитку:

$$\frac{2}{3} I_{usr} = \frac{2}{3} \sqrt{I_{sr}^2 + \frac{I_{usr}^2}{2} + \frac{VVP_{norm}^2}{2}}. \quad (10)$$

Отримана інтегральна оцінка також знаходитиметься в межах [0; 1], що дасть змогу виявити основні соціальні акценти економічного зростання в державі та, тим самим, оцінити рівень зміщення між ними. Здійснити це можна наступним чином:

$$I = \frac{\frac{2}{3} I_{usr} + \frac{2}{3} I_{sr}}{2}, \quad (11)$$

де  $I$  – показник узгодженості спрямованого економічного розвитку на відтворення соціальних ресурсів та забезпечення умов соціального розвитку в державі.

Отримані напрями соціальної спрямованості економічного зростання в державі в подальшому доцільно розкривати більш детально, тобто, напрям умов соціального розвитку доречно буде розкрити за показниками економічного, житлового та освітнього забезпечення населення, а напрям відтворення соціальних ресурсів поділити на групи показників, що відповідають економічно активним та неактивним верствам населення. Такий поділ доречно проводити до тих пір, поки не виявляться найменші деталі соціального розвитку, що невраховані та неохоплені економікою держави. На підставі таких висновків повинна коригуватися як соціальна, так і економічна політика держави.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Розглянуто питання можливості оцінювання соціальної спрямованості розвитку національної економіки у напрямках забезпечення відтворення соціальних ресурсів та умов забезпечення соціального розвитку. Запропонований методичний підхід щодо оцінювання соціальної

спрямованості розвитку національної економіки засновано на основі використання трансформованої формули медіани трикутника. Отримана інтегральна оцінка знаходитиметься в межах [0; 1], що дасть змогу оцінити акценти соціальної спрямованості економічного зростання в Україні. Узгодженість спрямування економічного розвитку за соціальними напрямами буде залежати від відповідності рівня отриманих інтегральних оцінок одна одній. Поділ масиву досліджених показників соціального розвитку держави доречно проводити до виявлення неврахованих та неохоплених економікою держави. Результати дослідження можуть стати підґрунтям для коригування соціальної та економічної політики держави.

### Література

1. Єлісеєва О. К. Теоретико-методологічні аспекти математичного моделювання соціально-економічних систем : монографія / О. К. Єлісеєва. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2009. – 388 с.
2. Карпінський Б.А. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель. Монографія. / Б.А. Карпінський, С.М. Божко. – Львів: Логос, 2005. – 256с.
3. Методологічні підходи до визначення проблемних територій та напрямів регулювання їх подальшого розвитку : монографія / Л. М. Зайцева, С. М. Серьогін, В. В. Антонов [та ін.]; за наук. та заг. ред. Л. М. Зайцевої. – Д. : ДРІДУ НАДУ при Президентіві України, 2003. – 144 с.
4. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: У 3 т. / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженко, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007.
5. Моделювання структури життєздатних соціально-економічних систем : колективна монографія / [Л.Н. Сергєєва, А.В. Бакурова, В.В. Воронцов и др.]. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2009. – 200 с.



## References

1. Yelisyeyeva O. K. Teorety`ko-metodologichni aspekty` matematy`chnogo modelyuvannya social`no-ekonomichny`x sy`stem : monografiya / O. K. Yelisyeyeva. – Dnipropetrovs`k : Nauka i osvita, 2009. – 388 s.

2. Karpins`ky`j B.A. Staly`j rozvy`tok ekonomiky` : uzagal`nena model`. Monografiya. / B.A. Karpins`ky`j, S.M. Bozhko. – L`viv: Logos, 2005. – 256s.

3. Metodologichni pidxody` do vy`znachennya problemny`x tery`torij ta napryamy` reguluyvannya yix podal`shogo rozvy`tku : monografiya / L. M. Zajceva, S. M. Ser`ogin, V. V. Antonov [ta in.]; za nauk. ta zag.

red. L. M.Zajcevoyi. – D. : DRIDU NADU pry` Prezy`dentovi Ukrayiny`, 2003. – 144 s.

4. Strategichni vy`kly`ky` XXI stolittya suspil`stvu ta ekonomici Ukrayiny`: U 3 t. / Za red. akad. NAN Ukrayiny` V. M. Gejcyia, akad. NAN Ukrayiny` V. P. Semy`nozhenko, chl.-kor. NAN Ukrayiny` B. Ye. Kvasnyuka. – K.: Feniks, 2007.

5. Modelyuvannya struktury` zhy`tteyzdatny`x social`no-ekonomich`ny`x sy`stem : kolekty`vna monografiya / [L.N. Sergeyeyeva, A.V. Bakurova, V.V. Voronczov y` dr.]. – Zaporizhzhya : Vy`d-vo KPU, 2009. – 200 s.

**Лебедева Е.А.**

### **Теоретико-методический подход к оцениванию социальной направленности развития национальной экономики**

В статье предложен теоретико-методический подход к оценке уровня социальной направленности развития национальной экономики по направлениям воспроизводства социальных ресурсов и обеспечение условий социального развития на основе интегральной оценки, концепции жизнеспособности социально-экономических системах и использование модифицированной формулы медианы треугольника, что позволяет выявить основные социальные акценты экономического роста в стране и, тем самым, оценить уровень смещения между ними. Предложенный подход может стать основой для обоснования механизмов социальной направленности экономического развития государства.

*Ключевые слова:* социальное развитие, экономическое развитие, социальная направленность, жизнеспособность, медиана треугольника, социальные ресурсы, условия социального развития.

**Lebedev E.**

### **Theoretical and methodological approach to the evaluation of the social orientation of the national economy**

The paper proposes a theoretical and methodological approach to the evaluation of the social orientation of national economic development in directions reproduction of social resources and to ensure social development through integrated assessment of viability of the concept of socio-economic systems and the use of modified formula Median, which makes it possible to identify the major social accents economic growth in the country and thus assess the level shift between them. The proposed approach can be a basis for the study of social mechanisms guiding economic development.

*Keywords:* social development, economic development, social orientation, sustainability, Median, social resources, social development conditions.

**Рецензент:** Покатаева О. В. – доктор экономических наук, профессор, завідувач кафедри «Оподаткування» Класичного приватного університету, м. Запоріжжя, Україна.

**Reviewer:** Pokatayeva O. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Taxation Department Classic Private University, Zaporozhye, Ukraine .

*e-mail:* rada.zp.torg@mail.ru

*Стаття подана  
29.11.2014 р.*



## РОЗВИТОК БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІДНОГО РІВНЯ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Визначена сутність понять «бюджетно-податкова політика» та «якість життя населення», представлено авторське бачення їх взаємодії та важливості для стабільного розвитку держави. Проаналізовано рейтинг України стосовно рівня якості життя в порівнянні з іншими країнами світу. Визначені основні категорії громадян, що потребують державної підтримки. Означені пріоритетні напрямки удосконалення бюджетно-податкової політики задля забезпечення гідного рівня та якості життя населення України в сучасних умовах.

**Ключові слова:** бюджетно-податкова політика, якість життя населення, гідний рівень життя

**Постановка проблеми.** Значущість проблеми забезпечення високої якості життя населення невинно росте з огляду на те, що людський ресурс в умовах сьогоденної кризи – економічної, соціальної, демографічної – є найдефіцитнішим ресурсом. Падіння рівня життя може призвести до втрати частини цього ресурсу. Можливість реалізації державою покладених на неї функцій, зокрема забезпечення розвитку соціальної сфери та підвищення рівня життя населення, залежить від успішного функціонування та розвитку економіки цієї країни, що безпосередньо пов'язано з проведенням виваженої бюджетно-податкової політики. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів та необхідності дотримання широкого переліку соціальних зобов'язань держави виникає необхідність винести на перший план наукових досліджень бюджетно-податкову політику України. Особливої актуальності дослідженню додає складна воєнно-політична ситуація в країні, яка створює необхідність формування збалансованої фіскальної політики, що забезпечить досягнення гідного рівня та якості життя населення.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблеми формування сучасної бюджетно-податкової політики розглядаються в працях Л. Сергієнка [1], Т. Єфименка [2], Т. Калінеску [3] та інших. Розробкою концептуальних засад забезпечення якості життя людей, визначенням факторів, що впливають на її рівень, займалися Д. Колесніков [4], Г.С.Ліхоносова [5], Т. Богданова [6], Т. Калінеску, О. Алекса [7] та інші. Але, незважаючи на новизну цих досліджень, події сьогодення в Україні, що викликали стрімке погіршення рівня життя окремих частин населення країни та економічної ситуації в

цілому, потребують подальшого дослідження цих категорій та їх зв'язку.

**Мета статті** полягає в обґрунтуванні напрямів щодо удосконалення бюджетно-податкової політики на сучасному етапі розвитку економіки України й забезпечення рівня якості життя населення. Для досягнення поставленої мети передбачається визначити взаємозв'язок бюджетно-податкової політики з якістю життя населення та запропоновано шляхи щодо їх удосконалення.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Стабільність надходжень до державного бюджету за рахунок податків і зборів забезпечує чітка бюджетно-податкова політика. У сучасних умовах вона набуває найбільш суттєвого значення. Саме реформування ринкової економіки значною мірою залежить від зміцнення державних фінансів, через які держава акумулює грошові ресурси для фінансування суспільних потреб. Бюджетно-податкова політика [1, с. 54] – це складова фінансової політики держави, а також вид управлінської діяльності держави щодо зміни державних витрат та оподаткування, надання пільг, субсидій, трансфертних платежів із метою регулювання ділової активності, підтримки високого рівня зайнятості, запобігання різких коливань цін та забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку держави в цілому.

Якість життя – найважливіший показник соціально-економічного розвитку як територіальної громади, так і держави в цілому [4, с. 113]; ступінь відповідності умов і рівня життя науково обґрунтованим нормативам або визначеним стандартам [8, с. 240]; задоволеність населення життям з точки зору широкого набору потреб та інтересів [9, с. 462]. Це поняття охоплює характеристики й індикатори рівня життя, умови праці і відпо-



чинку, житлові умови, соціальну забезпеченість і гарантії, охорону правопорядку і дотримання прав особистості, природно-кліматичні умови, показники збереження навколишнього середовища, наявність вільного часу і можливості його доцільно використовувати, нарешті, відчуття спокою, комфортності і стабільності [10, с. 12 – 13]. Суспільство повинно бути впевнене у тому, що якість життя в нашій країні повністю відповідає стандартам, запропонованим у світі. А значить держава повинна забезпечувати такий рівень життя та перспективи його зростання, які б влаштували кожен людину незалежно від віку, статі чи соціального походження.

Згідно щорічному звіту ООН, не дивлячись на те, що в 2009-2012 роках в Україні відбувався відносний ріст показників індексу розвитку людського потенціалу країн світу, динаміка рейтингу держави серед інших 175 країн-учасниць навпаки погіршилася. У 2010 році Україна займала 69-ту позицію серед 176 країн світу, відповідно у 2011 – 76-ту з показником 0,737, а у 2012 – 78-му з показником 0,740 (при максимумі 0,955 у Норвегії) [11]. Серед критеріїв досліджуваного індексу в нашій країні найкращий стан справ з освітою та грамотністю – 0,860 (29 місце у світі), помітно гірший стан зі здоров'ям та довголіттям – 0,760 (69 місце в світі), а найгірший - з рівнем життя (еконо-

мічним розвитком) – 0,615, що менше ніж середній світовий показник (0,681).

Найвищий показник – рівень освіти завжди позитивно впливав на імідж країни, адже за світовим рейтингом грамотності ми знаходимося на 29 місці, проте економічні показники, які визначають рівень життя населення (0,615 – в Україні, для порівняння в нашої сусідки Білорусії – 0,723) [11], негативно позначаються на індексі розвитку людського потенціалу, відкидаючи нашу державу у рейтингу до середньостатистичних показників латиноамериканських держав.

На формування рівня та якості життя населення впливає безліч факторів, серед яких виділяються [12, с. 52] особистісні, родинні та зовнішні чинники. Серед зовнішніх виокремлюються: політика держави, соціально-економічна та політична ситуація в країні, стан і тенденції розвитку національної економіки, кон'юнктура ринку та ін.

Особисте бачення взаємодії бюджетно-податкової політики та рівня життя населення країни представлено на рис. 1. Ці дві категорії утворюють замкнене коло. Вони постійно взаємодіють, і держава має постійно піклуватися про своїх громадян, щоб вони, в свою чергу, мали бажання брати участь у розвитку своєї країни.

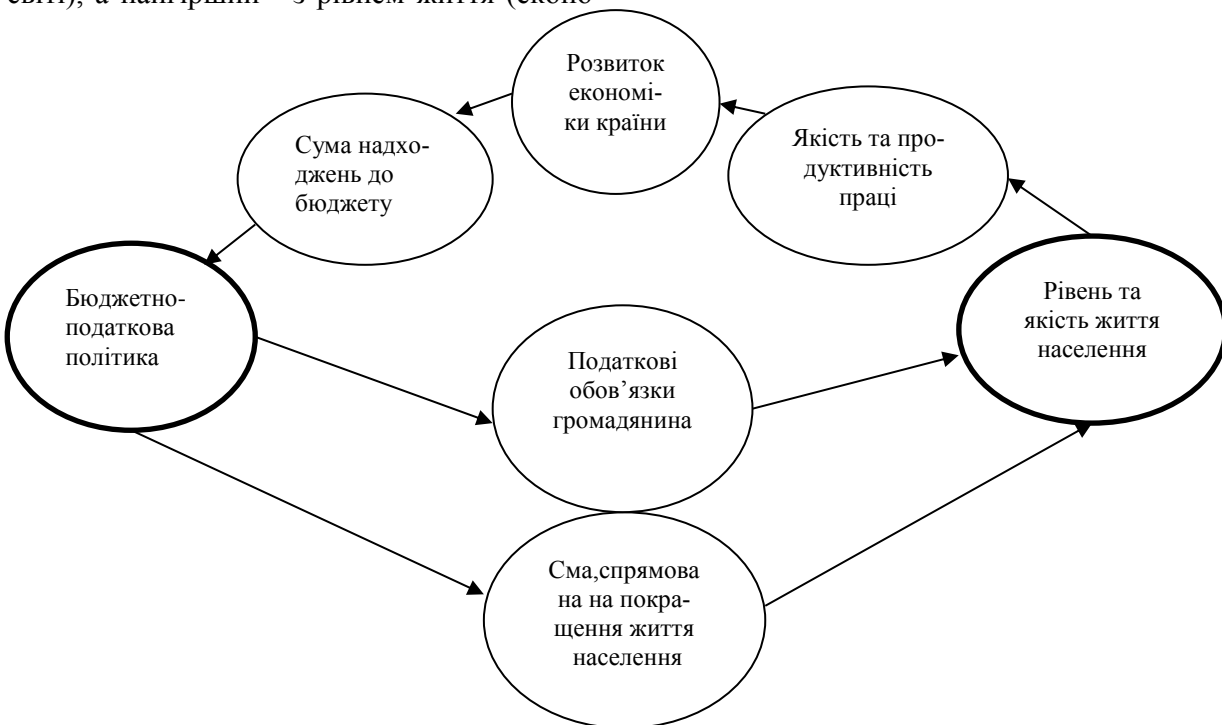


Рис. 1. Взаємозв'язок категорій «бюджетно-податкова політика» та «якість життя населення»  
Джерело: узагальнено авторами на підставі [6]







Адаптуючись до сучасних умов, дії держави по забезпеченню гідного рівня життя громадян України мають бути направлені на 2 категорії громадян: 1. Соціально незабезпечені верстви населення, що потребують державної підтримки; 2. Особи, котрі потребують допомоги держави в створенні сприятливого клімату для своєї діяльності, для стабільного забезпечення себе фінансово самостійно.

Але у світлі останніх подій в Україні, необхідно виділити в окрему категорію громадян України, що проживають на територіях Луганської та Донецької областей, які перш за все потребують державної участі в підтриманні рівня свого життя на достатньому рівні, що відповідає вимогам сучасної соціальної держави.

На шляху до підвищення загального рівня життя населення України, до першочергових напрямків розвитку бюджетно-податкової політики за потрібне слід приймати:

1. Розробку окремого Положення, яке б регулювало взаємовідносини з платниками податків, що проживають на території проведення АТО – введення податкових канікул, можливість відстрочки сплати необхідних податків через обставини, що не залежать від платника, ненарахування пені за несвоєчасну сплату податків;

2. Збільшення фінансування соціальних програм, законодавче затвердження системи допомоги вимушеним переселенцям із Донецької та Луганської областей та населенню, що проживає на цих територіях;

3. Реалізацію механізму адресності надання соціальної допомоги, що в умовах обмеженості бюджетного фінансування зумовить надання її саме тим верствам і групам населення, які її реально потребують;

4. Уведення нульової ставки ПДВ на товари першої необхідності, насамперед, відміна нещодавно встановленої ставки 7% на ліки [13], яка негативно позначилася на фінансовому становищі багатьох верств населення, у першу чергу малозабезпечених та соціально незахищених;

5. Створення сприятливого клімату діяльності для середнього та малого бізнесу шляхом зменшення кількості податків, якості та швидкості їх адміністрування по всій території України, що дозволить стабільно поповнювати державний бюджет;

Економічно сильною і стабільною в своєму розвитку може стати тільки та дер-

жава, законодавча база якої відповідає інтересам переважної більшості громадян. Світовий досвід засвідчує, що кожна демократична держава, яка прагне мати в суспільстві соціальний мир і злагоду, постійно вдосконалює систему оподаткування своїх громадян для повної узгодженості інтересів усіх верств населення [14, с. 362].

6. Затвердження неоподатковуваного мінімуму, який буде дорівнювати прожитковому мінімуму для громадянина України [15]; перегляд системи пільг, субсидій та соціальних виплат, відповідність їх соціальним стандартам.

7. Запровадження прогресивного оподаткування, із використанням складної прогресії [16, с.212], що дозволить забезпечити плавний перехід від одного розряду до іншого, урахувати майнові особливості платників і більш рівномірно розподілити податковий тиск;

8. Поступова модернізація податкової системи; вирівнювання соціально-економічного розвитку населення через ефективне використання податкового механізму.

9. Скорочення видатків на утримання апарату державного управління.

З цього приводу влучною є думка Т.Калінеску та О.Алекси [7, с.85], які вважають, що кожна з країн, яка будує власну «державу добробуту», вимушена шукати компроміс між економічною ефективністю і соціальною справедливістю, свій рецепт узгодження індивідуальних і суспільних інтересів, щоб забезпечити благополуччя не тільки нинішнього, але й майбутніх поколінь.

«Рецепт» благополуччя для України сьогодні – негайна реакція на негативні зміни якості життя суспільства, у першу чергу, бюджетно-податковими реформами. Складна воєнно-політична ситуація та соціально-економічна нестабільність стали справжнім випробуванням для нашої країни та її громадян. І в цій ситуації державна влада, як ніколи, повинна закріпити відносини «державо-суспільство» та показати, що життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека українського населення є найвищою цінністю для правлячої верхівки. А забезпечення якості цього життя є пріоритетним напрямком державної політики у всіх її проявах.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Бюджетно-податкова політика та якість життя населення країни є тісно взаємодіючими категоріями. І обидві потре-



бують удосконалення на сучасному етапі розвитку українського суспільства та держави в цілому. Усі запропоновані реформування, при проведенні їх в найближчій перспективі, забезпечать не тільки покращення сучасного стану якості життя населення України, а й створять міцне підґрунтя для подальших змін, які перетворюватимуть Україну на високорозвинену, стабільну, соціальну державу. Постійні зміни соціально-економічної ситуації в сучасних умовах нестабільності відкривають нові перспективи дослідження цієї тематики.

### Література

1. Сергієнко Л.К. Вплив бюджетно-податкової політики на соціально-економічний розвиток держави / Л.К. Сергієнко // Вісник ЖДТУ. – 2010. – №3. – С. 54-58.
2. Єфименко Т. І. Основні напрямки трансформації податкової системи в Україні / Т. І. Єфименко // Фінанси України. – 2009. – № 7.— С. 9-13.
3. Калінеску Т.В. Податкова політика: стратегія соціального розвитку: монографія / [колектив авторів] за наук. ред. Т.В. Калінеску. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – С. 96 - 106.
4. Колесников Д. В. Якість життя як основний показник соціально-економічного розвитку територіальної громади / Д. В. Колесников, К. В. Винокурова // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління . - 2009. - № 1. – С. 112-116.
5. Ліхоносова Г.С. Вплив податкового регулювання на відтворення та розвиток населення / Г.С. Ліхоносова // Часопис економічних реформ. – 2014. - №3(15). – С. 47-53.
6. Богданова Т.І. Якість життя населення – як мета політики соціально-орієнтованої держави / Т.І.Богданова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2010. - №37. – С.8-15.
7. Калінеску Т.В., Алекса О.М. Теоретико-методологічне підґрунтя економіки добробуту / Т.В.Калінеску, О.М. Алекса // Часопис економічних реформ. – 2014. - №3(15). – С.82-87.
8. Удотова Л. Ф. Социальная статистика / Л. Ф. Удотова. – К. : КНЕУ, 2002. – С. 240.
9. Ефимова М. Р. Социальная статистика / М. Р. Ефимова, С. Г. Бычкова. – М.: Финансы и статистика, 2003. – С. 462.

10. Жеребин В. М. Уровень жизни населения / В. М. Жеребин, А. Н. Романов. – М. : НИТИ-ДАНА, 2002. – С. 12.

11. Індекс розвитку людського потенціалу 2013 (рейтинг України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini>

12. Мельниченко О. А. Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання : монографія / О. А. Мельниченко. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2008. – С. 7.

13. ПДВ на лікарські засоби та вироби медичного призначення: Міндоходів України надано роз’яснення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/290709>

14. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон, В. Нордхауз. – М. : Вильямс, 2008. – 1360 с.

15. Саханюк Т. Забезпечення стабільності здійснення бюджетно-податкової політики в Україні / Т. Саханюк //Науковий блог НАУ «Острозька академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2014/zabezpechennya-stabilnosti-zdijsnennya-byudzhetno-podatkovoji-polityky-v-ukrajini/>

16. Бандурка О. М., Понікаров В. Д., Попова С. М. Податкове право. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 312 с.

### References

1. Sergienko L.K. Vpliv bjudzhetno-podatkovoi politiki na socialno-ekonomichnij rozvitok derzhavy / L.K. Sergienko// Visnyk ZHDTY/ - 2010/ - №3. – S.54-58
2. Efimenko T.I. Osnovni naprjamky transformacii podatkovoi systemy v Ukraini [Text] / T.I.Efimenko// Finansy Ukrainy. – 2009. - №7. – S.9-13
3. Calinescu T.V. Podatkova politika: strategija socialnogo rozvitky: monografija/ [kolektiv avtoriv] za nauk. red. T.V. Calinescu. - Lugansk: Vid-vo SNU im.V.Dalja, 2013. – S.96-106
4. Kolesnikov D.V. Jakist zhyttja jak osnovniy pokaznyk socialno-ekonomichnogo rozvitky teritorialnoi gromady/ D.V. Kolesnikov, K.V.Vinokurova// Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.:Derzhavne upravlinnja. – 2009. - №1. – S.112-116

5. Lihonosova G.S. Vplyv podatkovogo reguljuvannja na vidtvorennja ta rozvytok naselelnnja/ G.S. Lihonosova// chasopys ekonomichnyh reform. – 2014. - №3(15). – S.47-53

6. Bogdanova T.I. Jakist zhyttja naselelnnja – jak meta politiki socialno-orientovanoї derzhavy/ T.I.Bogdanova// Visnyk socialno-ekonomichnyh doslidzhen. – 2010. – №37. – S.8-15

7. Calinescu T.V., Aljeksa O.M. Teoretyko-metodologichne pidgruntja ekonomiky dobrobyty/ T.V.Calinescu, O.M. Aljeksa// chasopys ekonomichnyh reform. – 2014. - №3(15). – S.82-87

8. Udotova L.F. Socialnaja statistika/ L.F.Udotova. – K. : KNEY, 2002. – S.240

9. Efimova M.R. Socialnaja statistika/ M.R.Efimova, S.G.Bychkova. – M.: Finansy i statistika, 2003. – S.462

10. Zherebin V.M. Uroven zhyzni naselelnija/ V.M.Zherebin, A.N.Romanov. – M.: NITI-DANA, 2002. – S.12

11. Index rozvitky ljudskogo potencijaly 2013 (rejting Ukrainy) [Elektronnij resurs]. – Rezhym dostypu: <http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-ljudskogo-potencijalu-2013-rejting-ukrayini>

12. Melnichenko O.A. Pidvyschennja rivnja ta jakosti zhyttja naselelnnja: mehanizm derzhavnogo reguljuvannja: [monografija] / O.A.Melnichenko. – H.: Vid-vo HarRI NADY “Magistr”, 2008. – S.7

13. PDV na likarski zasoby ta viroby medichnogo priznachennja: Mindohodiv Ukrainy nadano rozjasnennja [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostypu: <http://www.apteka.ua/article/290709>

14. Samuelson P. Ekonomika/ P.Samuelson, V.Nordhauz. – M.: Viljams, 2008. – 1360 s.

15. Sahanjuk T. Zabezpechennja stabilnosti zdijsnennja bjudzhetno-podatkovoi polityky v Ukraini / T.Sahanjuk // Naukovij blog NAY “Ostrozka akademija” [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostypu: <http://naub.oa.edu.ua/2014/zabezpechennja-stabilnosti-zdijsnennja-byudzhetno-podatkovoi-polityky-v-ukrajini/>

16. Bandyrka O.M., Ponikarov V.D., Popova S.M. Podatkove pravo. Navch.posib/ O.M. Bandyrka, V.D. Ponikarov, S.M. Popova. – K.: Centr uchbovoji literatury, 2012. – 312 s.

**Трунина И.М., Гвоздикова Ю.Ю.**

**Развитие бюджетно-налоговой политики по обеспечению достойного уровня и качества жизни**

Определена сущность понятий «бюджетно-налоговая политика» и «качество жизни населения», представлено авторское видение их взаимодействия и важности для стабильного развития государства. Проанализирован рейтинг Украины касательно уровня качества жизни в сравнении с другими странами мира. Определены основные категории граждан, которые нуждаются в государственной поддержке. Очерчены приоритетные направления усовершенствования бюджетно-налоговой политики для обеспечения достойного уровня и качества жизни населения Украины в современных условиях.

*Ключевые слова:* бюджетно-налоговая политика, качество жизни населения, достойный уровень жизни.

**Trunina I., Gvozdikova Y.**

**Development of fiscal policy towards providing of decent standart and quality of life**

The essence of concepts "fiscal policy" and "quality of life" is defined, the authors' vision of its cooperation and its importance for the sustainable development of the country is represented. The rating position of Ukraine on the quality of life in comparison with other countries is analyzed. The main categories of people who need the state support is identified. Priority areas for improvement of fiscal policy in order to ensure a decent standard of living and quality of life of Ukrainian population in the present situation are considered.

*Keywords:* fiscal policy, quality of life, decent standard of living.

**Рецензент:** Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Луганськ, Україна.

**Reviewer:** Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Luhansk, Ukraine.

*e-mail:* zablodin@yandex.ru

*Стаття подана 12.11.2014 р.*



## РИНОК ПРАЦІ У КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті встановлено скалярний взаємозв'язок трансформаційних категорій у суспільній площині: людина – людський потенціал та в економічній площині: людина економічна – людський капітал. Обґрунтовано капіталізаційну функцію ринку праці у сфері соціально-трудова відносин, визначено методологічні засади капіталізації людського потенціалу в сучасних економічних умовах. Розкрито процес трансформації з людського потенціалу в людський капітал через обіг фаз відтворення.

**Ключові слова:** ринок праці, капіталізація, людина економічна, людський потенціал, людський капітал, трансформація, відтворення.

**Постановка проблеми.** Теорія нової економіки – економіки знань передбачає подальший розвиток ринкових відносин, у процесі чого людський потенціал трансформується в людський капітал на інтелектуальній основі. Тому людський капітал стає активним чинником продуктивності нової економіки й забезпечення економічного зростання країни. Це демонструє можливість отримувати дохід від використання нематеріального капіталу, що реалізовується на ринку праці. Це актуалізує потребу наукового обґрунтування та характеристики капіталізаційної функції ринку праці у процесі реалізації соціально-трудова відносин.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Теорія людського капіталу започаткована у 50-60-х роках ХХ століття в США зарубіжними вченими Т. Шульцом, Г. Беккером, Х. Боуеном, Ф. Махлупом, Дж. Мінцером, Й. Бен-Поретом, М. Блаугом, Е. Лезером, Р. Лейардом, Дж. Псахаропулосом, Ш. Розеном, Ф. Уелчом. Викликала науковий інтерес у вітчизняних вчених, зокрема В. Антонюк, Л. Антошкіної, О. Грішньої, Л. Тертичної, А. Колота, В. Лича, В. Новікова, С. Пирожкова, О. Бородіної, Л. Михайлової. Дослідження методологічних засад функціонування ринку праці та зокрема трансформації його функцій в ринкових умовах висвітлені у напрацюваннях Д. Богині, І. Бондар, О. Волкової, Е. Лібанової.

Людський капітал бере участь у кругообігу сукупного капіталу нарівні з фізичним капіталом, впливаючи на формування грошової форми капіталу. Тому важливим із наукової точки зору стає розгляд методологічних засад включеності людського капіталу у процесі суспільного відт-

ворення, що зумовлює наукову потребу розгляду концептуальних засад процесно-функціональної відповідності їх відтворювальних фаз з метою забезпечення економічного розвитку країни та визначення функції ринку праці у капіталізації людського потенціалу.

**Мета статті** – охарактеризувати капіталізаційну функцію ринку праці у процесі реалізації соціально-трудова відносин.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Базовою категорією концепції людського розвитку є людський потенціал, під яким розуміють індивідуальні характеристики людини, розвиток її здібностей, набуття знань та навичок, використання яких у процесі праці сприяє отриманню доходів.

Поняття «потенціал» (від лат. *potencia*) в перекладі на українську мову означає «можливість» і трактується як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, які можуть бути використані у будь-якій галузі, сфері за певних умов та обставин для досягнення певної мети [1, с.630]. У економічній енциклопедії «потенціал» трактується як „наявні в економічного суб'єкта ресурси, їхня оптимальна структура та вміння раціонально використовувати ресурси для досягнення поставленої мети” [2, с.13]. У більшості випадків поняття «потенціал» використовується як синонім поняття «ресурси». Відрізняється новизною підходу думка С.Пирожкова, який вважає, що „головна особливість поняття «потенціал» полягає у тому, що він служить інтелектуальною мірою оцінки можливостей тієї чи іншої системи, які можуть бути реалізовані в даний час чи в майбутньому” [3, с.19].





За визначенням С. Мочерного «людина економічна» розглядається як сукупність економічних потреб, інтересів, цілей індивіда, органічне поєднання в ньому рис працівника і власника. Визначення «людини економічної» передбачає з'ясування її основних ознак, органічно пов'язаних з відносинами власності, що відображають природний (біологічний) і соціально-економічний аспекти розвитку людини в різних соціально-економічних формаціях. У ринкових умовах «людина економічна» виступає також носієм індивідуальної власності - спроможністю працювати, яка за своєю природою є товаром. «Людина економічна» за своєю економічною сутністю проявляється через поєднання двох форм власності - колективної та індивідуальної. «Людина економічна», з точки зору своєї індивідуальної власності в суспільстві є часткою колективної власності. Колективна власність створює людське багатство суспільства, незалежно від його суспільної форми. Індивідуальна власність в ринкових економіках одночасно є носієм цінової вартості, через яку вона обмінюється на власність іншого роду [4, с.214-215].

Таким чином «людина економічна» - це складна суспільна категорія, яка проявляється в товарному виробництві в різних формах вартості, яка через процес обміну перетворюється в капітал. Сам капітал у процесі його споживання є джерелом створення доданої вартості, що дає підстави пов'язувати його не лише із речовими факторами виробництва, а й особистим, людським фактором. Отже, вищезазначене наочно демонструє наявний скалярний зв'язок у суспільній площині: людина - людський потенціал та в економічній площині: людина економічна - людський капітал.

У визначеннях науковців спостерігаємо тісний взаємозв'язок людського та інтелектуального капіталу з працею, трудовою діяльністю людини, що ставить правомірне питання - у який момент починається дія трудового капіталу як структурного елемента людського капіталу?

Трудова теорія К.Маркса суть економічних відносин від робітниками й капіта-

лістами зводила до відчуженості й експлуатації праці капіталом. Він визначає роботу силу як форму товару, яка належить вільній особі найманого робітника й відчужується від працівника шляхом її купівлі-продажу на ринку, набирає форми змінного капіталу й належить капіталісту як невід'ємна частина сукупного капіталу. К. Маркс уважає, що «ми повинні проводити таку відмінність: робоча сила в руках робітника є товаром, а не капіталом... Як капітал вона функціонує після продажу, в руках капіталіста, під час самого процесу виробництва» [5, с.428].

Таким чином, перетворення робочої сили в людський капітал відбувається у фазі обігу, тобто через ринок праці і включення цього капіталу в процес виробництва. Фаза обігу через ринок праці людського потенціалу визначає його капіталізацію, тобто вартісну сутність людського капіталу в контексті його економічної природи. Це дає підстави співставляти перетворення робочої сили в людський капітал за формами товарного обігу, тобто перетворення товару (робочої сили) в гроші, і зворотне перетворення грошей (людського капіталу) в товар і далі в гроші.

Слід зауважити, що обмін - це фаза відтворення, яка є складовою й наслідком суспільного розподілу та кооперації праці. Категорія «суспільна праця» завжди існує як складова певної сукупності. Економічна значущість фази відтворення не тільки тоді, коли різні види конкретної праці обмінюються між собою, але і в тому випадку, коли в цьому процесі відбувається включення індивідуальної форми праці в суспільну.

У демократичному суспільстві з соціально-орієнтованою економікою людина не може бути предметом купівлі-продажу, тому на ринку праці встановлюються тільки ціни за "оренду" людського капіталу у вигляді заробітної плати. Важливою характеристикою людського капіталу є його здатність підвищувати ефективність діяльності, але її треба постійно підтримувати з метою забезпечення можливості користування в майбутньому.

Продовжуючи цю думку, відзначаємо, що власник своєї робочої сили як володар і носій людського капіталу вступає в







товарно-грошові відносини з конкретним власником майнового капіталу з приводу оренди власного потенціалу, здатного трансформуватися в капітал за умови належного мотиваційного забезпечення.

У цьому контексті О. Бузгалин відмічає стійкий взаємозв'язок: чим більше розвинений новаторський потенціал працівників, тим в більшій мірі вони здатні до здійснення функцій управління як невідчуженої творчої діяльності [6, с.127-136]. Тобто експлуатація знімається сама собою

ГН-	-ТН...ВН...	ТН1 -	ГН1
ГМ-	-ТМ...ВМ...	ТМ1 -	ГМ1
ГП-	-ТП...ВП...	ТП1 -	ГП1
Г-	-Т...В...	Т1 -	Г1
ГІ-	-ТІ...ВІ...	ТІ1 -	ГІ1

Рис. 1. Матрична модель обігу капіталу

Джерело: [7, с.46]

Перший рядок матриці – це наукові дослідження, інженерні та конструкторські розробки, де ГН - гроші, витрачені на придбання ТН (устаткування, матеріалів, інформації, персоналу і т.д.) для НДДКР, ВН – виробництво нових знань (інтелекту співробітників), інформації про їхні нові розробки, тобто про ТН1, частина яких іде на внутрішнє споживання, а частина, що залишилася, – це товари на ринок, де вони реалізуються за додаткові гроші ГН1. Другий рядок матриці – маркетингові ринкові дослідження, причому ГМ – гроші для проведення маркетингових досліджень, ТМ – устаткування, кадри, інформація, матеріали для досліджень ринку ВМ, ТМ1 - прогнози, практичні рекомендації, бази даних, рекламна продукція і т. п. Третій рядок матриці – підготовка й підвищення кваліфікації персоналу, де ГП – гроші на розширене відтворення фахівців, ТП – навчальна техніка, викладачі, інформація і т. п., продукти першого рядка матриці для ВП – навчання і підготовки персоналу, ТП1 – навчені кадри, одна частина яких направляється «безкоштовно» в усі рядки матриці, а інша – на ринок, за що підприємство одержує визначену оплату ГП1. Четвертий рядок матриці – власне виробництво товарів і послуг, де Г – гроші, Т – куплені товари (робоча сила, засоби праці), В – власне виробництво, Т1 – нові товари

в міру розвитку творчого змісту праці. В умовах розвитку постіндустріальної економіки людський капітал важить більше, ніж гроші, технології чи інші ресурси, втілені у фізичному капіталі у вигляді промислового, торговельного, банківського чи фінансового капіталу. Тому людський капітал в умовах інтелектуалізації отримує мотив для самозростання.

На відміну від класичної, Журавльова І. В. запропонувала матричну схему обігу капіталу (рис. 1).

для продажів. Г1 – виручені від цього нові гроші. П'ятий рядок матриці – обробка інформації з метою прийняття управлінських рішень, де ГІ – гроші, витрачені на придбання ТІ – засобів обчислювальної техніки, мережного устаткування, програмного забезпечення, інформації, персоналу і т. д. для автоматизованої інформаційної системи, ВІ – обробка інформації, виробництво нових знань ТІ1 у вигляді управлінських рішень, баз даних, програмного забезпечення, частина яких йде на внутрішнє споживання на підприємстві, а частина, що залишилася, – це товари на ринок, де реалізуються за додаткові гроші ГП1; загальний дохід від реалізації всіх товарів становить суму ГН1, ГМ1, ГП1, Г1 і ГІ1.

А. Б. Ніколаєв підкреслює, що в межах товарно-капіталістичного господарства на будь-якому рівні його розвитку обмін відбувається через товарний обмін капіталами [8, с.86-87].

Згідно концепції, запропонованої Г. Г. Єрмоленком, людський капітал доцільно розглядати в системі трьохсекторної моделі сукупного суспільного відтворення, включаючи до її складу підрозділи, які виробляють засоби виробництва, підрозділи виробництва предметів споживання та підрозділи формування людського капіталу. У загальній схемі відтворення сукупного суспільного продукту відзначена третя скла-



дова, яка дасть змогу визнати сферу освіти, як середньої, так і вищої, важливою складовою формування людського капіталу [9, с.18]. Таким чином, всі підрозділи між собою взаємопов'язані: одні забезпечують всі підрозділи засобами виробництва, інші - постачають товари споживання, а треті - постачають робочу силу. У процесі відтворення людського капіталу здійснюється природне поєднання економічних інтересів індивідуума та держави, яке виявляється у прагненні до збільшення індивідуального та національного інтересів.

На цих засадах Н.П. Марушаком було запропоновано функціональну модель кругообігу людського капіталу, у якій відображається взаємодія суспільних та індивідуальних інтересів у процесі інвестування в людський капітал. Вона охоплює

шість стадій: перша стадія – це початкове інвестування у розвиток природних здібностей індивідуума й отримання ним початкової та загальної освіти; друга стадія – виробництво людського капіталу (за аналогією з фізичним капіталом) – набуття фахової та вищої освіти; третя стадія - використання – це початок трудової діяльності та застосування знань на практиці; четверта стадія – накопичення – процес перетворення набутих знань у практичні навички і набуття певної кваліфікації; п'ята стадія – якісне відтворення здійснюється через отримання додаткового доходу від набутої кваліфікації; шоста стадія - реінвестування – це використання одержаного додаткового доходу на розвиток людських знань, здібностей, спроможностей (рис. 2).

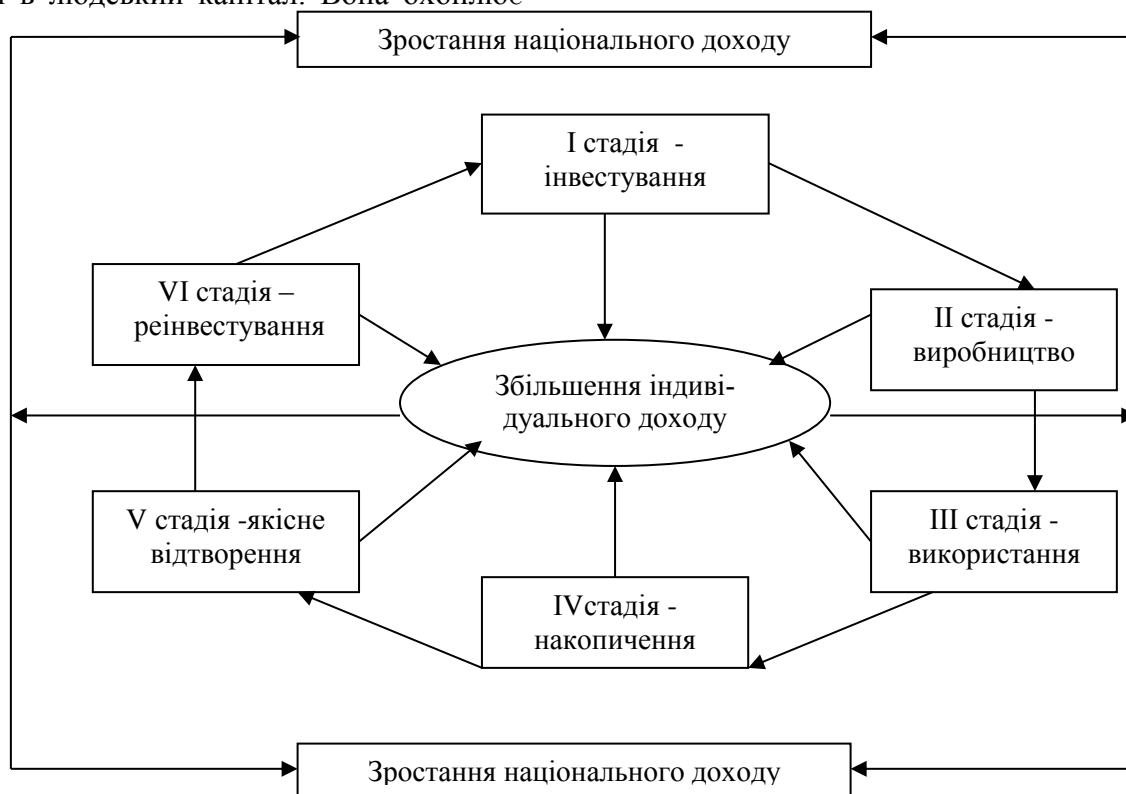


Рис. 2. Функціональна модель формування і розвитку людського капіталу в процесі його кругообігу

Джерело: [10, с.68]

Під впливом загальних процесів глобалізації та інноваційного розвитку економіки поширюється так звана інвестиційна концепція людського капіталу, яка поступово трансформується в концепцію економічного зростання. У такому процесі відбувається якісне оновлення та накопичення людського

капіталу, при якому підвищення рівня знань і практичних навичок людей супроводжується розвитком можливостей їх практичної реалізації. За рахунок цього збільшуються індивідуальні доходи власників людського капіталу та зростає економіка країни, оскільки нові знання, які дістають застосування у



повсякденному практичному житті: 1) підвищують індивідуальну продуктивність праці людини, що робить її здатною виконувати ту роботу, яка має більшу соціальну цінність і, відповідно, вище винагороджується; 2) розвивають у людині ділові навички та підприємливість, що, у свою чергу, наділяє її здатністю приймати обґрунтовані (раціональні) рішення; 3) підвищують чутливість до сприйняття нових наукових розробок, скорочуючи строк їх упровадження у виробництво та стимулюють розробку нових ідей; 4) розвивають інтелект та індивідуальні здібності до генерування нових технологічних ідей та раціональної організації виробництва відповідно до конкретних умов господарювання. Отож за рахунок цих ключових факторів прогресу, закладених у самій людині, можна створити нову економічну основу сталого розвитку, який може підтримуватися протягом тривалого часу.

#### **Висновки та перспективи подальших досліджень:**

1. Людський капітал – це складна система економічна категорія, яка об'єднує структуру модулів конкретних економічних відносин із приводу людини як носія трудових функцій, знань, економічних інтересів та суспільного відтворення. Людський капітал як економічна категорія є носієм системних відносин відтворювального процесу суспільства, в якому відбувається включення індивідуальної форми праці в суспільну. Це дозволяє органічно поєднувати людський капітал із загальним процесом відтворення капіталу як чинника та умови забезпечення динамічного розвитку.

2. Теоретичні концепції категорії «людський капітал» головним чином зосереджені на розгляді людського капіталу в контексті сутності його економічної природи, акцентуючи увагу на трансформації з людського потенціалу в людський капітал через обіг фаз відтворення.

3. Перетворення робочої сили в людський капітал відбувається через ринок праці і включення цього капіталу в процес виробництва, у процесі чого визначається його вартість. Фаза обігу через ринок праці зумовлює капіталізацію людського потенціалу, що дає підстави співставляти перетворення робочої сили в людський капітал за формами товарного обігу, тобто перетворення товару (робочої сили) в гроші, і зворотне перетво-

рення грошей (людський капітал) в товар і далі в гроші. Із цього закономірно витікає висновок про те, що людський капітал реалізується в процесі трудової діяльності, тобто власником цього специфічного товару виступає зайняте населення.

Перспективами подальших досліджень доцільно визнати обґрунтування регуляторних заходів державної соціальної політики, здатних сприяти капіталізації в сфері соціально-трудова відносин та встановлення адекватної вартості людського капіталу.

#### **Література**

1. Новий тлумачний словник української мови: в трьох томах. – Т.3. – К.: Аконіт, 1999. – 792 с.
2. Економічна енциклопедія: в 3 т. / [редкол.: ...Мочерний С.В. (відп. ред.) та ін.]. – Тернопіль: «Академія», 2001. – Т.3. – 864 с.
3. Пирожков С. И. Трудовой потенциал в демографическом измерении / С. И. Пирожков. – К.: Наукова думка, 1992. – 180 с.
4. Економічна енциклопедія: в 3 т. / [редкол.: Мочерний С.В. (відп. ред.) та ін.] – Тернопіль: «Академія», 2001. – Т.1. – 2001. – 863 с.
5. Маркс К. Сочинения / К. Марк, Ф. Энгельс [2-е изд.]. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1961. – Т.24. – 648 с.
6. Бузгалин А. В. Глобальный капитал / А. В. Бузгалин, А. И. Колганов. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 512 с.
7. Журавльова І.В. Управління людським капіталом підприємства. / І.В. Журавльова, А.В.Кудлай. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2004. – 284 с.
8. Николаев А. Б. Теория трудовой стоимости и современность / А. Б. Николаев. – М.: «Международные отношения», 2003. – 192 с.
9. Ермоленко Г.Г. Формирование человеческого капитала в схеме воспроизводства валового общественного продукта. / Г.Г.Ермоленко // Экономика Крыма. – 2003. – №7. – С.18-27.
10. Марущак Н. П. Стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку держави та її вплив на людський капітал / Н. П. Марущак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2006. – №5 (84). – Т.2. – С.64-70.

## References

1. Novyj tlumachnyj slovnyk ukrains'koi movy [New Dictionary of the Ukrainian language with definitions]. (Vols. 1-3; Vol.3). Kyiv: Akonit, 1999, 792p. [in Ukrainian].
2. Ekonomichna entsyklopediia [redkol.: ...Mochernyj S.V. (vidp. red.) ta in.] [Economic Encyclopedia]. Mochernyj S.V. (Ed.). (Vols. 1-3; Vol.3). Ternopil': «Akademiia», 2001. T.3. 864p. [in Ukrainian]
3. Pirozhkov, S.I. (1992). Trudovoj potencial v demograficheskom izmerenii [Labor potential in demography dimension]. – Kyiv: aukova dumka, 180p. [in Russian].
4. Ekonomichna entsyklopediia [redkol.: ...Mochernyj S.V. (vidp. red.) ta in.] [Economic Encyclopedia]. – Ternopil': «Akademiia», 2001, (Vols. 1-3; Vol.1), 863p. [in Ukrainian].
5. Marks, K. & Jengel's, F. (1961). Sochinenija [Essay]. (2d ed.). Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury, (Vol.24), 648p. [in Russian].
6. Buzgalin, A.V. & Kolganov, A.I. (2004). Global'nyj kapital [Global capital]. Moscow: Editorial URSS, 512 p. [in Russian].
7. Zhuravl'ova, I.V. & Kudlaj, A.V. (2004). Upravlinnia liuds'kym kapitalom pidpriemstva [Management human capital of company]. Kharkiv: Vydavnytstvo Kharkivs'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, 284p. [in Ukrainian].
8. Nikolaev, A.B. (2003). Teorija trudovoj stoimosti i sovremennost' [Theory of labor cost and progressiveness]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 192p. [in Russian].
9. Ermolenko, G.G. (2003). Formirovanie chelovecheskogo kapitala v sheme vospr-?izvodstva valovogo obshhestvennogo produkta [Formation of human capital in the scheme of re- production of gross national product]. Jekonomika Kryma - Economy of Crimea, №7, 18-27. [in Russian].
10. Maruschak, N.P. (2006). Stratehiia innovatsijno-investytsijnogo rozvytku derzhavy ta ii vplyv na liuds'kyj kapital [The strategy of innovation and investment development of the state and its impact on the human capital]. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu - Bulletin of Khmelnit-sky National University, №5 (84), (Vol.2), 64-70. [in Ukrainian]

**Ушенко Н. В.**

### **Рынок труда в капитализации человеческого потенциала**

В статье установлено трансформационную взаимосвязь категорий в общественной плоскости: человек – человеческий потенциал и в экономической плоскости: человек экономический – человеческий капитал. Обосновано капитализационная функция рынка труда в сфере социально-трудовых отношений, определены методологические основы капитализации человеческого потенциала в современных экономических условиях. Раскрыто процесс трансформации из человеческого потенциала в человеческий капитал через обращение фаз воспроизводства.

*Ключевые слова:* рынок труда, капитализация, человек экономический, человеческий потенциал, человеческий капитал, трансформация, воспроизведения.

**Ushenko N.**

### **labour market in capitalization of human potential**

In this article is defined a scalar interconnection of transformational categories in social plane: person – human potential and in economic plane: economic person - human capital. Substantiated the capitalization function of the labor market in the area of social and labour relations, defined the methodological basis of capitalization of human potential in current economic conditions. Researched the process of transformation from human potential to human capital through the circulation of phases of reconstitution.

*Keywords:* labour market, capitalization, economic person, human capital, human potential, transformation, reproduction, reconstitution.

**Рецензент:** Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління, завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

**Reviewer:** Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-ректор of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

*e-mail:* kvp\_ruk@mail.ru



## МОДЕЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ АДАПТАЦІЇ ПРАЦІВНИКА В ПРОЦЕСІ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ

У роботі був проведений аналіз можливості та доцільності використання теорії граничної корисності для обґрунтування тривалості робочого дня працівника. Проведено аналіз процесу оптимізації тривалості робочого дня з точки зору теорії корисності. Розроблено модель для використання теорії граничної корисності при вирішенні задачі по оптимізації тривалості робочого дня і проведено апробацію розробленої моделі для реальних умов. Дано рекомендації з подальшого використання в наукових дослідженнях наведеної моделі.

**Ключові слова:** інституціональна теорія, адаптація, гранична корисність, мотивація, тривалість робочого часу.

**Постановка проблеми.** Наразі економіка України знаходиться в стані важкої кризи. Непрямим підтвердженням цього є численні рейтинги країни, які публікуються різними організаціями. Економічний обвал, який стався в Україні в кінці 90-х років, привів до катастрофічних наслідків, які не подолано досі. Незважаючи на позитивну динаміку змін обсягів виробництва в Україні за останні 10 років, економіка України не досягла навіть того рівня розвитку, який існував в 70-80-ті роки ХХ століття.

Подібний стан справ спонукає вчених-економістів аналізувати причини виникнення такого критичного стану, а також шукати шляхи виходу з кризи. Серед причин найчастіше називають: грубі помилки в зовнішній і внутрішній політиці (в тому числі і економічній) керівництва країни, брак інвестицій, відсутність стабільності, незадовільну нормативно-правову базу та ін. Безумовно, подібні висновки не позбавлені підстав. Однак при цьому виникає більш актуальна проблема пошуку шляхів виходу з ситуації, що склалася. І в цьому напрямку єдності думок у вчених і політиків немає. Адже на «стартових позиціях» Україна володіла достатньо потужним промисловим, науковим, інтелектуальним, природним і кадровим потенціалом, необхідним для успішного розвитку економіки країни.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Розрив економічних зв'язків між країнами СНД, безумовно, зробив свій негативний вплив. Але за період 15-20 років

подібні структурні диспропорції цілком могли бути усунені. Надія на те, що ринкові відносини і приватизація державних підприємств автоматично призведуть до різкого підвищення ефективності їх роботи, також виявилися безпідставними. Все це змушує вчених-економістів шукати більш глибокі причини виникнення такого становища.

**Мета статті** – дослідження процесу моделювання механізму адаптації працівника в процесі мотивації праці.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Однією з причин незадовільного стану економіки є те, що в Україні недостатньо розроблялися питання, пов'язані з проблемою стимулювання працівників до ефективної праці. Незважаючи на велику кількість науково-дослідних і прикладних робіт в даному напрямку, до теперішнього часу не вироблена цілісна концепція управління працею, яка б найбільшою мірою підходила до ринкових умов України. Досвід розвинутих країн показує, що на сьогодні не існує єдиного підходу до вирішення даної проблеми, однак при цьому розвинені країни домоглися набагато більших успіхів у вирішенні питань обґрунтування рівня оплати праці, та соціального захисту трудящих. Проблема ефективної мотивації працівників у ринкових умовах є вкрай актуальною для економіки України. Для вирішення окресленої проблеми автор пропонує використовувати методичний апарат теорії граничної корисності.

Безумовно, теорія граничної корисності не є досконалим інструментом і має





ряд істотних проблем і недоліків, які ще чекають свого вирішення [1-3]. Тим не менше, теорія граничної корисності намагається відповісти на ряд питань, які в марксистській економічній теорії ігнорувалися. До таких питань належать:

1. Класичний обмін товарами (або благами) в ринкових умовах відбувається на добровільній основі. Якщо у відповідності з теорією трудової вартості обмінюватися можуть тільки рівні по вартості товари, то виникає питання: чому такий обмін відбувається? Сам К. Маркс від даного питання йде, уважаючи, що «споживча вартість товарів складають предмет особливої дисципліни – товарознавства» [4]. Ця теза робить процес оцінки вартості в ринкових умовах практично марним. Виходить, що оцінивши (теоретично) всі затрати праці, можна визначити реальну вартість товару, але не можна відповісти на питання: чи буде покупець цей товар купувати? Якщо чекати, «визнає ринок» даний товар чи ні, то оцінка трудової вартості товару втрачає всякий сенс. У той же час теорія граничної корисності дозволяє отримати достатньо обґрунтовані залежності, що отримали назву «кривих попиту».

2. Теза обміну товарів за рівної вартості не пояснює з економічної точки зору механізм формування монопольної ціни. І хоча теорія ціноутворення в умовах монополії розроблена в економічній теорії досить глибоко, одне з питань все одно залишається без відповіді: чому одні споживачі відмовляються від придбання товару за монопольною ціною, а інших споживачів ця ціна влаштовує? На це питання може дати відповідь тільки теорія граничної корисності.

3. Трудова теорія вартості припускає, що в процесі найму робочої сили капіталіст купує товар особливого виду – робочу силу. Однак при цьому практично повністю ігнорується питання інтенсивності використання цього товару (тобто питання інтенсивності праці) [5-8]. Відкидаючи в теорії все інші точки зору, марксистська економічна наука, тим не менше, була змушена визнати важливість мотиваційних механізмів. Однак при цьому твердження, що заробітна плата є ціною праці, а не ро-

бочої сили, як і раніше вважалася майже святотатством. У той же час теорія граничної корисності має достатню теоретичну базу для обґрунтування залежності між розміром заробітної плати та інтенсивністю праці працівника.

Основна гіпотеза дослідження, проведеного в статті, полягає в наступному. Процес роботи (або найму на роботу) людини можна розглянути як своєрідний акт обміну ресурсами (товарами), кожен з яких має певну цінність для людини: індивід обмінює частину свого вільного часу (яке являє собою певну цінність) на матеріальну винагороду (яке теж має певну цінність). Грунтуючись на положеннях теорії граничної корисності, можна стверджувати, що такий обмін буде відбуватися доти, поки сумарна корисність вільного часу не перевищить корисність сумарного грошової винагороди. Це означає, що можна визначити оптимальний розподіл загального фонду вільного часу, при якому сумарна корисність винагороди за працю і залишився корисного часу буде максимальною.

В умовах, коли гранична корисність змінюється за лінійним законом, гранична корисність розглянутих факторів (часу та винагороди) можуть бути представлені у вигляді наступних залежностей:

Гранична корисність вільного часу:

$$Y_1 = B_1 - A_1 \times X, \quad (1)$$

Гранична корисність винагороди за працю:

$$Y_2 = A_2 \times (\text{ФСВ} - X), \quad (2)$$

де  $A_1$ ,  $A_2$ ,  $B_1$  – коефіцієнти лінійної функції граничної корисності; при цьому гранична корисність вільного часу поступово знижується (що характеризується знаком «-» при коефіцієнті  $A_1$ , а гранична корисність винагороди за працю залишається незмінною;

ФСВ – фонд вільного часу, який може «обмінюватися» індивідом на винагороду за працю;

$X$  – час, який індивід залишає для себе в якості вільного часу, вільного від праці.

Для запропонованих залежностей можуть бути складені функції загальної корисності кожного з факторів (об'єктів обміну). При цьому функція корисності





будуть мати вигляд: для фактора вільного часу – квадратична функція; для винагороду за працю – лінійна функція. Таким чином, загальна сумарна корисність від спільного використання обох видів благ буде являти собою квадратичну функцію. Таку функцію можна досліджувати за допомогою стандартних методів алгебраїчного аналізу на наявність і значення екстремуму. В результаті можна отримати такий розподіл фонду вільного робочого часу, при якому загальна сумарна корисність для індивіда буде максимальною.

Запропонований вище підхід був апробований для умов економіки України.

На підставі отриманих функцій граничної корисності були складені функції загальної корисності для розглянутих факторів:

- Загальна корисність вільного часу (відпочинку):  $Y = -1,17 \times X_2 + 31,59 \times X$ ;

- Загальна корисність оплати праці:  $Y = 209,44 - 14,96 \times X$ ,

де  $X$  – час, який індивід воліє зберігати вільним і не «обмінювати» його на заробітну плату за працю.

Отримані залежності загальної залежності з розглянутих факторів дозволили скласти загальну модель сумарної корисності індивіда, яку він отримує в результаті обміну частини свого вільного часу на винагороду за працю. Функція загальної корисності обох факторів має вигляд:

$$Y = - 1,17 \times X_2 + 16,13 \times X + 212,94, \quad (3)$$

де  $X$  - час додаткової роботи індивіда (тобто без урахування 2:00 роботи з метою забезпечення себе на рівні встановленого прожиткового мінімуму).

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Аналіз статистичних даних дозволив зробити висновок про те, що оптимальна тривалість роботи становить 7 годин, а з урахуванням необхідного часу роботи для забезпечення необхідного рівня прожиткового мінімуму – 9:00. Математичний аналіз функції загальної корисності (3), дає аналогічні, більш точні дані: 6,9 години і 8,9 години відповідно.

Перспективним напрямком у розвитку запропонованої моделі є її розширення

за рахунок урахування додаткового фактора – схильності працівника (економічно активного індивіда) до накопичення та інвестування.

Запропонований підхід було б доцільно використовувати в процесі атестації робочих місць на підприємстві з метою виявлення можливих резервів підвищення ефективності використання трудових ресурсів.

## Література

1. Иванов Н.Н. Информационно-сервисные системы в управлении сложными экономическими объектами: [монография] / Иванов Н.Н. – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2005. – 252 с.

2. Зайцева А.М. Маркетинговые основы создания потребительской ценности товара / Зайцева А.М. // Сб. “Модели управления в рыночной экономике”; общ. ред. Ю.Г.Лысенко; Донецкий нац. ун-т. – Донецк: ДонНУ, 2006. – С.154–162.

3. Гончаренко М.Ф. Тенденции развития мировых рынков и их влияние на инновационное развитие хозяйственных систем / М.Ф. Гончаренко // Научный информационный журнал „Бизнес-информ”, 2010. – № 4 (1). – С. 123-127.

4. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т.1. Кн. 1. Процесс производства капитала / Маркс К. – М.: Политиздат, 1988. Т. 1. – 891 с.

5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А.; пер. с англ. – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1962. – 677 с.

6. Управление – это наука и искусство: А.Файоль, Г.Эмерсон, Ф.Тейлор, Г.Форд / [сост. Г.Л.Подвойский]. – М.: Республика, 1992. – 351 с.

7. Вебер М. Избранные произведения / Вебер М.; пер. с нем.; сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н.Давыдова; предисл. П.П.Гайденко. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.

8. Бетелл Т. Собственность и процветание / Бетелл Т. ; пер. с англ. Б. Пинскера. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 480 с.

## References

1. Ivanov N. N. Informatsionno-servisnyye sistemy v upravlenii slozhnymi ekonomicheskimi ob"yektami: [monografiya] / Ivanov N.N. – Donetsk: ООО “Yugo-Vostok, Ltd”, 2005. – 252 s.
2. Zaytseva A.M. Marketingovyye osnovy sozdaniya potrebitel'skoy tsennosti tovara / Zaytseva A.M. // Sb. "Modeli upravleniya v rynochnoy ekonomike"; obshch. red. YU.G.Lysenko; Donetskyy nats. un-t. – Donetsk: DonNU, 2006. – S.154–162.
3. Goncharenko M.F. Tendentsii razvitiya mirovykh rynkov i ikh vliyaniye na innovatsionnoye razvitiye khozyaystvennykh sistem / M.F. Goncharenko // Nauchnyy informatsionnyy zhurnal „Biznes-inform”, 2010. – № 4 (1). – S. 123-127.
4. Marks K. Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii. T.1. Kn. 1. Protsess proizvodstva kapitala / Marks K. – M.: Politizdat, 1988. T. 1. – 891 s.
5. Smit A. Issledovaniye o prirode i prichinakh bagatstva narodov / Smit A.; per. s angl. – M.: Izdatel'stvo sotsial'no-ekonomicheskoy literatury, 1962. – 677 s.
6. Upravleniye – eto nauka i iskusstvo: A.Fayol', G.Emerson, F.Teylor, G. Ford / [sost. G.L.Podvoyskiy]. – M.: Respublika, 1992. – 351 s.
7. Veber M. Izbrannyye proizvedeniya / Veber M.; per. s nem.; sost., obshch. red. i poslesl. YU.N.Davydova; predisl. P.P.Gaydenko. – M.: Progress, 1990. – 808 s.
8. Betell T. Sobstvennost' i protsvetaniye / Betell T. ; per. s angl. B. Pinsker. – M.: IRISEN, 2008. – 480 s.

### Шевченко В. В.

#### Моделирование механизма адаптации работника в процессе мотивации труда

В работе был проведен анализ возможности и целесообразности использования теории предельной полезности для обоснования продолжительности рабочего дня работника. Проведен анализ процесса оптимизации продолжительности рабочего дня с точки зрения теории полезности. Разработана модель для использования теории предельной полезности при решении задачи по оптимизации продолжительности рабочего дня и проведена апробация разработанной модели для реальных условий. Даны рекомендации по дальнейшему использованию в научных исследованиях приведенной модели.

*Ключевые слова:* институциональная теория, адаптация, предельная полезность, мотивация, продолжительность рабочего времени.

### Shevchenko V.

#### Modeling adaptation mechanism employee motivation in the process of labor

In this paper, an analysis of the feasibility and advisability of using the theory of marginal utility to justify the working hours of the employee. Analysis of the process of optimization of the working day from the perspective of utility theory. A model for the use of the theory of marginal utility in solving the problem by optimizing the length of the working day and the approbation of the developed model for the real world. Recommendations for further use in scientific research model here.

*Keywords:* institutional theory, adaptation, marginal utility, motivation, working time.

**Рецензент:** Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

**Reviewer:** Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

*e-mail:* kvp\_ruk@mail.ru

Статья подана  
19.08.2014 г.



## ВЗАИМОСВЯЗЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Учет регионального и муниципального факторов в концепциях макроуровня позволит внести существенные изменения в систему национальных счетов, что коренным образом скажется на уровне хозяйственной практики. Кроме этого, значительное внимание в статье также уделяется определению влияния разных институтов на функционирование и развитие региональных социально-экономических систем. Использование в макроэкономических моделях наряду с традиционными также еще регионального и муниципального видов субъектов хозяйствования позволит не только внести существенные изменения в систему национальных счетов, но и должно привести к усилению взаимосвязи и взаимовлияния экономической теории и региональной экономики. Важным выводом при осуществлении теоретического анализа национальной экономики является положение о том, что выделение муниципального уровня в качестве самостоятельного субъекта хозяйствования целесообразно лишь для тех стран, где реализуются англосаксонская и смешанная модели местного самоуправления, тогда как в случае континентальной (французской) модели муниципальный уровень просто станет составным элементом регионального уровня.

**Ключевые слова:** региональный и муниципальный факторы, макроэкономические модели, типы систем муниципального управления, структура форм собственности, северные регионы.

**Постановка проблемы.** Социально-экономическая система является многоуровневой и многоаспектной структурой, чем в значительной мере и объясняется большое наличие научно-учебных дисциплин, которые в совокупности объясняют ее функционирование и развитие. Все научно-учебные дисциплины (а, значит, и соответствующие науки) экономического профиля, на взгляд автора, можно условно разбить на 3 группы: группу общих экономических научно-учебных дисциплин, группу специальных экономических дисциплин и группу отраслевых дисциплин. В первую группу следует отнести такие дисциплины, как экономическая теория, история экономики, история экономических учений и пр. Эта самая малочисленная группа научно-учебных дисциплин, но они играют фундаментальную, методологическую роль по отношению к остальным дисциплинам, так как в рамках наук, входящих в первую группу, рассматриваются и исследуются общие законы и закономерности функционирования и развития системы общественного воспроизводства (именно поэтому эту группу дисциплин и можно назвать общими экономическими дисциплинами).

Во вторую группу – группу специальных экономических дисциплин можно

отнести науки, каждая из которых подробно изучает не всю социально-экономическую систему, как первая группа, а лишь какую-то ее часть, элемент или функцию (может быть, ряд функций), которую эта система выполняет. К этой разнородной и более многочисленной, по сравнению с первой, группе следует отнести такие научно-учебные дисциплины, как менеджмент, бухгалтерский учет, экономическую статистику, финансы и кредит, ценообразование и т.д. К третьей, самой многочисленной группе, относятся так называемые отраслевые научно-учебные дисциплины, каждая из которых исследует социально-экономические особенности функционирования какой-то одной отрасли.

Очевидно, что все экономические науки в той или иной степени связаны между собой, хотя и понятно, что уровень взаимосвязи существенно варьирует. Одно из ключевых значений в качестве теоретических основ эффективного развития российской экономики имеют региональная и муниципальная экономика. Это объясняется тем обстоятельством, что Российская Федерация по занимаемой площади является самой большой страной мира – ее территория составляет одну восьмую часть земной суши. Достаточно напомнить, что в





состав нашей страны в настоящее время (после вхождения в состав Российской Федерации Республики Крым и города Севастополя) входит 85 субъектов Российской Федерации, в т.ч. 22 республики. Ни у какой другой страны в мире нет такого количества входящих в нее крупных регионов (для сравнения, США, также являющиеся одной из наиболее крупных по территории стран мира, состоят из 50 штатов и одного Федерального округа Колумбия). Российские регионы к тому же отличаются большим разнообразием природно-климатических, экологических и хозяйственных условий их функционирования и развития.

Учитывая исключительное значение, которое имеют региональная экономика и экономическая теория (особенно макроэкономика) для создания теоретико-методологических основ эффективного развития экономики России, представляется актуальным и перспективным изучение взаимосвязи и взаимозависимости между этими научно-учебными дисциплинами. Чтобы подробнее проанализировать уровень взаимозависимости, который существует между экономической теорией и региональной экономикой, следует учитывать следующее обстоятельство.

В настоящее время в макроэкономических научных концепциях, в теоретическом аспекте отражающих функционирование современной рыночной экономики на национальном уровне, как правило, выделяют 5 взаимодействующих субъектов: макропроизводитель, макропотребитель, государство (правительство), группа заграничных субъектов и социальные институты (такие, например, как профсоюзы). В соответствии с этим в российской Системе национальных счетов выделяются следующие секторы национальной экономики: нефинансовые корпорации, финансовые корпорации, государственное управление, домашние хозяйства и некоммерческие организации, обслуживающие домашние хозяйства. В составе этих секторов можно выделить следующие подсекторы:

– нефинансовые корпорации: государственные предприятия; негосударственные национальные нефинансовые

предприятия (акционерные общества, товарищества, кооперативы, частные предприятия и др.); иностранные нефинансовые предприятия;

– финансовые корпорации: банки; инвестиционные фонды; фондовые биржи; страховые компании; пенсионные фонды и др.;

– государственные учреждения: государственные учреждения и организации; государственные фонды социального обеспечения и другие внебюджетные фонды;

– некоммерческие организации, обслуживающие домашние хозяйства: общественные и религиозные организации (политические партии, профсоюзные организации, религиозные общества, спортивные организации, ассоциации потребителей, различные общества по интересам и др.); благотворительные общества и фонды; некоммерческие организации, создаваемые как подразделения предприятий и организаций (ведомственные больницы, поликлиники, санатории, спортивные базы, клубы и др.);

– домашние хозяйства: отдельные домашние хозяйства и принадлежащие им некorporированные предприятия, например, подсобные хозяйства рабочих и служащих, индивидуальные крестьянские хозяйства и др.

Однако, на наш взгляд, кроме вышеперечисленных 5 субъектов в качестве самостоятельных необходимо выделить еще 2: региональный и муниципальный. Объясняется это рядом причин. Одной из них является то, что уже достаточно давно наряду с различными разновидностями и моделями рынка в качестве самостоятельного феномена фигурирует региональный рынок. Другой причиной является усиление влияния региональных факторов на темпы и уровень социально-экономического развития передовых стран [5]. В этой связи целесообразно вспомнить о характерном для развитого мира процессе регионализации, выражающемся в происходящем в последние десятилетия росте собственных доходов территориальных бюджетов западных государств, в увеличении удельного веса региональных и му-







ниципальных налогов в общей структуре налоговых поступлений в них и т. д.

В России, насчитывающей более 80 крупных субъектов Федерации и около 30 тысяч региональных бюджетов проблема учета территориального фактора в эффективном развитии национальной экономики еще более актуальна. Правда, учитывая многоаспектность понятия «регион», которое используется и для обозначения крупного региона мира (например, европейский, азиатский и пр.), и для относительно небольшой территории, необходимо уточнить, что нами имеется в виду. Выделяя региональный уровень в качестве еще одного самостоятельного субъекта, нами имеются в виду лишь те территориальные образования, которые составляют часть национальной экономики и имеют определенные властные структуры, способные регулировать протекание социально-экономических процессов на соответствующей территории. В территориальном устройстве современного российского общества под данное определение подходят субъекты Российской Федерации и федеральные округа. Более того, следует напомнить, что в России уровни субъектов Федерации и федеральных округов наряду с федеральным уровнем также относятся к системе государственного управления (в отличие от муниципального уровня).

Учитывая специфику функционирования региональной экономики целесообразно, на наш взгляд, при осуществлении теоретического анализа из государственного управления (государства) как одного из 5 взаимодействующих субъектов вычленять региональное управление в качестве еще одного самостоятельного (т.е. иначе говоря, шестого) субъекта. Действительно, ведь для эффективного функционирования экономики многих стран большое значение имеет оптимальное использование региональной собственности, территориальных бюджетов и налогов. Напомним, что на территории субъектов Российской Федерации выделяют следующие разновидности объектов собственности: федеральную собственность, исключительную собственность самого субъекта, а также собственность, находя-

щуюся в совместном ведении как федерального центра, так и органов власти самого субъекта Российской Федерации [9]. Каждый субъект имеет также и так называемые закрепленные (собственные) доходы, не зависящие от федерального центра, кроме этого, как правило, формируются и региональные внебюджетные фонды.

Наряду с региональным уровнем в качестве отдельного субъекта целесообразно, на взгляд автора, выделить также и муниципальный уровень. Правда, нередко в специальной литературе можно встретить мнение о том, что муниципалитеты являются разновидностью регионов и поэтому логично, что в этом случае нет необходимости в макроэкономической теории кроме регионального уровня выделять еще и муниципальный уровень. Однако на это можно возразить следующее. В России в соответствии с ее Конституцией, принятой в декабре 1993 г., муниципальный уровень существенно отличается от регионального, отождествляемого здесь с уровнем субъекта Российской Федерации. Как уже выше отмечалось, в России региональный уровень (т.е. уровень субъекта Федерации) является наряду с федеральным разновидностью системы государственного управления. Муниципальный же уровень в соответствии с Конституцией России не относится к этой системе.

**Анализ последних исследований и публикаций.** Это в значительной мере объясняется тем, что в процессе формирования системы муниципалитетов в России была взята на вооружение так называемая англосаксонская модель, которая характеризуется более глубокой автономией местных органов и отсутствием выраженного подчинения их государственным властным структурам. Англосаксонская система зародилась в Великобритании. Ее важнейший признак – отсутствие на местах полномочных представителей правительства, опекающих выборные органы [20]. Здесь имеет место двухступенчатая система местного управления – страна поделена на графства, а графства – на округа. Основу системы составляют графства, им переданы все важнейшие функции, которые по закону могли осуществлять местные вы-



борные органы. Округа, за исключением метрополитенских, наделены второстепенными функциями.

Для США, где также используется англосаксонский тип местного самоуправления, характерна высокая степень децентрализации функций государства в социально-экономической сфере. Федеративная система предоставляет штатам определенную экономическую автономию и широкие полномочия, местные органы в правовом отношении непосредственно зависят от них. Каждый штат имеет свою конституцию, в которой закреплены основные принципы и формы его государственного устройства и устройства местных органов [2].

**Цель статьи** – проанализировать взаимосвязь экономической теории и региональной экономики.

**Изложение основного материала исследования.** В системе взаимоотношений между муниципалитетами (т.е. органами местного самоуправления) и государственными структурами, в т.ч. региональными органами власти российская практика (в основе которой лежит, как уже указывалось, преимущественно использование англосаксонской модели) характеризуется существенной автономией каждой из этих двух подсистем. В этих условиях вполне оправдано при проведении теоретического анализа выделение муниципального уровня в качестве отдельно субъекта. Это объясняется значительными объемами муниципальной экономики, включающей муниципальную собственность, муниципальные предприятия, муниципальные бюджеты и налоги, а также внебюджетные фонды. Правда, следует отметить, что наряду с англосаксонским типом местного самоуправления, который наиболее характерен для таких стран, как США, Великобритания, Канада, Австралия и Новая Зеландия, существуют и иные модели и системы муниципалитетов [3]. В развитых странах рыночной ориентации кроме англосаксонского типа выделяют также французский (континентальный) и смешанные типы местного самоуправления.

Французский (континентальный) тип местного управления впервые зародился

во Франции [13]. Статусом местных органов во Франции обладают департаменты и коммуны, причем основные административно-территориальные структуры являются одновременно и местными образованиями, и органами государственного управления. В настоящее время в стране насчитывается 95 департаментов и свыше 36 тыс. коммун. Кроме них в качестве государственных единиц управления выступают также административные округа и региональные органы.

Департамент как местный орган в лице генерального совета наделен следующими полномочиями: создавать и организовывать определенные департаментские публичные службы и управлять ими; управлять имуществом департамента; принимать бюджет департамента и контролировать его исполнение; осуществлять функции совещательного органа департамента, хозяйственного планирования и регионального программирования. Высший орган коммуны – муниципальный совет, избирающий из своего состава мэра и его заместителей. Мэр представляет исполнительную власть коммуны и выступает в двух качествах – как глава самоуправления и как представитель центральной власти (в связи с тем, что коммуна является одновременно и государственным округом, и местным образованием).

В ряде других государств система местного самоуправления относится к тому же типу, что и во Франции, что, однако не означает абсолютного дублирования. В Италии, например, имеет место трехзвенная система – в областях, провинциях и общинах. Области – это автономные структуры с самостоятельной ответственностью и функциями, провинции и общины – единицы местного управления в рамках территориального деления государства и областей. Как правило, область делегирует часть административных функций провинциям и общинам, выделяя им соответствующие финансовые средства (как областные, так и государственные).

Смешанный тип местного управления наиболее характерен для Германии и Японии. В Японии местное управление двухзвенное: высшее звено – префектура,



второе звено – города, поселки, деревни. Здесь действует Закон о местном самоуправлении, в котором содержится детальная регламентация его структуры, а также внутренней организации и компетенции местных органов всех уровней, что в определенной степени ограничивает свободу системы местного управления [6].

В Германии выделяют пять уровней территориального управления – федерация, земли, округа, районы и города в ранге районов, общины. Базовые единицы коммунального управления – общины, районы и города. Среди многообразия общин, являющихся низшими звеньями коммунальной системы, различают городские и сельские, однако во всех случаях в качестве представительного органа общины выступает совет. В стране не унифицированы требования к структуре коммунального управления и имеется много местных управляющих органов, обладающих индивидуальными чертами. Выделяют несколько типов муниципальной администрации, которые характеризуются определенными особенностями функциональных связей между выборными и исполнительными органами. Таким образом, в странах с развитой рыночной экономикой наблюдается широкий диапазон типов и форм местного управления [8].

При осуществлении теоретического анализа национальной экономики выделение муниципального уровня в качестве самостоятельного субъекта целесообразно, на наш взгляд, лишь для тех стран, где реализуются англосаксонская и смешанная модели местного самоуправления, тогда как в случае французской модели муниципальный уровень просто станет составным элементом регионального уровня. Может сложиться впечатление, что вопрос о количестве взаимодействующих субъектов, необходимых и в то же время достаточных для адекватного отражения в теории эффективного функционирования макроэкономики при рыночных отношениях не имеет большого практического значения.

Однако это мнение глубоко ошибочно. Так, использование в макроэкономических моделях наряду с пятью традиционными взаимодействующими субъектами,

такими, как макропроизводитель, макропотребитель, государство (правительство), группа заграничных субъектов и социальные институты еще двух – региональных и муниципальных органов власти (т.е. вместо 5 следует использовать 7 взаимодействующих субъектов) позволит не только более глубоко понимать происходящие социально-экономические процессы в системе общественного воспроизводства, но и внести серьезные изменения в Систему национальных счетов, где следует предусмотреть появление отдельных новых секторов национальной экономики, связанных с региональным и муниципальным уровнями.

Предложенный нами подход позволит также усилить взаимосвязь между экономической теорией и региональной экономикой, что должно позитивно сказаться на развитии обеих научных дисциплин. В этой связи стоит напомнить о том, что одной из важнейших причин весьма неэффективного реформирования российской экономики в 90-х годах XX века являлся недостаточный учет территориальных особенностей различных регионов страны при разработке стратегии общественного развития.

Подход, когда регион рассматривается как полноценный хозяйствующий субъект рыночной экономики, позволит также существенно развить систему статистического учета межрегиональных взаимодействий [11]. Действительно, уточним сказанное. Региональная экономика как отрасль научных знаний достаточно давно и продуктивно разрабатывается отечественными и зарубежными исследователями. Интересные наработки имеются в теории территориального разделения труда, моделировании регионального развития, разработке схем и прогнозов развития и размещения производительных сил, исследовании территориальных закономерностей, циклов производства и т.п. Однако, на взгляд автора, целесообразно из всей совокупности проблем теории региональной экономики в особую группу выделить вопросы выявления общего и особенного в осуществлении хозяйственных процессов в различных районах страны, проблемы

межрегиональных социально-экономических взаимодействий (межрегиональных технолого-производственных взаимосвязей, межрегионального товарообмена и т.п.), вопросы сравнительного анализа перехода к рынку в разных районах страны и прочее. Раздел же теории региональной экономики, который специализируется на рассмотрении и анализе такого рода проблем, имеет смысл обозначить как "межрегиональная экономика". Аналогично раздел теории региональной экологии, занимающейся рассмотрением и анализом вопросов экологических отношений и связей между различными регионами целесообразно обозначить как "межрегиональная экология".

Одним из важнейших направлений современной экономической теории является институциональная экономика. Институционализм как новое направление экономической мысли возник в США в начале XX столетия как одна из форм отображения усилившихся монополитических тенденций в экономике, содействуя разработке и развитию «антитрестовской» политики собственной страны. В определенной мере институционализм противопоставляется неоклассическому направлению экономической теории, исходящей из великого тезиса, сформулированного еще великим А. Смитом о «невидимой руке» рынка, т.е. о совершенстве рыночного хозяйственного механизма и саморегулируемости рыночной экономики. Нося междисциплинарный характер, институционализм наряду с материальными факторами в качестве определяющей силы развития экономики выделяет также правовые, моральные, этнические, духовные и другие факторы, рассматриваемые в историческом аспекте [16].

В основе категориального аппарата институционалистской концепции лежит понятие «институт», причем к институтам относят самые разнообразные понятия, такие, как собственность, государство, семья, профсоюзы, религия, нравы и т. п. [21]. Таким образом, институт в данной концепции рассматривается в качестве первичного элемента движущей силы общества в экономике и вне ее. Иначе говоря,

институционализм в ретроспективном плане – одна из первых экономических теорий, по существу вышедших за пределы исключительно воспроизводственных отношений и где стали учитываться, причем не вне, а внутри этой теории также и иные формы общественных отношений – правовые, социальные, экологические, этнические и пр.

Развитие институтов происходило в течение длительного периода времени, т.е. это был длительный процесс, который включал их создание, отбор и формирование эффективной системы институтов. В последнее время все чаще говорят о выращивании институтов. В значительной мере это определило то обстоятельство, что в рамках институциональной теории за вековой период ее развития сформировалось несколько различных и вполне самостоятельных, целостных концепций. Среди такого рода концепций можно выделить следующие: новая институциональная экономика, неинституциональная экономика, эволюционная экономика и ряд других. Так, в рамках первого из перечисленных научных направлений изучается институциональная структура государства, реальные институты – организации и хозяйственные системы.

Неоинституциональная экономика изучает влияние отношений и прав собственности на развитие социально-экономических систем, осуществляет анализ транзакционных издержек, исследует экономические аспекты заключения разнообразных контрактов [12]. Эволюционная экономика изучает взаимосвязь между технологическими и социально-экономическими процессами, рассматривает вопросы разработки оптимальной стратегии поведения фирмы.

На взгляд автора, в настоящее время необходимо рассмотреть вопрос о целесообразности формирования еще одного научного направления в рамках институциональной теории - направления, названного нами «патоинституционализм». В рамках этой научной концепции планируется сконцентрировать внимание на изучении патологических процессов в институциональной системе и в самих институтах







(которые по аналогии можно назвать патологическими институтами). Использование данного названия объясняется тем, что термин «патологический процесс» образован от греческого «патос», что означает болезнь [20]. Учитывая, что в последнее время на разных уровнях общественной иерархии участвовали всевозможные кризисы, которые весьма болезненно переживаются населением, представляется, что развитие патологического института является весьма актуальным.

Действительно, только за последние десятилетия случился кризис мировой социалистической системы, в том числе кризис советской системы и советской экономики, когда спад производства ВВП составил половину к докризисному уровню (достаточно вспомнить, что кризис советской экономики 80-90-х годов XX века сравнивали по степени разрушения с Великой депрессией 1929-1933 годов). К тому же, здесь и всевозможные кризисы на азиатских рынках, августовский дефолт 1998г., мировой кризис 2008-2009 годов. К тому же, усилились всевозможные диспропорции как в мировой экономике, так и в национальной экономике различных стран [14]. Значительно усилилось проявление диспропорциональности и в разных составляющих национальной экономики: на отраслевом и региональном уровнях, а также на уровне отдельных предприятий и фирм.

Очевидно, что усиление кризисов и диспропорций связано также и с институциональным фактором, причем как на уровне отдельных институтов, так и с функционированием институциональной системы в целом [1]. Поэтому одним из важнейших аспектов развития патологического института как нового научного направления должно стать изучение взаимосвязи между усилением кризисных проявлений и диспропорциональности, возникающих в социально-экономических системах на разных уровнях управленческой иерархии, с одной стороны, и институциональным фактором, институциональным направлением, с другой стороны.

Еще одним очень важным аспектом патологического института может стать изу-

чение различных видов и типов патологий в самой институциональной системе, в том числе во всевозможных институтах. В этой связи крайне важной проблемой может стать определение критериев и количественных показателей, на основе которых нормальный институт отличается от патологического. Такого рода проблема актуальна и для институциональной системы в целом (т.е. для определения нормальной и патологической институциональной системы в целом). Очевидно также, что патологический институт будет связан с другими, уже сложившимися направлениями и концепциями институциональной теории.

Так, один из основоположников институциональной теории Т. Веблен, которого нередко за образ своих мыслей также называли американским Марксом, в вышедшей еще в 1899г. книге «Теория праздного класса» критиковал паразитический образ жизни занятых только финансовой деятельностью рантье-владельцев особой, абсентеистской формы частной собственности [4]. Этим самым он по существу противопоставлял эту, если так можно выразиться, праздную часть бизнесменов остальным (нормальным) предпринимателям, реально зарабатывающим свой предпринимательский доход (глубокий анализ негативных аспектов абсентеистской формы собственности можно встретить в научных трудах профессора из Уфы В.К. Нусратуллина [17]). Иначе говоря, по существу у Т. Веблена абсентеистская форма собственности и ее владельцы рассматриваются как некая патология, которая, в отличие от обычных предпринимателей, мешает эффективному развитию экономики, в том числе эффективному развитию научно-технического прогресса.

Справедливость сказанного можно видеть на примере современной российской действительности, когда многие олигархи, сколотившие огромные состояния за короткий срок за счет использования природных ресурсов, по существу являющимися народным достоянием России и поэтому им самим не принадлежащими, используют значительную часть полученных доходов не на развитие производства, а на удовлетворение собственных прихо-



тей. Тот факт, что многие российские бизнесмены в условиях, когда физический и моральный износ основных фондов во многих отраслях приближается к 100%, значительную часть своих доходов тратят на непроизводительное, непроизводительное потребление и нередко делают это за рубежом, также свидетельствует о ненормальности, патологичности современной российской институциональной системы, в том числе, некоторых государственных структур, являющихся ее важнейшими атрибутами. Это обстоятельство также самым серьезным и самым негативным образом сказывается на социально-экономической эффективности модернизации и вообще эффективности НТП в России. Иначе говоря, абсентеистская форма собственности – один из важнейших тормозов модернизации и технического перевооружения российской экономики.

**Выводы и перспективы дальнейших исследований.** Следует добавить, что такого рода поведение многих российских бизнесменов отнюдь не уникально – подобным образом ведет себя компрадорская буржуазия во многих странах третьего мира, тем самым, по существу, обогащая развитые страны за счет развивающихся [18]. Но этот факт является лишь слабым утешением, т. к. вывоз за рубеж значительной части доходов, полученных от эксплуатации природных ресурсов страны, грозит национальной безопасности России и противоречит ее национальным интересам.

Таким образом, можно видеть, что в рамках институциональной теории уже достаточно давно исследуются различного рода экономические аномалии, патологии (хотя, как правило, называемые иным образом), связанные с нарушениями, отклонениями от обычного, стандартного поведения различных институтов или институциональной системы в целом. Однако происходило это не часто, время от времени, спорадически. Здесь же нами предлагается сконцентрировать внимание на изучении такого рода институциональных патологиях, что позволит выявить общее и особенное в них, раскрыть закономерности и тенденции их функционирования и в конце

концов поможет осуществить разработку направлений, форм и методов устранения этих патологий (или хотя бы это будет способствовать уменьшению негативного их воздействия на социально-экономические процессы).

## Литература

1. Авдашева С. Б. Политика поддержки конкуренции: антимонопольное регулирование и реструктуризация в отраслях естественных монополий: учебное пособие. М.: Новый учебник, 2004. – 174 с.
2. Аккоф Р. Л. Планирование будущего корпорации. М.: Экономика, 2002. – 214 с.
3. Ансофф И. Стратегическое управление. М.: Экономика, 2002. – 225 с.
4. Аузан А., Сатаров Г. Приоритеты институциональных преобразований в условиях экономической модернизации // Вопросы экономики. 2012. - №10. – С. 65-73.
5. Багиев Г.Л., Анн Х., Тарасевич В.М. Маркетинг: учебник для вузов. 3-е изд. СПб: Питер, 2005. – 736 с.
6. Бараненко С.П., Шеметов В.В. Стратегическая устойчивость предприятия. М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. – 493 с.
7. Бессонова О. Институциональная матрица для модернизации России // Вопросы экономики. – 2012. - №10. – С. 122-144.
8. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. М.: Вильямс, 2003. – 272 с.
9. Елиферов В.Г., Репин В.В. Бизнес-процессы: Регламентация и управление. М.: Инфра – М, 2005. – 231 с.
10. Зуб А. Т. Стратегический менеджмент: учебник – 2-е изд. перераб. и доп. М.: Изд-во «Прспект», 2008. – 432 с.
11. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах. М.: Прогресс, 1968. – 659 с.
12. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория. М.: ИНФРА-М, 2005. – 416 с.
13. Институциональные проблемы эффективного государства. Донецк: Донецкий национальный технический университет, 2011. – 292 с.





14. Лисоволик Я.Д. Конкурентная Россия в мире «конкурентной либерализации». М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2007. – 446 с.

15. Ляшенко В.И. Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию. Донецк: Институт экономики промышленности НАН Украины, 2012. 370 с.

16. Маршалл А. Основы экономической науки. М.: Эксмо, 2007. – 830 с.

17. Нусратуллин В.К. Неравновесная экономика. 2-е изд., доп. М.: Компания Спутник+, 2006. 482 с.

18. Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. М.: Альпина Бизнес Букс. – 2005. – 715 с.

19. Ходжсон Дж. Что такое институты? // Вопросы экономики. – 2007. - №8. – С. 28-49.

20. Экономический механизм и особенности инновационной политики на Севере / Под научной ред. В.С. Селина, В.А. Цукермана. Апатиты: Изд-во Кольского научного центра РАН, 2012. – 255 с.

21. Ядгаров Я.С. История экономических учений: Учебник. – 4-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2004. – 480 с.

### References

1. Avdasheva S.B. Competition policy, antitrust regulation and restructuring in the sectors of natural monopoly: a tutorial. М.: A new textbook, 2004. - 174 p.

2. Akkof R.L. Planning for the future of the corporation. М.: Economics, 2002. - 214 p.

3. Ansoff I. Strategic Management. М.: Economics, 2002. - 225 p.

4. Auzan A., Satarov G. Priorities institutional change in the conditions of economic modernization / Problems of Economics. 2012. №10. P. 65-73.

5. Bagiev G.L., Ann H., Tarasevich V.M. Marketing: a textbook for high schools. 3rd ed. St. Petersburg: Peter, 2005. - 736 p.

6. Baranenko S.P., Chemetov V.V. Strategic stability of the enterprise. М.: Tsentropoligraf Company, 2004. - 493 p.

7. Bessonova O. Institutional matrix for the modernization of Russia / Problems of Economics. 2012. №10. P. 122-144

8. Drucker P.F. Management Challenges in the XXI century. М.: Williams, 2003. - 272 p.

9. Eliferov V.G., Repin V.V. Business processes: regulation and management. М.: Infra - М, 2005. - 231 p.

10. Zub A.T. Strategic management: a textbook - 2nd ed. М.: Publishing House of the "Prospectus", 2008. - 432 p.

11. Izard U. Metody regional analysis: introduction to science about regions: Trans. with engl. М.: Progress, 1968. - 659 p.

12. Institutional economy: the new institutional economic theory. М.: INFRA-М, 2005. 416 p.

13. Institutional problems of the effective state. Donetsk: Donetsk national technical university, 2011. - 292 p.

14. Lissovolic Y.D. Competitive Russian world "competitive liberalization". М.: CJSC "Publishing House of the "Economics", 2007. - 446 p.

15. Lyashenko V. I. Financial and regulatory modes of stimulation of economic development: introduction in an economic rezhimologiya. Donetsk: Institute of an industrial economy of NAN of Ukraine, 2012. 370 p.

16. Marshall A. Basics economics. М.: Penguin Books, 2007. - 830 p.

17. Nusratullin V. K. Nonequilibrium economy. 2nd prod. additional М.: Satellite company +, 2006. 482 p.

18. Porter M. Competitive advantage: how to achieve high results and ensure its sustainability. М.: Harvard Business Review. - 2005. - 715 p.

19. Hodgson J. What are institutions? / Problems of Economics. 2007. №8. P. 28-49.

20. The economic mechanism and features of innovative policy in the north / Under a scientific edition of V. S. Selin, V.A.Zuckerman. Apatity: Publishing house of the Kola Russian Academy of Sciences scientific center, 2012. 255 p.

21. Yadgarov Y. S. History of economic doctrines: Textbook. – 4 prod. reslave. and additional М.: INFRA-М, 2004. 480 p.



**Павлов К. В.**

**Взаємозв'язок економічної теорії і регіональної економіки**

Облік регіонального та муніципального факторів в концепціях макрорівня дозволить внести суттєві зміни в систему національних рахунків, що докорінно позначиться на рівні господарської практики. Окрім того, значна увага в статті приділяється визначенню впливу різних інститутів на функціонування і розвиток регіональних соціально-економічних систем. Використання в макроекономічних моделях поряд з традиційними регіонального та муніципального видів суб'єктів господарювання дозволить не тільки внести істотні зміни в систему національних рахунків, але і має призвести до посилення взаємозв'язку і взаємовпливу економічної теорії та регіональної економіки. Важливим висновком при здійсненні теоретичного аналізу національної економіки є положення про те, що виділення муніципального рівня в якості самостійного суб'єкта господарювання доцільно лише для тих країн, де реалізуються англосаксонська та змішана моделі місцевого самоврядування, тоді як у випадку континентальної (французької) моделі муніципальний рівень просто стане складовим елементом регіонального рівня.

*Ключові слова:* регіональний і муніципальний фактори, макроекономічні моделі, типи систем муніципального управління, структура форм власності, північні регіони.

**Pavlov K.**

**Relationship of economics and regional economy**

The Role of Regional and Municipal in the concept of macro-level will make a significant change in the system of national accounts, which fundamentally affect the level of economic practice. In addition, considerable attention is also given to determine the influence of different institutions in the functioning and development of regional socio-economic systems. The use of macroeconomic models along with the traditional and more regional and municipal types of business entities will not only make significant changes in the system of national accounts, but it should lead to greater interaction and mutual influence of economic theory and the regional economy. An important finding in the implementation of the theoretical analysis of the national economy is a provision stating that the allocation of municipal level as an independent business entity is advisable only for those countries that are implementing the Anglo-Saxon and the mixed model of local self-government, whereas in the case of continental (French) model municipal level will simply become integral part of the regional level.

*Keywords:* regional and municipal factors, macroeconomic models, types of systems of municipal governance, ownership structure, the northern regions.

**Рецензент:** Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

**Reviewer:** Nusratullin V. – Professor, Ph.D. of Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

*e-mail:* nvk-ufa@rambler.ru

*Статья подана*  
29.10.2014 г.

УДК 333.338

ВЕРЕЗУБОВА Т. А.

## АЛГОРИТМ МЕХАНИЗМА РЕАЛИЗАЦИИ ФИНАНСОВОЙ СТРАТЕГИИ СТРАХОВЩИКОВ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Финансовая стратегия страховщиков характеризуется органической общностью происходящих процессов на всех этапах ее функционирования. В то же время в связи с частыми переменами во внешней и внутренней среде в длительном периоде возникает объективная необходимость уточнения отдельных прогнозных показателей и их адаптации к реальным условиям хозяйствования. Эти на первый взгляд противоречивые положения отражают глубинную суть и назначение стратегических задач, объединенных единой целью развития. Однако их достижение во многом обусловлено общей экономической и социальной ситуацией на макро-уровне, а также идентификацией фактического состояния производственных и финансовых ресурсов для постепенного воплощения долгосрочной цели.

**Ключевые слова:** страховщик, налогообложение, финансовая стратегия, механизм, стратегические задачи, социальная ситуация.

**Постановка проблемы.** При обосновании долгосрочной финансовой политики страховщики уделяют особое внимание поиску каналов расширения страховых услуг. Следует отметить, что в последнее время через банковское страхование кредитополучателей, улучшение ассортимента страховых продуктов возрастает объем финансовых ресурсов страхового сектора Беларуси. Позитивное влияние на эти тенденции оказала активизация действий в области ценовой политики, модернизация процесса управления реализацией страховых услуг, мотивирование страхователей посредством расширения маркетинговых действий: применения повышающих и понижающих коэффициентов, скидок и надбавок, франшиз и т.д. Соответствующие мероприятия целесообразно продолжить на всех этапах функционирования намечаемой стратегии развития.

**Анализ последних исследований и публикаций.** Это во многом усложняет подходы к формированию финансового механизма реализации намечаемых стратегических задач. Поэтому при их выборе необходимо учитывать, кроме рационального устройства данного процесса, отражающего логическую последовательность и результативность управленческих действий, также:

- их гибкость, эластичность и быструю реакцию на происходящие изменения на национальном финансовом рынке и непосредственно в страховом секторе, в гражданском и налоговом законодательстве;

- научную обоснованность количественных и качественных уточненных прогнозных показателей, достоверность которых подтверждается экономическими и математическими расчетами;

- прогрессивные финансовые инструменты, содействующие успешному выполнению стратегических задач, адаптированные к специфике соответствующих субъектов в конкретном периоде времени реализации финансовой стратегии.

**Цель статьи** - формирование алгоритма механизма реализации финансовой стратегии страховщиков в Республике Беларусь.

**Изложение основного материала исследования.** Сформулированные выше требования к обоснованию алгоритма механизма реализации финансовой стратегии легли в основу разработанной нами методики. Ее главным назначением является определение приемов, способов, форм планирования, регулирования и оценки хозяйственных и финансовых процессов на каждом отрезке выполнения финансовой стратегии. Конечным



результатом использования предлагаемой методики должно стать практическое применение для реализации намечаемых стратегических целей и задач. Тем самым более доступной становится возможность достижения финансовой стабильности и устойчивой платежеспособности отдельных страховщиков и в целом результатив-

ное функционирование страхового сектора в инновационной экономике.

Структурная модель организационного устройства механизма реализации финансовой стратегии страховщика может быть представлена следующим образом (рис.1).



Рис. 1. Структурная модель организационного устройства механизма реализации финансовой стратегии страховщика

Источник: разработано автором

Как видно из рис. 1, стартовым периодом становится первый год функционирования финансовой стратегии. В этой связи целесообразно на данном этапе более детально обосновать финансовые параметры и определить их взаимосвязи с общим хозяйственным оборотом конкретного страховщика, а также его взаимоотношений с посредниками, партнерами и государством.

Внедрение и использование механизма реализации финансовой стратегии должно осуществляться посредством постоянного принятия обоснованных хо-

зяйственных и финансовых решений, направленных на оптимизацию прогнозируемых параметров к современной ситуации. Поэтому для достижения позитивных конечных результатов следует построить рациональную технологическую цепочку, включающую следующие управленческие действия:

1. Выбор эффективной финансовой политики;
2. Разработку бизнес-плана на текущий год с разбивкой по кварталам;
3. Составление бюджетов входных и выходных финансовых потоков, в ко-







торых отражается объем и структура денежных поступлений и их распределение (доходы, расходы, а также инструменты их сбалансирования в течение коротких отрезков стартового периода (кварталов, месяцев, декад).

На протяжении всего процесса реализации финансовой стратегии в первом году, как и в последующих периодах ее выполнения необходимым является постоянный контроль за законностью и целесообразностью принимаемых и реализуемых решений. Не менее важным с точки зрения дальнейшего совершенствования страховой деятельности становится выявление отдельных недостатков в правовом поле формирования финансовых отношений между участниками страхового рынка, а также обоснование рекомендаций по их устранению.

Все перечисленные выше формы и методы механизма реализации финансовой стратегии взаимосвязаны между собой и способствуют углублению характеристик необходимых действий страховщика. Для их конкретизации нами в кратком виде освещено содержание и назначение соответствующих стадий данного процесса.

Как принято считать, первостепенное значение в реализации стратегии развития любого хозяйствующего субъекта имеет финансовая политика. Ее основным назначением становится формирование рациональной структуры источников финансирования. При этом учитываются основные условия поступления денежных средств, прежде всего их доступность, своевременность получения и уровень затрат на их привлечение. Это требует должного обоснования рациональных пропорций между собственными и привлеченными ресурсами, а также их конкретными формами и видами поступлений. Для оптимизации финансовых потоков необходимо обосновать такие соотношения между отдельными видами поступлений, которые обеспечивали бы финансовую выгоду при их реализации.

Основными атрибутами их выражения считается создание эффективной взаимосвязи между рентабельностью собственных средств и задолженностью субъектов хозяйствования, что, в конечном счете, содействует укреплению мощности финансового потенциала.

Однако специфика страховых организаций несколько изменяет содержание финансовой политики, поскольку формы денежных поступлений, как и их происхождение, отличается от предприятий других отраслей экономики. Как известно, обязательным условием зарождения и функционирования страховых организаций является установленное законодательством наличие определенной величины денежных средств. Соответствующий размер первоначального капитала зависит от предполагаемого объема и вида страховых услуг. С учетом формы собственности он образуется за счет средств государства или конкретных учредителей. По состоянию на 2014 год минимальный размер уставного фонда белорусского страховщика определен в сумме, эквивалентной 5 млн. евро [1].

В процессе функционирования страховой организации главным источником финансовых ресурсов остаются страховые взносы. Они, как и другие поступления от продажи дополнительных услуг, имущества, а также неиспользованная прибыль прошлых лет, являются собственными ресурсами, которые в значительной мере обеспечивают их хозяйственную деятельность. Как подтверждает исследование, объем и структура привлеченных средств в виде банковских кредитов и лизинга используются в основном для покрытия расходов на инвестиционные проекты. В последние годы их доля в общем объеме финансовых ресурсов у большинства страховых организаций колеблется в пределах 0,1-0,2 %.

В этой связи при обосновании долгосрочной финансовой политики страховщики решающее внимание уделяют поиску каналов расширения страховых услуг. Следует отметить, что в последнее



время через банковское страхование кредитополучателей, улучшение ассортимента страховых продуктов возрастает объем финансовых ресурсов страхового сектора Беларуси. Позитивное влияние на эти тенденции оказала активизация действий в области ценовой политики, модернизация процесса управления реализацией страховых услуг, мотивирование страхователей посредством расширения маркетинговых действий: применения повышающих и понижающих коэффициентов, скидок и надбавок, франшиз и т.д. Соответствующие мероприятия целесообразно продолжить на всех этапах функционирования намечаемой стратегии развития.

Уже на стартовом периоде финансовая политика должна найти четкое отражение в структуре и содержании бизнес-плана.

Бизнес-план страховщиков можно рассматривать как его визитную карточку, характеризующую хозяйственно-финансовую деятельность организации и определяющую более детально структуру разных видов страховых услуг, их объем и каналы реализации. Выступая в качестве основного документа, бизнес-план характеризует все мероприятия, которые направлены на обеспечение основных функций конкретного страховщика, и тем самым намечает направления решения задач первого года финансовой стратегии.

С этой целью в бизнес-плане, кроме обоснования количественных и качественных параметров страховой деятельности, определяются потребности в кадрах, техническом, информационно-технологическом обеспечении и в совершенствовании способов реализации страхового продукта, соответственно, и конкретных инвестиционных проектов.

Особое место в общем процессе разработки бизнес-плана занимает рассмотрение мер по снижению финансового риска и сохранению платежеспособности соответствующих организаций. В этой связи ключевое значение приобре-

тает обоснование размеров финансового обеспечения, а также учета всех стоимостных показателей. Обязательным условием достижения результативности намечаемых мероприятий является всесторонняя оценка с точки зрения оптимального объема, структуры, экономической целесообразности и эффективности планируемого движения финансовых ресурсов. Эти вопросы должны найти детальное отражение в разработке прогнозного баланса активов и пассивов, а также финансовых планов, обосновывающих величину входных и выходных финансовых потоков, их синхронизации в коротких периодах времени.

Мировой опыт обеспечения рационального кругооборота финансовых ресурсов подсказывает, что наиболее результативным методом достижения реальности составных данного процесса и выполнения намеченных задач становится разработка финансовых бюджетов. Действующая практика доказывает, что бюджетирование денежных поступлений и расходов повышает реальность планируемых показателей и усиливает контроль за эффективностью принимаемых решений. Разработка гибких бюджетов в текущем периоде и их разбивка на короткие отрезки времени способны свести в единое целое финансовые показатели головной организации и ее подразделений. Одновременно они воздействует на повышение ответственности конкретных исполнителей за достоверность и результативность корректировки прогнозных показателей, соответственно, и всего процесса их реализации.

Важным инструментом активизации комплексного механизма выполнения финансовой стратегии страховщиков должны стать разработка и использование финансовых бюджетов. Особенно на стартовом периоде финансовой стратегии возрастает значимость детального обоснования всех источников денежных поступлений с учетом возможности увеличения прогнозных заданий. Одновременно целесообразно составлять бюджете-



ты намечаемых расходов, оптимизируя их величину и видовую структуру. Такая практика позволяет повысить их обоснованность с точки зрения совершенствования методов их исчисления и адаптации к реальным условиям функционирования страховщиков.

Для того, чтобы добиться желаемых результатов, необходимо осуществить:

во-первых, постатейное отражение прогнозируемых денежных поступлений, а также расходов по кварталам, месяцам и декадам соответствующего года. Имеется в виду представление в финансовых бюджетах всех форм источников формирования финансовых ресурсов по основным видам страховых услуг. Что касается прогнозируемых расходов, то их целесообразно рассматривать по группам затрат в разрезе ключевых статей;

во-вторых, корректировку прогнозных показателей на основе намечаемых в прогнозном бизнес-плане мероприятий по модернизации страховой деятельности, а также учета изменений во внешней ситуации (законодательства, конъюнктуры рынка, объема и темпов роста ВВП).

На стартовом этапе финансовой стратегии реальность уточненных параметров также зависит от качества и общей оценки выполненных заданий по отдельным месяцам и кварталам соответствующего года;

в-третьих, составление рациональной формы отчетности, характеризующей выполнение намечаемых заданий по всем параметрам кругооборота финансовых ресурсов в течение каждого квартала. На ее основе следует производить оценку реализации намечаемых задач первого периода финансовой стратегии посредством сравнения фактически достигнутых результатов с уточненными прогнозными параметрами. Выявленные отклонения становятся сигналом для быстрой реакции, направленной на устранение негативных тенденций и дальнейшее распространение позитивных достижений.

Для оценки выполнения прогнозов, представленных в финансовой стратегии на данный период, предлагаем составлять аналитическую таблицу, которая в зарубежной практике рассматривается как особая форма гибкого бюджета.

Т а б л и ц а 1

**Примерная форма бюджета денежных поступлений за второй квартал 2014 года на основе предлагаемой методики реализации финансовой стратегии страховщика А**

Наименование денежных поступлений	Прогнозные показатели	Уточненные данные	Факт	Отклонение фактических поступлений по сравнению с уточненными данными	
				%	Сумма
1	2	3	4	5	6
1. Страховые взносы, в т.ч: - по обязательному страхованию: - от несчастных случаев на производстве и профзаболеваний; - гражданской ответственности владельцев транспортных средств; - ...; - по добровольному страхованию: - транспортных средств физических лиц; - строений физических лиц; - домашнего имущества; - ...					
2. Доходы от инвестирования					
3. Прочие поступления					
Итого поступлений					

Источник: разработано автором



Нами разработана примерная форма такого бюджета денежных поступлений на один из кварталов стартового периода, которая в сокращенном виде представлена в табл. 1. Данные табл. 1 предлагаем заполнять в следующей последовательности:

1) в графе 2 отражать сумму денежных прогнозируемых поступлений за соответствующий квартал первого года действующей финансовой стратегии страховщика ( $\frac{1}{4}$  от годового прогнозного показателя входных финансовых потоков);

2) в графе 3 представить уточненные показатели за данный квартал, рассчитанный с учетом изменения ситуации и отрицательных отклонений за предшествующий период;

3) в графе 4 на основе данных учета показать фактические размеры денежных поступлений по всем видам источников;

4) графе 5 и 6 охарактеризовать итоги выполнения финансовых заданий, рассчитанные на основе сравнения фактических данных с уточненными показателями на соответствующий период.

Примерным по форме, но отличным по содержанию является бюджет расходов страховщиков. Его главным назначением становится изучение и впоследствии адаптация объема отдельных групп расходов в разрезе решающих их видов (РВД, страховые выплаты, отчисления в страховые резервы и др.). В том числе выделяются приоритетные статьи в каждой группе расходов, например, заработная плата, вознаграждения страховых агентов, канцелярские расходы, амортизация и др.

Считаем, что такой бюджет во многом содействует определению реальной потребности страховщика в финансовых ресурсах, а также содействует оптимизации уровня расходов и предметной их структуры. В свою очередь, он обеспечивает контроль за экономической целесообразностью использования финансовых ресурсов, что положительно сказывается

на выполнении функции страховщиков и конечных результатах их деятельности.

**Выводы и перспективы дальнейших исследований.** Оценка выполнения уже достигнутых итогов реализации прогнозных показателей за прошедшие четыре года, как и перемен во внешней среде, становится основой для уточнения прогнозных показателей на соответствующий год. Если выявлены негативные отклонения фактических достижений от планируемых показателей, то необходимой становится разработка активных мер по их устранению и увеличению объема денежных поступлений или сокращения уровня затрат. Предполагаемые результаты соответствующих действий необходимо отразить и при корректировке прогнозных показателей последнего года действующей финансовой стратегии.

Перевыполнение прогнозируемых параметров в прошедших годах финансовой стратегии должно способствовать активизации работников на расширение положительного опыта управленческих действий в ближайшей перспективе.

Неоспоримой остается необходимость составления достоверной отчетности, которая позволила бы проанализировать выполнение приоритетных показателей реализованной финансовой стратегии развития. При этом первостепенное значение приобретает реальная оценка конечных достижений страховой организации в обеспечении ее позитивных финансовых результатов и в целом финансовой устойчивости, содействующей повышению ее конкурентоспособности на страховом рынке.

### Литература

1. Указ Президента Республики Беларусь «О страховой деятельности» от 25 августа 2006 г. № 530.
2. Малыхин В. И. Финансовая математика: учеб. пособие для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 237 с. – С. 147

3. Кричевский М. Л. Финансовые риски: учебное пособие / М. Л. Кричевский. – М. : КНОРУС, 2012. – 248 с. – С. 48.

2. Malykhin V.I. Finansovaya matematika: ucheb.posobiye dlya vuzov. – 2-ye izd., pererab. i dop. – M. : YUNITI-DANA, 2003. – 237 s. – S. 147/

3. Krichevskiy M. L. Finansovyye riski: uchebnoye posobiye / M.L. Krichevskiy. – M. : KNORUS, 2012. – 248 s. – S. 48.

### References

1. Ukaz Prezidenta Respubliki Belarus' «O strakhovoy deyatel'nosti» ot 25 avgusta 2006 g. № 530.

**Верезубова Т. А.**

#### **Алгоритм механізму реалізації фінансової стратегії страховиків в Республіці Білорусь**

Фінансова стратегія страховиків характеризується органічною спільністю процесів, що відбуваються на всіх етапах її функціонування. У той же час у зв'язку з частими змінами впродовж тривалого періоду в зовнішньому і внутрішньому середовищі виникає об'єктивна необхідність уточнення окремих прогностичних показників та їх адаптації до реальних умов господарювання. Ці на перший погляд суперечливі положення відображають глибинну суть і призначення стратегічних завдань, об'єднаних єдиною метою розвитку. Проте їх досягнення багато в чому обумовлено загальною економічною й соціальною ситуацією на макро-рівні, а також ідентифікацією фактичного стану виробничих і фінансових ресурсів для поступового втілення довгострокової мети.

*Ключові слова:* страховик, оподаткування, фінансова стратегія, механізм, стратегічні завдання, соціальна ситуація.

**Verezubova TA**

#### **Algorithm mechanism for implementing financial strategies of insurers in Belarus**

Financial strategy is characterized by insurers organic community of the processes at all stages of its operation. At the same time due to the frequent changes in the external and internal environment in the long run there is an objective need to clarify certain forward-looking indicators and their adaptation to the real economic conditions. These seemingly contradictory provisions reflect Glu-binnuyu essence and purpose of the strategic objectives, united by a common purpose of development. However, their achievement is largely due to the general economic and social situation on the macro-level as well as the identification of the actual state of production and financial resources for the progressive realization of long term goals.

*Keywords:* insurer, taxation, finansovaya strategy mechanism, strategic objectives, the social situation.y.

**Рецензент:** Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

**Reviewer:** Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

*e-mail:* kvp\_ruk@mail.ru

*Статья подана  
3.10.2014 г.*





## ФОРМИРОВАНИЕ КЛАСТЕРОВ В СТАРОПРОМЫШЛЕННОМ РЕГИОНЕ РОССИИ

Методы, подходы исследования – анализ внешней и внутренней среды организации, системный подход (любой объект рассматривается как совокупность взаимосвязанных элементов, изменение одного элемента приводит к изменению других элементов и системы в целом), воспроизводственный подход (ориентация на постоянное возобновление производства услуг для удовлетворения потребностей конкретного рынка с меньшими затратами на единицу получаемого эффекта). Важность работы состоит в том, авторами предложены новые способы взаимодействия ВУЗов, научных организаций и бизнес-структур. Акцентировано внимание на необходимости формирования модели развития кластера нанотехнологий в Удмуртской Республике, а так же разработки и принятия системообразующего федерального закона об интеграции науки, образования и производства.

**Ключевые слова:** региональная экономика, интеграция, образование, наука, бизнес, стратегическое партнерство, кластер.

**Постановка проблемы.** В условиях модернизации и формирования инновационной экономики России быстротекущие процессы модернизационно-инновационного характера, современные интеграционные тенденции требуют интенсификации научных исследований механизмов взаимодействия институтов в сложных экономических системах. В первую очередь требует решения проблема управления, как самими процессами интеграции, так и вновь возникшей интегрированной структурой. В этой связи исследование проблем интеграции образования, науки, производства в мезоэкономике представляется в достаточной мере актуальной.

**Анализ последних исследований и публикаций.** Исходный латинский термин «*integratio*» означает восстановление, восполнение некоего единства. В реальной практике под интеграцией могут пониматься различные процессы, обозначающие объединение двух и более субъектов (или частей чего-либо) с какой-либо общей целью [1]. Это может быть включение интегрирующейся единицы в уже существующее целое, но способное к расширению, либо создание совершенно новой интегрированной системы или структуры, либо её незначительное переформатирование. Интеграция затрагивает различные пространственные уровни и сферы и включает в себя композиционную и коммуникативную составляющие. Композиционная касается состава и структуры интеграции, измене-

ния неформальных и нормативных границ объединяющихся субъектов, их специализации, пропорций. Коммуникативная затрагивает содержание и формы межсубъектной кооперации, связей и взаимодействия, изменения их принципов и механизмов в новых условиях.

**Цель статьи** - выявить современные тенденции интеграции образования, науки и бизнеса в промышленно развитом регионе.

Идея интеграции образования, науки и производства не является новой. В XX веке в СССР был накоплен большой опыт по интеграции образования и производства (система «завод – вуз»), а также образования и науки (система «физтех»). Ретроспективный анализ особенностей интеграции образования, науки и производства позволяет сделать вывод о том, что в России получили своё развитие различные организационные формы этой интеграции: наукограды, технопарки, кафедры на предприятиях, интегрированные образовательные и научно-образовательные комплексы типа национальных и исследовательских университетов, университетских комплексов, образовательных округов и т.д. Формы интеграции образования и науки были законодательно определены Федеральным законом от 01.12.2007 года № 308-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации по вопросам интеграции образования и науки». Развитие нового вида и категории ВУЗов – федеральных и ис-





следовательских университетов – также осуществляется на основе реальной интеграции научного и образовательного процессов. Одной из мер, направленных на развитие такой интеграции, является реализация программ по привлечению в российские ВУЗы ведущих ученых [2].

**Изложение основного материала исследования.** Характеризуя особенности региональной экономики Удмуртской Республики необходимо отметить сохранение ее промышленной специализации: производство стратегических вооружений и специальных средств связи, машиностроение, металлургия и производство электрооборудования, а также добыча нефти. Посткризисный рост экономики и активизация инвестиционной деятельности предприятий способствовали увеличению валового регионального продукта республики.

Одновременно происходит интенсивное развитие сопутствующих отраслей и малого бизнеса. Активизация малого и среднего бизнеса (в нефтяной промышленности), нефтегазовом машиностроении, сфере услуг, производстве электрооборудования создает предпосылки к формированию мини-кластеров в соответствующих отраслях.

Тенденция формирования региональных локальных альянсов особенно затронула сегменты, где работают компании с наиболее высокими по стоимости активами либо обладающие хорошими перспективами долгосрочного развития (наличие позиции на мировом или российском рынке, долгосрочная стратегия). В настоящее время холдинги сформированы в лесопромышленном комплексе («Увадрев-Холдинг», «Ижмбель», «Балезинский ДОК» и др.), агропромышленном комплексе («Комос-групп»), пассажирском транспорте («Автобусы Удмуртии»), торговле («Ижтрейдинг») и других секторах.

Перспективными отраслевыми кластерами Удмуртской Республики являются: электротехнический кластер (производство электрооборудования, электронного и оптического оборудования); кластер по производству огнестрельного оружия; кластер по производству автокомпонентов [3-6].

Дальнейшее развитие региональной экономики настоятельно требует осуществления конкретных мер по приведению системы профессионального образования в соответствие с возрастающими потребностями экономики.

Республиканская комплексная программа развития профессионального образования в Удмуртской Республике на 2011 - 2015 годы, утвержденная постановлением Правительства Удмуртской Республики от 10 мая 2011 года № 140, предусматривает создание трех отраслевых кластеров по приоритетным направлениям экономики республики (промышленный, строительный, агропромышленный) и один образовательно-инновационный кластер. Строительный кластер Удмуртской Республики включает: Министерство строительства, архитектуры и жилищной политики Удмуртской Республики, Объединение работодателей «Союз строителей Удмуртии» (некоммерческая организация, основанная на членстве работодателей, представляющих строительный комплекс Удмуртии, 29 членов), ГОУ ВПО «Ижевский государственный технический университет», восемь образовательных организаций СПО и НПО строительного профиля [7].

Основными отличительными признаками кластера являются: наличие общей инновационной инфраструктуры, включающей в себя площадки и центры коллективного пользования современным оборудованием для осуществления технико-внедренческой деятельности, единые маркетинговые и консалтинговые службы, доступные всем предприятиям-участникам кластера на льготных условиях за счет общности данной инфраструктуры (что позволяет оптимизировать издержки и добиваться синергии от совместного использования общих ресурсов и, в конечном счете, способствует росту конкурентоспособности всех участников кластера); наличие устойчивых кооперационных связей между участниками кластера, построенных на мотивационной рыночной основе; реализация сквозного цикла создания инновационных продуктов – начиная от разработки и освоения производства отдельных видов продукции до их интеграции в ком-

плексные решения и системы; наличие скоординированной стратегии инновационного развития, в рамках которой действуют участники кластера, что создает возможности для эффективной реализации комплексных программ инновационной направленности.

Будучи интегрированным в различные виды экономической политики органов государственной власти Удмуртии, кластерный подход переориентирует их деятельность во многих сферах с учетом необходимости активации и развития кластеров:

1) промышленная политика - привлечение прямых иностранных инвестиций, стимулирование экспорта, предоставление льгот по налогам, субсидий и государственных гарантий, поддержка высокотехнологичных производств с высокой добавленной стоимостью, стимулирование конкуренции;

2) научно-техническая политика - содействие финансированию НИОКР посредством участия в реализации федеральных целевых программ, планирование и реализация образовательных программ, поощрение формирования инновационных малых предприятий на базе ВУЗов и НИИ, предоставление субсидий на поддержку развития кооперации российских высших учебных заведений и организаций, реализующих проекты по созданию высокотехнологичного производства в Удмуртской Республике;

3) политика поддержки малого предпринимательства - содействие самоорганизации малого и среднего бизнеса, стимулирование инновационных малых и средних предприятий, оказание поддержки малым и средним предприятиям, развитие кооперационных связей между крупными предприятиями и малым бизнесом, в том числе аутсорсинг и субконтракция;

4) региональная и муниципальная политика – развитие конкурентных преимуществ Удмуртской Республики и муниципальных образований в Удмуртской Республике, разработка и реализация программы развития нанотехнологий в Удмуртской Республике, разработка и реализация муниципальных программ развития

нанотехнологий, оптимизация размещения производительных сил, стимулирование развития сетей, объединяющих местное научное сообщество и бизнес-структуры;

5) инфраструктурная политика - создание специализированных финансовых организаций, ориентированных на фирмы кластера, инфраструктурные субъекты инновационной деятельности (IT-парк, технопарки, особые экономические зоны, бизнес-инкубаторы), создание центра технологической компетенции, создание центра прототипирования и промышленного дизайна и другой необходимой инфраструктуры.

Удмуртская Республика в сравнении с другими регионами Приволжского ФО обладает значительным инновационным потенциалом. На ее территории функционирует немало инновационно ориентированных организаций: вузов, обладающих собственной научно-исследовательской и опытно-конструкторской базой, институтов Удмуртского научного центра УрО РАН, отраслевых институтов, промышленных предприятий, имеющих в своей структуре научно-технические центры или инженерно-технические группы. Ряд промышленных предприятий активно сотрудничает с научными организациями и вузами. Результат такого взаимодействия - новые средства связи, стрелковое оружие, медицинская техника и другие изделия высокого класса.

Удмуртия обладает всеми необходимыми компетенциями и явными конкурентными преимуществами в целом ряде значимых секторов экономики. В Удмуртской республике в настоящее время в рамках отдельных отраслей имеются конкурентоспособные производства и признанные научные центры, занимающие позицию флагмана в регионе, что дает основание предполагать возможность кластерной инициативы. Кластерный подход в состоянии обеспечить технологическую конкурентоспособность предприятий на основе объединения ресурсов высокотехнологичных производств и потенциала научно-исследовательского сектора. В рамках кластеров, являющихся одним из способов эффективного развития региона, формиру-





ется база для создания новых форм научно-производственной кооперации.

Реализация идеи интеграции образования, науки и производства в регионе имеет ряд особенностей. Во-первых, многие аспекты этой деятельности регулируются правовыми нормативными актами федерального уровня, в которых за последние годы определены значимость интеграции науки, образования и производства, а также ряд конкретных мер её государственной поддержки. В Стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года не только подчеркивается, что для «противодействия угрозам экономической безопасности силы обеспечения национальной безопасности во взаимодействии с институтами гражданского общества нацелены на поддержку государственной социально-экономической политики, направленной на усиление интеграции науки, образования и производства», но и констатируется, что одним из главных направлений «Российская Федерация на среднесрочную перспективу определяет технологическую безопасность. С этой целью совершенствуется государственная инновационная и промышленная политика, создаются условия для интеграции науки, образования и промышленности, проводятся системные исследования в интересах решения стратегических задач национальной обороны, государственной и общественной безопасности, а также устойчивого развития страны» [8]. Правительством РФ были утверждены Правила предоставления субсидий на государственную поддержку развития кооперации российских ВУЗов и организаций, реализующих комплексные проекты по созданию высокотехнологичного производства. Бизнес получает стимул развивать высокотехнологичные производства, используя потенциал российской высшей школы, а ВУЗы в свою очередь – дополнительные доходы, выполняя НИОКР для промышленных предприятий, кроме этого государство оказывает им поддержку в развитии инновационной инфраструктуры [9].

Во-вторых, интеграцию образования, науки и производства на мезоуровне, прежде всего, необходимо рассматривать

как добровольное объединение или поглощение, слияние (на административной или экономической основе) локально функционирующих образовательных и обучающих структур в более масштабную целостную интегрированную образовательную или научно-образовательную структуру, которая может включать как одноуровневые, так и разноуровневые образовательные учреждения, а также отраслевые или корпоративные обучающие структуры. В более широком плане интеграция образования, науки и производства может осуществляться с различной степенью глубины (договорная, ассоциированная, поглощающая формы) во взаимодействии с научными и производственными структурами.

В-третьих, интеграцию можно проводить по-разному: объединять различные профессиональные сферы обучения, разные его уровни, начиная от дошкольного и заканчивая послевузовским. Такое объединение уровней придает региональной образовательной системе цельность, устойчивость, относительную завершенность. К примеру, Правительство Удмуртской Республики в 2010 году приняло распоряжение о реорганизации автономного государственного образовательного учреждения среднего профессионального образования «Ижевский технологический техникум» путём присоединения к нему государственного образовательного учреждения среднего профессионального образования «Ижевский государственный торговый-финансовый колледж» и изменения наименования на автономное образовательное учреждение Удмуртской Республики «Экономико-технологический колледж». При этом в объединённом учреждении сохранены имеющиеся профессии начального профессионального образования и введена непрерывная система подготовки по специальностям среднего профессионального образования в области технологии изделий лёгкой промышленности и сферы обслуживания.

На примере Удмуртской Республики, для системы профессионального образования которой характерно наличие восьми базовых ВУЗов: пяти государственных



ВУЗов, в том числе двух университетов, аграрного ВУЗа, педагогического ВУЗа и медицинского ВУЗа, а также трех негосударственных ВУЗов и нескольких средних специальных учебных заведений (колледжей и училищ) различного профиля, Н.П. Пенкиным, В.И. Некрасовым, Л.Ф. Молчановой [10] предложены различные возможные варианты организационной структуры объединений образовательных учреждений, получаемых в процессе интеграции медицинского ВУЗа в систему медицинского образования в регионе, и сделан вывод о том, что наиболее вероятно интеграция, предусматривающая объединение «высшее медицинское учебное заведение – среднее специальное медицинское учебное заведение – клинические лечебно-профилактические учреждения» в форме ассоциации. На наш взгляд, в условиях реализации федеральных государственных стандартов нового поколения форма ассоциации может быть рекомендована к применению для интеграции в региональных отраслевых системах аграрного и педагогического образования с учетом специфики организаций и предприятий этих отраслей.

Из трех сфер (партнеров по интеграции) именно образование рассматривается как ключевое звено влияния на процесс интеграции. Поэтому центральным звеном интеграционных процессов в сфере науки, образования и производства должны выступать университеты. Важнейшей подсистемой управления университетом, на наш взгляд, должно быть формирование стратегического партнерства с другими ВУЗа-ми, академической наукой, промышленностью, бизнесом и властными структурами, развитие инфраструктуры взаимодействия ВУЗа с внешней средой. Стратегическое партнерство опирается на идею сотрудничества двух или нескольких участников конкретных рыночных процессов. Стратегическое партнерство в высшей школе может охватывать два вида взаимоотношений [11]:

- между структурами высшего профессионального образования, которые осуществляют аналогичную или схожую

деятельность. В этом случае речь идет о «превращении» конкурентов в партнеров;

- между организациями, вовлеченными в процесс (цепочку) создания продуктов и услуг высшей школы.

Первый вид стратегического партнерства базируется или на объединении ресурсов партнеров для достижения взаимно согласованных целей, или на обмене ресурсами, позволяющими укрепить их рыночные позиции. При этом имеет значение длительность партнерских отношений. Длительность партнерских отношений ВУЗов варьируется от разовых коммерческих операций (как в рыночных транзакциях) до полной интеграции (как в случае со слиянием компаний). Второй вид стратегического партнерства в высшей школе формируется «по вертикали» в технологической цепочке создания ценности продуктов и услуг высшей школы. Этот вид означает переход с «ориентации на сделку», известной из теории и практики маркетинга раннего периода, на «ориентацию на партнерство», которое предполагает наличие многократных, повторяемых сделок, а значит сокращение издержек взаимодействия и возможность использования стандартных методов в управлении контрактами.

Говоря о стратегическом партнерстве, нельзя забывать о роли собственной инновационной инфраструктуры ВУЗа, которая включает в себя вузовские технопарки, инновационно-технологические центры, бизнес-инкубаторы, центры трансфера и коммерциализации технологий. К примеру, программа стратегического развития Ижевского государственного технического университета (далее - ИжГТУ) на 2006-2010 гг. предусматривала развитие технопарка «Ижробо» (развитие 5-6 структурных подразделений для создания наукоёмкой продукции), а также развитие бизнес-инкубатора с целью создания и развития 12-15 структурных подразделений на базе реальных дипломных проектов, впоследствии оформление их как юридических лиц. ИжГТУ организуют конкурсный отбор инновационных проектов для представления их на конкурс Фонда содействия малых форм предприятий в научно-







технической сфере «У.М.Н.И.К.». В ИжГТУ создан бизнес-инкубатор для реализации идей молодых ученых и студентов вуза. Коммерциализация инновационной деятельности через бизнес-инкубатор предполагает создание комфортных стартовых условий для субъектов малого предпринимательства, оказание помощи в выведении конкурентоспособных разработок на рынок, развитие инновационной деятельности студентов, аспирантов, творческих коллективов вузов и создание дополнительных рабочих мест [12, с.79].

В свою очередь, в концепции стратегического развития Удмуртского государственного университета (далее – УдГУ) также в качестве приоритетов определено развитие инновационной инфраструктуры университета (медиа-центра, бизнес-инкубатора, научно-технологического парка, центра трансфера технологий, учебного центра развития малого предпринимательства) и её интеграции в экономическое и образовательное пространство Удмуртской Республики.

Работая в интересах региона, оба университета принимают активное участие в разработке и реализации Программы социально-экономического развития Удмуртской Республики. При недостаточном присутствии отраслевой науки университеты становятся научно-исследовательскими и инновационными центрами, способствующими инновационному развитию региональной экономики, становятся базовыми площадками для реализации программ профессиональной переподготовки и повышения квалификации для предприятий и учреждений.

С точки зрения управления процесс интеграции науки, образования и производства на мезоуровне предполагает комплексное воздействие по трём главным аспектам:

- структурному (преобразование внутренней структуры и системы внешних взаимосвязей субъекта интеграции);
- финансово-экономическому (преобразование структуры активов и пассивов субъекта интеграции);

- правовому (юридические процедуры и технологии взаимодействия субъектов интеграции).

Экономические условия интеграции науки, образования и производства связаны с объединением ресурсов для получения народно-хозяйственного и коммерческого эффектов. Интеграция различных сторон деятельности учебных заведений позволяет сокращать расходы, более рационально и эффективно использовать трудовые, финансовые, материальные ресурсы. Значимым экономическим условием поиска принципиально новых моделей интеграции является диверсификация источников финансирования научно-исследовательской работы, образовательных технологий (гранты, договоры с хозяйствующими субъектами, реализация научных разработок, научное консультирование, экспертиза, информационные услуги, проектные, организационные услуги, реализация патентов, лицензий и т.д.). Она достигается за счет использования гибких схем мобилизации внебюджетных средств (при использовании органами управления современных методов мониторинга и контроля). Необходимо создавать на мезоуровне комфортную среду для развития инноваций в различных отраслях науки, образования и производства, предусмотреть налоговые и экономические льготы для предприятий, занимающихся освоением в производстве новой техники и технологий, обеспечить создание особых экономических зон.

В настоящее время прорабатывается технико-экономическое обоснование создания Технопарка Удмуртской Республики, который будет координировать согласованные действия функционирующих объектов инновационной инфраструктуры республики, в том числе Республиканского бизнес-инкубатора, Бизнес-инкубатора ИжГТУ, Технопарка «Удмуртия», технопарка «Ижроб», Регионального центра nanoиндустрии Удмуртской Республики и центров трансфера технологий при ведущих вузах и научных учреждениях республики [13].

На муниципальном уровне разработана концепция поэтапного создания в

2012-2017 годах (1 этап - 2012-2013 годы; 2 этап - 2014-2015 годы; 3 этап - 2016-2017 годы) «Инновационно-производственного технопарка «Глазовский» г. Глазова Удмуртской Республики».

**Выводы и перспективы дальнейших исследований.** Учитывая, что для условий экономики Удмуртской Республики приоритетными отраслевыми кластерами являются: электротехнический кластер (производство электрооборудования, электронного и оптического оборудования); кластер по производству огнестрельного оружия; кластер по производству автокомпонентов [14-16], то для классического и технического университетов, на наш взгляд, перспективным новым способом взаимодействия ВУЗов, научных организаций и бизнес-структур является формирование и институциональное оформление образовательно-промышленной группы как формы интегрированного объединения ВУЗа и промышленных предприятий, входящих в кластер. Отметим, что концептуальная модель такой группы предложена Е.В. Муравьевой [17].

Требуется продолжение исследования региональных особенностей взаимодействия организаций образования, науки и производства и необходимо формирование модели развития кластера нанотехнологий в Удмуртской Республике.

Известная независимость науки, образования и производства как социальных институтов и правовых субъектов, а также непроработанность механизмов интеграции не позволяют реализовать потенциал объединения усилий научного, образовательного и промышленного сообществ. Так, действующее законодательство допускает образовательную деятельность научных организаций только по программам послевузовского профессионального образования, то есть фактически незаконными оказываются такие традиционные для России формы интеграции образования и науки, как базовые кафедры ВУЗов и научно-образовательные центры. До настоящего времени не создано единой правовой базы для более широких интеграционных процессов, органично сочетающих образовательный, научный и профессиональный виды деятельности, поэтому необходимо разработать и принять отдельный самостоятельный, системообразующий федеральный закон об интеграции науки, образования и производства.

## Литература

1. Ashikhmina A.G. Integration projects in modern Russia: types and characteristics // proceedings of the Yearbook of the Institute of philosophy and law, Ural branch of RAS. 2010. Issue 10. С. 193-203.

2. The RF Government decree dated April 09, 2010 № 220 "On measures to attract leading scientists in the Russian educational institution of higher professional education" //legal-reference system "consultant plus"

3. Mokhnachev S.A., Mokhnacheva Y.S. Udmurt Republic: clustering and its influence on the regional labour market and vocational education// Human and labour. - 2010. - № 5. p.32-44.

4. Mokhnachev S.A., Mokhnachev K.S., Shamayeva N.P. Trends and features of improving the integration of education, science and business in the industrialized region // Management and business administration. 2012. №3. С. 84-91.

5. Mokhnachev K.S., Shamayeva N.P., Mokhnachev S.A. Trends of integration of education, science and business in the region // Science and education: electronic scientific and technical edition. 2012. Number 10. С. 37.

6. Mokhnachev K.S., Mokhnachev S.A., Shamayeva N.P. Integration of education, science and business in the industrialized region in the post-crisis period // Quality. Innovations. Education. 2012. № 7 (86). С. 19-24.

7. Grakhov V.P., Kislyakova Y.G., Mokhnachev S.A. About the benefits of the sectoral approach to education in the higher school// Fotinskii read - 2014. Materials of the international scientifically-practical conference. Izhevsk: MWEU, 2014. С. 85-91.

8. About the national security Strategy of the Russian Federation until 2020. The decree of the President of the Russian Federation of may 12, 2009 № 537 //legal-reference system "consultant plus"

9. The RF Government decree dated April 09, 2010 № 219 "On state support of innovation infrastructure development in the Federal educational institutions of higher professional education" // legal-reference system "consultant plus"

10. Penkin N.P., Nekrasov V.I., Molchanova L. F. Formation of effective sectoral system of medical education in the region. - Ekaterinburg: Publishing house of Institute of Economics UB RAS. 2006. - 94 S.





11. Mokhnachev S.A. Theoretical-methodological bases of management competitive stability of a higher educational institution. Monograph. Ekaterinburg - Izhevsk: Publishing house of Institute of Economics UB RAS, 2009. - 411 S.

12. Yakimovich B. Mikhailov Yu., Pushkarev A. Priority directions of scientific activity // Higher education in Russia. 2007. №. 2. С. 77-88.

13. Radygina S.V. Creation of technological parks as a tool of innovation development of the region / S.V. Radygina // Bulletin of Udmurt University. Ser. "Economics and law". 2010. Vol. 3. P.48.

14. Mokhnachev S., Shamayev N., Mokhnachev K. Udmurt Republic: integration

of education, science and business // Human and labour. 2012. Number 10. С. 55-58.

15. Mokhnachev S.A., Mokhnachev K.S., Shamayeva N.P. Integration of education, science and business: trends in the meso // Fundamental research. 2012. No 3-3. С. 707-711.

16. Shamaeva I.E., Mokhnachev S.A. Scientific-production cooperation in the industrialized region: monograph. Saarbrucken: LAP LAMBERT, 2013. 202 P.

17. Muravyova E.V. Formation model of integration of higher educational institutions and industrial clusters. Avtoref. dis. Cand. Econ. of Sciences. Ulyanovsk: Ulyanovsk state University, 2011. - 25 S.

**Мохначев С. А., Шамасва Н. П.**

### **Формування кластерів в старопромисловому регіоні Росії**

Методи, підходи дослідження - аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища організації, системний підхід (будь-який об'єкт розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів, зміна одного елемента призводить до зміни інших елементів і системи в цілому), відтворювальний підхід (орієнтація на постійне поновлення виробництва послуг для задоволення потреб конкретного ринку з меншими витратами на одиницю отриманого ефекту). Важливість роботи полягає в тому, що авторами запропоновані нові способи взаємодії ВНЗ, наукових організацій та бізнес-структур. Акцентовано увагу на необхідності формування моделі розвитку кластера нанотехнологій в Удмуртській Республіці, а також розробки та прийняття системоутворюючого федерального закону про інтеграцію науки, освіти і виробництва.

*Ключові слова:* регіональна економіка, інтеграція, освіта, наука, бізнес, стратегічне партнерство, кластер.

**Mokhnachev S., Shamaeva N.**

### **The formation of clusters at the old-industrial region of Russia**

Methods, approaches of research – the analysis of the external and internal environment of the organization, system approach (any object is treated as a set of interrelated elements, changing one element changes the other elements and the system as a whole), reproductive approach (focus on constant renewal of production services to meet the needs of specific market with lower costs per unit produced effect). The importance of the work consists in the fact, the authors suggest new ways of interaction between Universities, scientific organizations and business structures. The attention on the necessity of forming a model of cluster development of nanotechnologies in the Republic of Udmurtia, as well as the development and adoption of a systemic Federal law on the integration of science, education and production.

*Keywords:* regional economy, integration, education, science, business, strategic partnership, a cluster.

**Рецензент:** Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

**Reviewer:** Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

*e-mail:* kvp\_ruk@mail.ru

*Статья подана  
17.09.2014 г.*

**Підсумки XII засідання Круглого столу з проблем оподаткування  
«Бюджетно-податкова політика України: до і після АТО на Донбасі»  
м. Луганськ - Сєверодонецьк (Україна), 20 листопада 2014 р.**

У Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля 20 листопада 2014 року відбулося засідання у форматі «Круглого столу» з проблем оподаткування на тему «Бюджетно-податкова політика України до і після АТО на Донбасі».

Учасники конференції винесли на обговорення ключові проблеми оподаткування України на сучасному етапі. Зокрема, було розглянуто перспективи здійснення бюджетно-податкової політики, соціально-економічні інвестиції у період трансформаційних процесів в державі, можливості налагодження результативного діалогу на всіх рівнях державного управління, а також варіанти подолання фінансового розбалансування економіки.

У науковій дискусії взяли участь науковці та фахівці СНУ ім. В. Даля, заступник Голови Луганської обласної державної адміністрації Ольга Лішик, заступник міського Голови м. Сєверодонецьк Луганської області Олександр Ольшанський, заступник начальника Головного управління Фіскальної служби України в Луганській області Ігор Ткачов, а також керівники департаментів Луганської обласної державної адміністрації, представники Державної фіскальної служби України в Луганській області та Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області. У засіданні Круглого столу в режимі телеконференції взяли участь зарубіжні партнери кафедри оподаткування СНУ ім. В. Даля з Росії, Угорщини та Польщі.

За підсумками конференції науковці та практики відзначили, що наразі одним з пріоритетів є створення сприятливих умов для інноваційно-інвестиційного розвитку економіки, сприяння підвищенню технологічних показників ефективного використання енергоресурсів, впровадження енергоменеджменту, а також повноцінне використання наукового потенціалу в процесі технологічної модернізації. Крім того, доведено необхідність проведення кардинальної реформи бюджетно-податкової системи шляхом зменшення податкового тиску з урахуванням досвіду передових країн світу. На думку учасників конференції, досягнення економічної рівноваги між державним регулюванням через систему оподаткування можливо реалізувати завдяки прискоренню темпу розвитку малого бізнесу в різних сферах народного господарства, створенню середнього соціального класу суспільства та встановленню оптимально-максимального рівня наповнення бюджету держави за рахунок малого бізнесу. Значну увагу акцентовано на розробці ме-



ханізму проведення соціального діалогу – як засобу вирішення конфлікту на проблемних територіях України.

Нагадаємо, що кафедра «Оподаткування» відкрита у СНУ ім. В. Даля у 2003 році. В 2008/2009 навчальному році кафедра здійснила перший випуск бакалаврів за спеціальністю «Оподаткування», а у наступному – перший випуск магістрів та спеціалістів. Головним напрямом роботи кафедри є підготовка висококваліфікованих фахівців з метою забезпечення освітніх і професійних потреб регіону та надання населенню можливостей щодо підвищення свого освітнього та професійного рівня. Підготовка сучасних фахівців з оподаткування зорієнтована на розширення професійної підготовки і використання випускників університету не тільки у виробництві, а й у сфері соціального захисту, що включає державні підприємства, комерційні фірми, акціонерні товариства, товариства інших форм власності, корпорації, концерні об'єднання; спільні підприємства всіх форм власності, різні фонди служби зайнятості, соціального і пенсійного страхування і таке інше.

В рамках «Круглого столу» було зроблено презентацію досягнень кафедри «Оподаткування» та науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ», що є засновником «Круглого столу». З 2010 року кафедрою оподаткування здійснюється видання науково-виробничого журналу «Часопис Економічних реформ», який внесено до Переліку наукових фахових видань України (Постанова № 1-05/5 від 31.05.2011 (Бюлетень ВАК №7)) і має міжнародне визнання, підтвержене включенням його матеріалів у міжнародний реєстр і присвоєнням Міжнародним центром періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж) унікального номера ISSN 2221-8440. Журнал індексується міжнародними наукометричними базами: Index Copernicus International та Російським індексом наукового цитування.







**Калюжна Н. Г. Потенціал системи управління підприємством: методологія, оцінювання та моделювання : монографія / Н. Г. Калюжна. — Луганськ: СПД Резніков В.С, 2013. — 548 с.**

системи управління підприємством. Досліджено передумови та особливості реалізації концепції потенціалу в економіці. Обґрунтовано ключову роль потенціалу системи управління підприємством у реалізації загального потенціалу підприємства. Сформовано рівневу структуру потенціалу підприємства та блочну структуру потенціалу системи управління підприємством. Запропоновано логіко-структурну модель потенціалу системи управління підприємством. Визначено теоретико-методологічні засади формування та розвитку потенціалу системи управління підприємством. Розроблено принципові основи та вибрано інструментарій діагностики потенціалу системи управління підприємством. Розроблено математичну модель потенціалу системи управління підприємством. Проведено апробацію рекомендацій щодо оцінювання стану потенціалу системи управління підприємством. Визначено напрями розвитку потенціалу системи управління підприємством як функції потенціалів її складових блоків.

У монографії розглянуто теоретико-методологічні аспекти формування та розвитку потенціалу системи управління підприємством.

Систематизовано організаційні, системно-кібернетичні та синергетичні засади дослідження

**Ткач О. Україна – Азербайджан: от доверия к партнерству / О. Ткач, О. Крапивин, С. Гадималиев: монографія. – К.: Umma inform, 2012. – 130 с.**

В монографии раскрыты экономические, политические, социальные отношения между Украиной и Азербайджаном в периоды их независимого существования. Национально-освободительная борьба и возобновление национальной государственности ставали предпосылками установления между ними дипломатических отношений. Указано много общего в социально-экономической и политической жизни обоих народов. В монографии освещаются вопросы политических и экономических взаимоотношений, гуманитарной сферы, касающиеся науки, образования, культуры. Написанная в течение 4 лет, книга придает большое значение процессам демократизации в наших государствах, совместного взаимодействия двух стран в самых различных областях, и в частности в энергетической сфере.

Рассчитана на студентов, преподавателей, ученых, дипломатов, всех, кто интересуется историей украино-азербайджанских отношений.

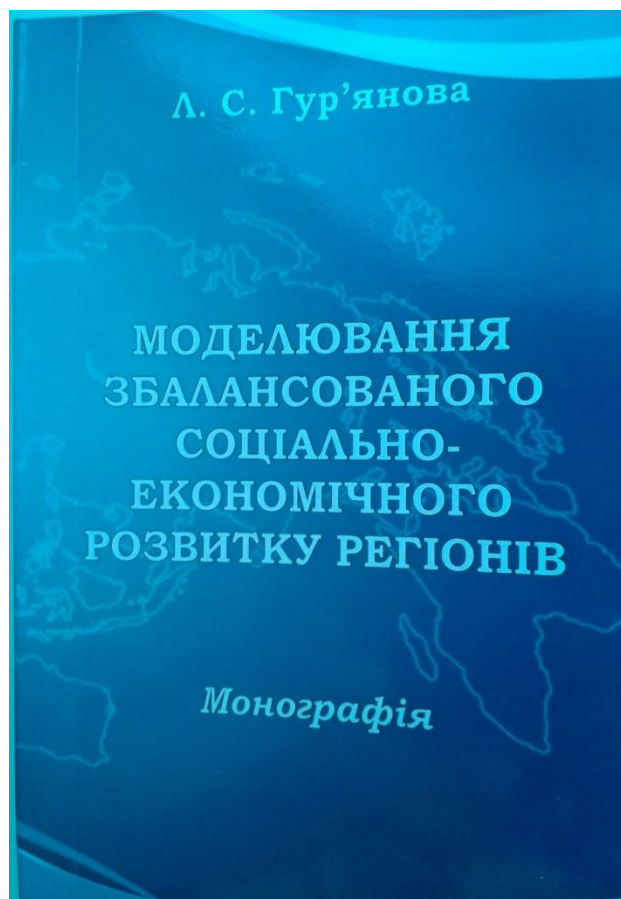




**Гур'янова Л. С. Моделювання збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів** : монографія. – Бердянськ: вид-во ФОП Ткачук О. В., 2013. – 406 с.

У монографії розглядається методологія моделювання збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів і комплекс моделей механізму оцінки, аналізу і прогнозування. Комплекс моделей заснований на методах багатомірного аналізу (методи редукції ознак, методи кластерного аналізу); методах економетричного моделювання (панельні дані просторова економетрика, моделі абсолютної та умовної конвергенції, Фур'є-аналіз), системно-динамічних і сценарних моделей. Запропонований комплекс моделей дозволяє оцінити між регіональну соціально-економічну диференціальцію, стійкість кластерних утворень регіонів, вплив циклоутворень на динаміку розвитку регіонів, сформувати сценарії збалансованого розвитку регіонів на основі інструментів фіскальної політики.

Монографія призначається для вчених-економістів, що займаються проблемами регіонального розвитку, практичних фахівців у галузі регіонального управління, студентів, аспірантів і викладачів економічних ВНЗ.



ISSN 2221-8440

ЖУРНАЛ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ № 4 (16) / 2014



**Населення України. Імперативи демографічного старіння**: монографія. — К.: ВД «АДЕФ-Україна», 2014. — 288 с.

Монографія присвячена висвітленню низки актуальних питань, що стосуються глобального процесу демографічного старіння: еволюції уявлень про феномен старіння, новітніх особливостей перебігу цього процесу та його перспектив, специфіки способу життя та соціально-економічного становища літніх осіб, викликів для соціального й економічного розвитку, що їх зумовлює демографічне старіння. У книзі представлено результати дослідження стану здоров'я, соціально-економічного становища та якості життя літніх осіб в Україні, реалізації їх трудового потенціалу, проблем міжпоколінної взаємодії та соціальної інтеграції літніх тощо.

Видання містить результати вивчення й узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду політики, спрямованої на адаптацію суспільства до умов старіння населення.

Дано оцінку стану виконання Україною зобов'язань міжнародних програмних документів у царині старіння населення. У монографії викладено також низку рекомендацій щодо вдосконалення і розвитку державної політики стосовно літніх осіб в Україні.

Представлене наукове видання адресовано демографам, геронтологам, економістам, соціологам, фахівцям з державного управління та соціальної політики.

## РЕЦЕНЗИЯ

**на коллективную монографию «Современное состояние, тенденции и перспективы развития стран СНГ: экономический, социальный и экологический аспекты» / под науч. ред. д.э.н., проф. К.В. Павлова и к.э.н., доц. И.З. Юсупова**

В коллективной монографии «Современное состояние, тенденции и перспективы развития стран СНГ: экономический, социальный и экологический аспекты» рассматривается широкий спектр вопросов, связанных с эффективным функционированием и развитием социально-экономической и экологической систем стран СНГ, причем преимущественно славянских стран. Особенно много внимания в книге уделяется проблемам глобализации и определению той роли, которую в этом процессе играют данные государства. Кроме России, Украины и Беларуси много внимания в работе уделяется также анализу проблем и перспектив развития экономики Азербайджанской Республики и Республики Узбекистан, а также Турции и Болгарии.

Кроме собственно экономического аспекта большое значение в работе имеет рассмотрение также и таких аспектов общественного воспроизводства, как социальный, экологический и инновационный. В настоящее время особенное значение приобретает последний аспект — общеизвестно, насколько важно в условиях непрерывного развертывания научно-технической революции формирование и развитие инновационного сектора как важнейшего условия повышения уровня жизни населения и гарантии стабильного развития экономики страны.

Несколько разделов в коллективной монографии связано со сравнительным анализом решения региональных проблем, характерных для вышеуказанных государств СНГ. При этом одним из наиболее актуальных аспектов в общей региональной проблематике является изучение трансграничного сотрудничества между соседними странами. Социально-экономические отношения между Россией, Беларуссией и Украиной представлены в книге весьма подробно: кроме регионального аспекта этих отношений проанализированы также промышленные, финансовые и социальные аспекты.

Таким образом, в коллективной монографии с системных позиций рассматривается множество разнообразных проблем социально-экономического и экологического развития стран СНГ, преимущественно славянских, поэтому книга может быть полезна всем тем, кто интересуется проблемами интеграции на постсоветском пространстве. Данная коллективная монография продолжает научную серию «Экономическое славяноведение» и является восьмой по счету книгой в этой серии

Таким образом, в коллективной монографии рассматривается широкий спектр актуальных проблем социально-экономического и экологического развития государств бывшего социалистического лагеря, и прежде всего славянских стран СНГ — России, Украины и Беларуси, а также Азербайджана, Узбекистана, Турции и Болгарии в новых, рыночных условиях хозяйствования. В ней осуществляется сравнительный анализ развития экономики различных регионов этих стран, исследуются финансово-кредитные и налоговые системы, а также организация финансового учета в этих государствах. Особое внимание при этом уделяется экономическому аспекту процесса глобализации и участию в нем данных стран СНГ. В связи с этим изучение различных аспектов социально-экономического и экологического развития на постсоциалистическом и прежде всего постсоветском, пространстве представляется весьма актуальным.

В коллективной монографии представлены результаты научных исследований известных специалистов из России, Украины, Республики Беларусь, Азербайджана, Узбекистана, Турции и Болгарии, причем как из высших учебных заведений, так и из различных НИИ национальных академий наук этих стран (в общей сложности около 100 авторов и соавторов). Среди авторов монографий серии «Экономическое славяноведение» такие известные ученые, как академик НАН Украины, директор Института экономики промышленности НАН Украины А.И. Амоша, а также заведующий отделом этого же института профессор В.И. Ляшенко. Кроме этого, авторами являются доктора экономических наук, профессора из разных вузов и научно-исследовательских институтов ряда стран: директор Института экономики АН Узбекистана А.Ф. Расулев, декан факультета экономики и менеджмента Национальной металлургической академии из Днепропетровска К.Ф. Ковальчук, заведующий кафедрой экономики и финансов Харьковского национального университета МВД Украины О.В. Носова.

Таким образом, в работе рассмотрен широкий спектр проблем — финансовых, производственных, социальных, экологических и инновационных — развития этих государств. Коллективная монография может быть полезна всем тем, кто интересуется вопросами развития экономики на постсоветском пространстве.

**В.С. Селин,**

доктор экономических наук, профессор,  
заслуженный экономист Российской Федерации,  
главный научный сотрудник Института экономических  
проблем Кольского научного центра РАН  
e-mail: silin@iep.kolasc.net.ru



**ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ**

<b>Безпарточний Максим Григорович</b>	Кандидат економічних наук, Доцент кафедри «Економіка підприємства», ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки та торгівлі» (м. Полтава, Україна) <i>e-mail: businesshold@mail.ru</i>	<b>Bezpartochnyi Maksim</b>	Professor, Ph.D. of Economics, Associate Professor of Economics Enterprises Department Poltava University of Economics and Trade Poltava State Agrarian Academy (Poltava, Ukraine) <i>e-mail: businesshold@mail.ru</i>
<b>Гвоздікова Юлія Юріївна</b>	Студент спеціальності «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: gvozdikova2009@rambler.ru</i>	<b>Gvozdikova Yulíya</b>	Student of Taxation specialty Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: gvozdikova2009@rambler.ru</i>
<b>Гречишкіна Олена Олександрівна</b>	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування і соціальна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: l_grechishkina@mail.ru</i>	<b>Grechyshkina Olena</b>	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation social economy Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk , Ukraine) <i>e-mail: l_grechishkina@mail.ru</i>
<b>Верезубова Тетяна Анатоліївна</b>	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Податки та оподаткування» Білоруського державного економічного університету (м. Мінськ, Білорусія) <i>e-mail: nn@bseu.by</i>	<b>Goykhman Mykhail</b>	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxes and Taxation Department Belarusian State Economic University (Minsk, Belarus) <i>e-mail: nn@bseu.by</i>
<b>Дороніна Майя Степанівна</b>	Доктор економічних наук, завідувач кафедри «Соціологія і психологія управління» Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця (м. Харків, Україна) <i>e-mail: doroninams@mail.ru</i>	<b>Doronina Maya</b>	Professor, Ph.D. of Economics, Head of Sociology and Psychology of Management Department Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Kharkiv, Ukraine) <i>e-mail: doroninams@mail.ru</i>
<b>Заюков Іван Вікторович</b>	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Безпека життєдіяльності» Вінницького національного технічного університету (м. Вінниця, Україна) <i>e-mail: Zivan@i.ua</i>	<b>Zayukov Ivan</b>	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Safety Department Vinnitsia National technical University (Vinnitsa, Ukraine) <i>e-mail: Zivan@i.ua</i>
<b>Зеленко Олена Олександрівна</b>	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Туризм та готельне господарство» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: zelenko@i.ua</i>	<b>Zelenko Olena</b>	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Tourism and Hospitality Management Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk , Ukraine) <i>e-mail: zelenko@i.ua</i>



<b>Зеліско Інна Михайлівна</b>	Доктор економічних наук, професор кафедри «Фінанси і кредит» Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна) <i>e-mail: innzel@mail.ru</i>	<b>Zelisko Irina</b>	Professor, Ph.D. of Economic, Professor of Finance and Credit Department National University Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine) <i>e-mail: innzel@mail.ru</i>
<b>Ільїн Сергій Юрійович</b>	Кандидат економічних наук, Доцент кафедри «Менеджмент» НОУ ВПО «Російський новий університет» (м. Москва, Росія) <i>e-mail: fef_rosnou@mail.ru</i>	<b>Il'yin Sergei</b>	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Management Department Russia new university (m. Moscow, Russia) <i>e-mail: fef_rosnou@mail.ru</i>
<b>Калініна Олена Олександрівна</b>	Магістр кафедри «Банківська справа» Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ (м. Харків, Україна) <i>e-mail: samorodov_bv@mail.ru</i>	<b>Kalinina Elena</b>	Magistr of Banking Department Kharkov Institute banking University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kharkiv, Ukraine) <i>e-mail: samorodov_bv@mail.ru</i>
<b>Козлова Ганна Олександрівна</b>	Слухач магістратури спеціальності «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: anyakozlowa@gmail.com</i>	<b>Kozlova Ganna</b>	Listener graduate specialty «Taxation» Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: anyakozlowa@gmail.com</i>
<b>Костирко Лідія Андріївна</b>	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: lid_kost@mail.ru</i>	<b>Kostirko Lydia</b>	Professor, Ph.D. of Economic, Head of Finances Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: lid_kost@mail.ru</i>
<b>Кочеткова Ірина Олександрівна</b>	Асистент кафедри «Економічна теорія та маркетинг» УО «Вітебський державний технологічний університет» (м. Вітебськ, Білорусія) <i>e-mail: vitgtk@mail.ru</i>	<b>Kochetkova Irina</b>	Assistant of Economic theory and marketing Department «Vitebsk State University of Technology » (Vitebsk, Belarus) <i>e-mail: vitgtk@mail.ru</i>
<b>Кучерова Ганна Юрїївна</b>	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна) <i>e-mail: vovkula@rambler.ru</i>	<b>Kucherova Ganna</b>	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation Department Classic Private University (Zaporozhye, Ukraine) <i>e-mail: vovkula@rambler.ru</i>
<b>Лебедєва Олена Анатоліївна</b>	Асистент кафедри «Економіка» Мелітопольського державного педагогічного університету (м. Мелітополь, Україна) <i>e-mail: helengandi@mail.ru</i>	<b>Lebedyeva Olena</b>	Assistant of Economics Department Melitopol State Pedagogical University (Melitopol, Ukraine) <i>e-mail: helengandi@mail.ru</i>





<p><b>Ліхоносова Ганна Сергіївна</b></p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування і соціальна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: lihonosova@bk.ru</i></p>	<p><b>Likhonosova Ganna</b></p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation and social economy Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: lihonosova@bk.ru</i></p>
<p><b>Мохначев Сергій Анатолійо- вич</b></p>	<p>Кандидат економічних наук, Завідувач кафедри «Економіка та управління» Східноєвропейського інституту (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: cim@cim.uch.net</i></p>	<p><b>Mokhnachev Sergiy</b></p>	<p>Ph.D. in Economics, Head of Economics and Management Department Eastern European instytututu (Izhevsk, Udmurtia, Russia) <i>e-mail: cim@cim.uch.net</i></p>
<p><b>Павлов Костянтин Вікторович</b></p>	<p>Доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління; завідувач кафедри «Економіка» Камського інститу- ту гуманітарних та інженерних технологій (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i></p>	<p><b>Pavlov Konstantin</b></p>	<p>Professor, Ph.D. of Economics, vicerector for scientific work of the Izhevsk institute of management; Head Economic Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies (Izhevsk, Udmurtia, Russia ) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i></p>
<p><b>Романовська Юлія Анатоліївна</b></p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Податкова та митна справа» Вінницької філії Національного університету ДПС України (м. Вінниця, Україна) <i>e-mail: lybjul@mail.ru</i></p>	<p><b>Romanovska Yulia</b></p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of Tax and Customs Department National University of State Tax Service of Ukraine (Vinnytsia , Ukraine) <i>e-mail: lybjul@mail.ru</i></p>
<p><b>Сава Андрій Петрович</b></p>	<p>Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково- технологічного відділу аграрної економіки, інформаційно- аналітичної роботи, маркетингу і трансферу інновацій Тернопіль- ської державної сільськогоспо- дарської дослідної станції Інсти- туту кормів та сільського госпо- дарства Поділля НААН України (м. Тернопіль, Україна) <i>e-mail: andriy_sava@ukr.net</i></p>	<p><b>Sava Andriy</b></p>	<p>Ph.D. of Economics, Senior Research Fellow, Head of Science and Technology Department of Agricultural Economics, Information and Analytical operation, marketing and innovation transfer Ternopil State Agricultural Experiment Station of the Institute of Agricult - re and feed skirts NAAS Ukraine (Ternopil, Ukraine) <i>e-mail: andriy_sava@ukr.net</i></p>
<p><b>Самородов Борис Вадимович</b></p>	<p>Доктор економічних наук, завідувач кафедри «Банківська справа» Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ України (м. Харків, Україна) <i>e-mail: samorodov_bv@mail.ru</i></p>	<p><b>Samorodov Borys</b></p>	<p>Professor, Ph.D. of Economics, Head of Banking Department Kharkov Institute banking University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kharkiv, Ukraine) <i>e-mail: samorodov_bv@mail.ru</i></p>
<p><b>Сирова Дарина Станісла- вівна</b></p>	<p>Студент спеціальності «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: dsyrovaya@mail.ru</i></p>	<p><b>Surovay Daryna</b></p>	<p>Student ot Taxation specialty Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: dsyrovaya@mail.ru</i></p>





<p><b>Стемплєвська Людмила</b></p>	<p>Кандидат економічних наук, Директор відділу міжнародного співробітництва Європейського університету інформатики та економіки (м. Варшава, Польща) <i>e-mail: L-Stemplewska@wp.pl</i></p>	<p><b>Stemplewska Ludmila</b></p>	<p>Professor, Ph.D. of Economics, Director of the International Department of the European University of Informatics and Economics (Warsaw, Poland) <i>e-mail: L-Stemplewska@wp.pl</i></p>
<p><b>Труніна Ірина Михайлівна</b></p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Міжнародна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: info@taxation.lg.ua</i></p>	<p><b>Trunina Irina</b></p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of International Economics Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk , Ukraine) <i>e-mail: info@taxation.lg.ua</i></p>
<p><b>Ушенко Наталя Валентинівна</b></p>	<p>Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Менеджмент і туризм» Бердянського університету менеджменті і бізнесу (м. Бердянськ, Україна) <i>e-mail: bipcafmen@rambler.ru</i></p>	<p><b>Ushenko Natalya</b></p>	<p>Professor, Ph.D. of Economic, Head of Management and Tourism Berdyansk university management and business (Berdyansk, Ukraine) <i>e-mail: bipcafmen@rambler.ru</i></p>
<p><b>Шамасва Неллі Павлівна</b></p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: kigit@bk.ru</i></p>	<p><b>Shamayeva Nelly</b></p>	<p>Professor, Ph.D. of Economics, Associate Professor of Economics Department Kama Institute of Humanities and Engineering Technology (Izhevsk, Udmurtia, Russia) <i>e-mail: kigit@bk.ru</i></p>
<p><b>Шевченко Володимир Володимирович</b></p>	<p>Кандидат економічних наук, Докторант Донецького національного технічного університету (м. Красноармійськ, Україна) <i>e-mail: vladimirshevchenko317@yandex.ru</i></p>	<p><b>Shevchenko Volodymyr</b></p>	<p>Ph.D. of Economics, PhD student of Donetsk National Technical University (Krasnoarmejsk, Ukraine) <i>e-mail: vladimirshevchenko317@yandex.ru</i></p>
<p><b>Чала Олена Анатоліївна</b></p>	<p>Аспірант кафедри «Економічна теорія, національна та прикладна економіка» Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна) <i>e-mail: vovkula@rambler.ru</i></p>	<p><b>Chala Olena</b></p>	<p>Post-Graduate Student of Economic theory national and Applied Economy Department Classic Private University (Zaporozhye, Ukraine) <i>e-mail: vovkula@rambler.ru</i></p>
<p><b>Чернодубова Елеонора Валеріанівна</b></p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: ella.cher.lg@gmail.com</i></p>	<p><b>Chernoduova Eleanora</b></p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of Finance Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk , Ukraine) <i>e-mail: ella.cher.lg@gmail.com</i></p>
<p><b>Чепель Ірина Володимирівна</b></p>	<p>Аспірант Науково-дослідного центру індустриальних проблем розвитку НАН України (м. Харків, Україна) <i>e-mail: bic-irina@mail.ru</i></p>	<p><b>Chepel Irina</b></p>	<p>Post-Graduate Student, Research Center of Industrial Problems of the National Academy of Sciences, Ukraine (Kharkiv, Ukraine) <i>e-mail: bic-irina@mail.ru</i></p>



## ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 4 (16), 2014

Відповідальний за випуск	В. М. Даніч
Літературний редактор	Г. М. Галенко
Технічний редактор	О. В. Могильна
Оригінал-макет	Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 15.12.2014 р.  
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.  
Умов. друк. арк. 19,7. Обл. вид. арк. 20,6  
Тираж 300 екз. Вид. № 1811 Замов. № 57

Видавництво  
Східноукраїнського національного університету  
імені Володимира Даля  
93400, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Радянський, 59а

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

**Адреса видавництва:** 93400, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Радянський, 59а  
**Телефон / факс** (06452) 4-03-42  
**E-mail:** [uni.snu.edu@gmail.com](mailto:uni.snu.edu@gmail.com)  
**http://**[snu.ls.ua](http://snu.ls.ua)

**Надруковано у видавництві СНУ ім. В. Даля**  
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК №2884 від 26.06.2007 р.  
93400, м. Северодонецьк, пр. Радянський, 59а,  
Телефон / факс (06452) 4-03-42 <http://www.snu.lg.ua> [uni.snu.edu@gmail.com](mailto:uni.snu.edu@gmail.com)



## Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі

### ВИМОГИ

#### щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

#### Тематичні рубрики:

- теорія та методологія економічного розвитку;
- економіка та підприємництво;
- податки та бюджетна політика;
- фінанси та банківська справа;
- управління сучасним підприємством;
- облік та аудит;
- менеджмент;
- економіка регіону;
- соціальна економіка;
- міжнародна економіка;
- економічна кібернетика;
- організація виробництва.

#### Програмні цілі науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення \*.doc або \*.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 8 до 10 сторінок формату А4 (210x297 мм).

Шрифт Times New Roman Суг № 14;

Міжрядковий інтервал 1,5.

Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

**Структура статті повинна відповідати** Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;

#### ДО РУКОПІСУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, у якій указуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація, де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

#### Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

тел. (06452) 4-03-42.

#### Відповідальний редактор

кандидат економічних наук Ліхоносова Ганна Сергіївна

тел. (06452) 4-03-42.

Статті подаються поштою за адресою: кафедра оподаткування Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, пр. Радянський, 59-А, м. Северодонецьк, Луганська обл., 93400 або надсилаються на e-mail:

lihonosova@bk.ru чи info@taxation.lg.ua

[www.chasopys.jimdo.com](http://www.chasopys.jimdo.com)

*Сподіваємося на плідну співпрацю!*

